

NC-6.3. Wijsgerige retoriek.
Wijsbegeerte (tweede jaar) 1985/1986

6.3.1. p. 1 tot 150

6.3.2. p. 151 tot 306

Inhoud: zie p. 305

6.3.2. p. 151 tot 306

W.R. 151.

Besluit.-- Het is niet de grove stof en het aardse lichaam op zich, waartegen het Orfisme zich richt. Wel: het zin- en doelloze, tastbaar in de eeuwige terugkeer van hetzelfde onderwereldlijk 'leven' (dat meer dood is dan leven), nu eens op aarde, in het lichaam, dan weer in de Onderwereld, ontlichaamd.

(iii) het puritanisme.

E.R. Dodds, The Greeks, 149, schetst dit als volgt.

a. "Ik zal (...) de term 'puriteinse zielenleer' gebruiken zowel om het vroege Orfische als om het vroege Pythagoreïsche geloof inzake de ziel weer te geven". Dit omvat volgende deelideeën (WR 5).

(1) Het lichaam is het grafteken van de ziel.

(2) De ziel, ofschoon onrein ('bevekt') door de zonde, kan gereinigd worden (Cfr. 'catharsis'; WR 46vv.), dankzij riten (*opm.*-- 'Ritus' is een buitennatuurlijke handeling) en, ook, dankzij het mijden van vlees eten (WR 144 (verslinding); 146 (opvreten door Titanen)),-- wat vegetarisme behelst.

(3) Die reiniging - die, behalve riten en vegetarisme, ook ethisch goed leven behelst - geldt zowel in dit leven als in het onderwereldlijke leven. Cfr. Ricoeur, o.c., 268s..

b. Zowel Dodds als Ricoeur geven de diepe reden van het puritanisme, d.i. de reinheidszorg, de cathartische levensstijl. De ziel is, weliswaar titanisch, d.i. een Onderwereldlijk wezen, eigenlijk thuis in de kerker. Maar zij heeft deel aan het titaneneetmaal: de Godszoon Dionusos, o.g.v. dat eetmaal, is in de mens. Daardoor is er een lichtend, onsterfelijk-goddelijk bestanddeel in de mens. Cfr WR 76; 121.

Daardoor verlegt het Orfisme en Paleopythagoreïsme de nadruk op de godheid, die onsterfelijk is, in de mens. Het doffe en schimmige bestaan in de Onderwereld is niet noodzakelijk. - Cfr. WR 138: Teiresias als ontsnappend aan het dof-schimmige bestaan, in de Onderwereld zelf. Vgl. WR 86 (degene, die 'weet'): de dichter, als mantisch begaafd. Deze Homerische toonbeelden worden, in Orfisme en Paleopythagoreïsme, geactualiseerd.

c. Het reïncarnisme, als 'kringloop van de 'herwording'; behoort doorbroken te worden. Men wil eraan ontsnappen, dankzij een vergoddelijkingsproces waardoor het lange opvoedingsproces, dat de vele levens behelst, overstegen wordt en uitmondt in een niet - Onderwereldlijk leven, maar in een ouranisch-olympisch, onsterfelijk (WR 76) leven. Cfr Dodds, o.c., 151. -- Later zal Platon het hebben over de edele ziel.

W.R. 152.

3.5. -- De pythagoreïsche psychagogiek.

De term 'agogie(k)' (WR 6: agogè) stamt, in zijn huidige taalgebruik, van J.F. Herbart (1776/1841), die de term 'andragogie' (peilverheffing der lagere klassen) invoerde.

Heden wordt die term - vaak, in gauchistische, libertaire zin - geduid als de praxis en de theorie der hulpverlening en opvoedende begeleiding zo dat, uit autoritair onderworpenen en elitair gezinden, antiautoritair 'mondigen' en niet-elitair gezinde 'democraten' gevormd worden. In die zin kunnen zij, enigszins, vergeleken worden met de 'mathematickers', sinds Hippasos van Metapontion (WR 100).

Agogie is de praxis, agogiek is de theorie (de leerstellige modellen), agologie is de theorie omtrent de agogiek (metatheorie).

De Paleopythagoreïsche filosofie als agogie, agogiek, agologie.

De hele filosofie der Pythagoreeërs bezat niet enkel een agogie(k), zij was -- wezenlijk -- agogie. Immers, welzijnsbevordering is de kern van agogie(k). Welnu, 'eu.daimonia', welzijn, verstaan als bezit van een goede 'daimon' (lotsbepaling), is, in Pythagoreïsche ogen, de hoogste waarde.

Herakleïdès van Pontos (-390/-310), een Platonieker, schrijft, aan Pythagoras, volgende uitspraak toe: "De 'eudaimonia', het goede lot, op desnoods, buitennatuurlijke grondslag, de ziel eigen, is de wetenschap van (de volmaaktheid der) getallen".

Wij weten wat 'getal' (WR 104vv.) betekent:

- (i) structuur, bestaande uit 'eenheden' (elementen),
- (ii) zo dat, bij voorkeur, de ideale structuur (WR 114/118 (Gestalt); 133 (geïdealiseerde 'vorm' of structuur) bedoeld wordt.

Welnu, voor de Pythagoreeërs was het niet om de loutere 'theorie' (in de moderne zin van 'rationeel samenhangend systeem van uitspraken') te doen. Neen: het welzijn was het doel. Een 'theorie' die niet welzijnstichtend, 'agogisch', was werd uitgebannen. De term 'harmonia', de structuur zo dat alle elementen welzijnstichtend ineenpassen, drukt dit uit.

De pythagoreïsche agogie(k) als psychagogie(k).

Diogenes Laërtios (+200/+250) 8: 32, deelt, als Pythagoreïsche leergoed, mee: "De mens bezit eudaimonia, welzijn, indien hij ertoe komt een goede ziel ('psuche') te verwerven.

Doch de term eudaimonia moeten wij, nu, kort, uitleggen". hij is één der termen van de systeche 'eu.daimonia / kako.daimonia'.

W.R. 153.

(A) Is 'eu.daimon', d.i. met een natuurlijke en buitennatuurlijke gunstige lotsfactor begaafd, degene, die én een goede ziel ('agathe psuche'), d.i. een hem/ haar eigen 'daimon' (diepteziel), én een goede beschermgeest, d.i. een hem / haar begeleidende 'daimon; bezit, o.g.v. goed, gewetensvol gedrag, dat het Titanische (bloeddorst en minnedrift) overwint.

(B) Is 'kako.daimon', d.i. met een natuurlijke en buitennatuurlijke ongunstige lotsfactor behept, degene, die én een slechte (diepte)ziel én een slechte begeleidende daimon heeft, o.g.v. slecht gedrag, dat de goede ziel, de goddelijk-lichtende ziel, in zich verdringt, resp. onderdrukt om het Titanische, dat zich vooral in bloeddorst en verkeerde minnedrift uit, tot volle ontplooiing te laten komen.

Opm.-- lotsanalyse.

Een theorie omtrent het lot steekt, natuurlijk, in deze Pythagoreïsche leer.

Zelfs nog de reeds sterk seculariserende Aristoteles van Stageira, de Stagiriet (-384/-322), zal schrijven dat 'kala pratein', zedelijk verantwoord leven, leidt tot 'kalos pratein', welzijn.

Er is, overigens, een aan hem toegeschreven fragment, dat zegt dat hij zichzelf een Pythische daimon, begeleider, toeschreef, die hem naar de filosofie dreef. M.a.w.: zo ongeveer als Socrates er een had. Cfr O. Willmann, o.c., 472f..

Opm. -- Wat nu volgt, komt neer op de kern van een paleopythagoreïsche dieptepsychologie. Zij is, weliswaar, in tegenstelling tot de Freudiaanse, niet van meet of aan materialistisch en atheïstisch, maar noölogische en anagogisch (d.i. het hogere in de ziel en haar opwaartse gerichtheid benadrukkend.

“(i) Het Orfisme is een spontane en geheime religie; daarvandaan haar grote nadruk op Dionusos-Zagreus.

(ii) De Pythagoreïsche religie is een door de rede geleide religie; daarvandaan de eersterangsrol van Apollon.

Toch stelt het Pythagoreïsme, getrouw aan het beginsel der algemene harmonie, die zich, op de eerste plaats, in de wereld der godheden openbaart, Apollon niet tegenover Dionusos : het verbindt ze (...), volgens een beginsel van onderschikking, dat het niet-redelijke aan het redelijke onderwerpt”. (*I. Gobry, Pythagore ou la naissance de la philosophie*, Paris, 1973, 41).

M.a.w.: wat het Orfisme begon, werkt het Pythagoreïsme verder uit.

W.R. 154.

Paleopythagoreïsche retoriek en psychagogiek.

Herneem nu WR 135/ 136, even:

(i) verstandhouding (ii) zo dat invloed weldadige, welzijnstichtende invloed uitgeoefend wordt (WR 4; 118; 135v.),-- ziedaar de psychagogische kern.

Zowel de akoesmatiekers als -vooral- de wiskundigen (WR 100: psychagogia) beoogden, de eenen eerder autoritair, de anderen eerder democratisch, welzijn.-- Hetgeen b.v. voor leerkrachten, volkomen, actualiseerbaar is, -- nog op heden.

De paleopythagoreïsche menskunde.

De agogie(k), resp. psychagogie(k) der Paleopythagoreeërs staat of valt met hun mensopvatting. Wij geven, daarvan, nu een korte, maar substantiële schets. Cfr. O. Willmann, O.c., 274/276.

a. -- De mens is een twee-eenheid van een hoger en een lager gedeelte. De sustoichia, systechie (tegenstellingspaar) 'lager/ hoger' beheerst, de mensopvatting, net zoals in het Orfisme, dat, eveneens, van lager (titanisch) naar hoger (goddelijk) redeneerde. Dit -- eviderterwijze -- in het cathartisch vooruitgangsgeloof (WR 76; 151)

De mens is, in zijn wezenskern, natuurlijk, 'fronimon', ziel, als bezinningsvermogen,-- ziel, als onsterfelijk wezen.-- op aarde, echter, is die wezenskern, omhuld in een 'skanos' (= 'skènos', letterlijk: 'omhulsel'), het lichaam, dat sterfelijk is.

1.-- Het somatisch gedeelte

Het somatisch gedeelte is aan de wezens, rondom ons, gelijk: het bestaat uit dezelfde materie. Doch, in tegenstelling tot het Orfisme, waardeert het Paleopythagoreïsme (WR 99, waar Röd zegt dat het lichaam 'als de grond van het kwaad' werd geduid.

Röd verwacht Neo-pythagoreïstisch pessimisme met Paleo-pythagoreïsche lichaamsduiding) het lichaam: het lichaam getuigt van een zeer goede schepper, die zichzelf tot toonbeeld nam, bij het stichten van de 'arithmos', de structuur, van dat lichaam.

2.-- Het noölogisch gedeelte;

Het bezinningsvermogen heten de Paleopythagoreeërs 'thurathen', niet van 'hier': het is - daarin voelt men gelijkloop met het Orfisme - geschenk van 'Zeus' (de opperste godheid). Ja, het is een 'apospasma', een van de Opperste Godheid losgekomen gedeelte. Het is, dan ook, onstoffelijk, als de onsterfelijke godheden.

W.R. 155.

Opm.-- Mythologische opmerking.

‘Mythen’ zijn denkverhalen.

(1) “Zoals de aloude godgeleerden (WR 73; 129; 139; 149) en zien(st)ers (WR 88) het betuigen” - aldus luidt de taal van toen (wat op actualisering van overleveringen wijst) - lijdt de ziel, resp. het bezinningsvermogen, dat haar eigen is, aan de kwaal der wederbelichamingen reeks (WR 138),- dit, wegens de oerschuld (WR 150) en de uitboetingstijd daaraan verbonden. Wat Orfisch én Paleopythagoreïsch is.

(2) Doch, net zoals de Orfiekers, leggen de Paleopythagoreeërs zich bij deze noodlots-werkelijkheid niet neer: Godsnavolging, godgelijkheid, vergoddelijking, -- ziedaar het doel, de bestemming, van de mens, als hoger wezen. Het mens-zijn is gericht op lichtregionen, niet op onderwereld.

b. -- De mens is een tweespalt van vrijheid.

“Het grootste in de mens ligt erin dat hij de ziel kan richten én naar het goed én naar het kwaad” luidt een aan Pythagoras toegeschreven spreekwoord. ‘Richten’, in het antiek-Grieks, luidt ‘peisai’, letterlijk: ‘overreden’. Dit komt neer op zelfbeïnvloeding. (WR. 4). Hiermee hebben wij een nieuwe vertakking van retoriek, die, gewoonlijk, transitief (overgankelijk) opgevat wordt, d. i. verstandhouding opbouwen zo dat de ene mens een andere beïnvloedt.

Zelfbeïnvloeding - denk aan de autosuggestieve vorm van signifik (WR 20) - is dan Reflexieve (lusvormige) retoriek.

1. Zoals men weet, heeft de moderne psychologie dit b.v. (in Freudiaans verband) aangeraakt, wanneer zij over ‘rationalisering’ spreekt. Wanneer iemand - tegen beter weten in - zichzelf ‘wijsmaakt’ (dat is de volkse, maar zeer rake term) dat hij/zij iets zich mag veroorloven, dan formuleert hij/zij dit in ‘rationele’ (versta: ‘redenerende’ ‘betogende; ‘argumenterende’) taal, in het binnenste. Dit, totdat de zelfbeïnvloeding ‘voldaanheidschenkend’ lijkt. Men vergelijk dit ‘verloop’ met de transitieve overreding (WR 28).

2. Overbenadrukt werd de zelfbepaling in b.v. de existentialistische filosofieën. J.-P. Sartre (1905/1980), de grote Franse existentialist, benadrukt - volgens de structuralisten, op overdreven wijze - ‘la liberté’ (de vrijheid). En wel zo dat men de indruk krijgt, althans op sommige ogenblikken, dat noch gedragsregel noch maatschappelijke structuur ook maar enig probleem stellen.

Bij Sartre, echter, was de zelfbeïnvloeding een zeer bewust proces.

W.R. 156.

Een tweede spreuk, aan Pythagoras toegeschreven, luidt: “De ziel is de voorraadkamer (arsenaal) van het goed, indien de mens goed is, van het kwaad, indien hij boos is.

De benaderingswijze, ditmaal, is de omgekeerde van de vorige spreuk. Beeldde wat de mens zelf, bewust of onbewust ‘rationaliserend’, beslist, zich in de (diepte)ziel af, in vorige perspectief, in deze beeldt wat de (diepte)ziel in voorraad houdt (de onbewuste richtingen), zich in het gedrag af.

M.a.w.: zijn gedrag verraadt, op de bodem van zijn ‘ziel’ ‘(hier : diepte), wat hem/ haar beïnvloedt.

Dit is, natuurlijk, een rechtstreekse dieptepsychische vaststelling.

Opm. -- Dit is koren op de molen van de signifi (WR 20), die op onwoordelijke, gebeurlijk onbewuste beïnvloedingsaspecten wijzen.

Opm. -- Indien de harmonie der tegengestelden, ergens, haar toepassing heeft, dan hier: goed en kwaad ontspringen aan één en dezelfde vrijheid (WR 11).

c. -- De mens is een lotstweespalt.

Inderdaad: tweeledig is het lot (WR 153).

(i) De reine (versta : ethisch verantwoordelijke) ziel wordt, bij de dood, door Hermes (WR 68), de ‘tamias psuchèn’, de beheerder der zielen (onder oogpunt van sanctionering), begeleid naar het hoogste gebied (versta: de astrale, hemellichamelijke wereld). Zo luidt, in de Pythagoreïsche ‘catechismus’, wat volgt: “Welke zijn de ‘Elusia pedia’, de Elysische velden? - Zon en maan”. Men ziet: in geen geval de Onderwereld! (*opm.*: ‘Elysisch’ betekent: wat met geluk(zaligheid) uitstaans heeft’).

(ii) De onreine ziel wordt, bij de overgang, de prooi van de Erinues (Erinyen), d.i. de uitzinnige Wraakgodinnen.-- meteen vervalt zij in de (zinloze; WR 151) ‘kuklos anankes’ (kringloop van het noodlot), de herbelichamingenreeks. Men ziet, hier, gelijkloop met het Orfisme.

d. -- De mens is tweevoudig ‘daimonisch’.

WR 79 (76) leerde ons dat ‘daimonios’, in het antiek-Grieks, betekent:

(i) buitennatuurlijk (WR 76)

(ii) zo dat dit buitennatuurlijk aspect lotsbepalend is (WR 79; 153).

Eerste type.

De geest (versta: verstand, bezinnings- en herinneringsvermogen; beter nog: verruimd bewustzijn (WR 142)) is, volgens ‘Gouden Woorden’ (een Pythagoreïsche basistekst), ‘daimon’, buitennatuurlijk begaafd. (Vers 62).

Is ‘daimon’ (WR 153) wat het levenslot programmeert.

W.R. 157.

Opm.-- In aansluiting aan WR 154 (hoge lichaamswaardering) nog het volgende.

De verhouding ‘lichaam/ziel’ heet ‘harmonia’ (WR 100), ineenvoeging.-- Hierbij gaan de Paleopythagoreeërs van een analogie uit.

(i) Zoals God, de Heelalbestuurder, het heelal van binnen uit bestuurt, zo ook beheerst onze eigen daimon, diepziel, het lichaam van binnen uit.

Opm.-- Men vergelijk dit met WR 96 (Anaximenes’ wereldziel).

(ii) Zoals het heelal een ‘theion’, divinum, ‘iets goddelijks, is, dankzij de immanentie (= innerlijke aanwezigheid) van God, zo ook is, om reden van de immanentie van de ziele daimon, het lichaam ‘daimonion’, iets buitennatuurlijks.

Men herkent, in die analogie, het denkschema ‘macrokosmos/ microkosmos’, maar, ditmaal, op het lichaam toegepast.-- Men ziet dat het zgn. dualisme ‘lichaam/ ziel’ hoegenaamd niet noodzakelijk tot lichaamsverachting of, zelfs, wereldvlucht leidt. Wat nochtans vaak hetzij uitdrukkelijk beweerd hetzij geïnsinueerd wordt.

Tweede type.

God (‘Zeus’ geheten) laat de belichaamde ziel, op aarde begeleid worden door een daimon, beschermgeest. Volgens de zo-even vermelde Gouden Woorden, leidt deze ‘daimon’ het leven van de mens en verlost hij het van veel kwaad”.

Pindaros van Kunoskefalai (WR 83; 122; 141), de grote lyrisch-dichter, in zijn *Pyth.*, 5: 122, drukt dit - Christelijk gesproken - ‘bewaarengelgeloof’ als volgt uit: “De geest van Zeus, de Grote, leidt de daimon van geliefde mannen”. Heel wat later, niettegenstaande de Protosofistische geloofs- en zedencrisis (WR 64; 121), zal de komieker Menandros van Athene (-342/-290) zeggen: “Zodra hij geboren is, wordt ieder mens, als een goede ‘must.agogos’, zieleleider, een daimon als begeleider meegegeven”.

De verhouding tussen de twee types.

O. Willmann, o.c., 274f., omschrijft ze als volgt.

a. De begeleidende daimon is de beschermgeest.

b.1. Hij is het voorafbestaand toonbeeld van de ziel, die hij begeleidt.

b.2. Hij is er het hogere ‘zelf’ van, d.i. hij is dermate één, vergroeid, met het ‘ik’, dat hij a.h.w. ermee identisch is. -- Dit alles bepaalt het on(der)bewustzijn van de begeleide mens.

W.R. 158.

De Pythapreïsche agogie(k) is meer dan louter psychagogie(k).

De eenzijdigheid zou het harmonie-ideaal schenden, dat de verhouding ‘lichaam / ziel’ beheerst.

1. De Pythagoreïsche agogie(k) omvat ook typisch lichamelijke aspecten. Zo b.v.

(i) versobering (t.o.v. de toen reeds opkomende weelde);

(ii) gezonde voeding (met het vegetarisme, zoals reeds gezegd);

(iii) gezonde verdeling tussen arbeid en rust, tussen waken en slapen.

Deze werden in de hetaireia, het genootschap (WR 98), druk ingescherpt.

2. Zo is het niet verwonderlijk dat de Pythagoreeërs hun wijsbegeerte als een geneeswijze (geneeskunst, geneeskunde) opvatten, voor zover zij kwalen, van lichamelijke of ziele-aard, uitzuiverde. Want ook dat -- genezen -- is ‘catharsis’, uitzuivering. Cfr WR 151 (Orfisch model).

O. Willmann, o.c., 321, vat de agogie(k) samen: “de filosofie voor zover zij wijsheidsstreven is, is

(a) de reiniging en voleinding van het leven,

(b) de hoogste muzenkunst (WR 81),

(c) de reinste wijdingsdienst.

(*Opm.*: de Paleopythagoreeërs (en meer nog, maar vertroebelder, de Neo-Pythagoreeërs) beschouwden, net als Platon later, de wijsgerige vorming als gestructureerd volgens de idee ‘mysterie(religie)’ (WR 146; 150),

(d) De ware geneeswijze. Zoals, immers, de geneeskunst niets waard is, indien zij de ziekten niet uit het lichaam verwijdt, zo ook is de filosofie niets waard, indien zij het kwaad niet uit de ziel bant”.

Deze vierde karakterisering spreekt een analogie uit: zo als, zo ook. maar net is meer dan dat : het gaat over een ineenvoeging (‘harmonia’). Immers het archaische idee ‘wijsheid’ (algemene vorming) omvatte een primitieve gezondheidkunde.

Een Paleopythagoreïsch vraag-antwoordzinnetje verraadt dit nog: “Wat is, onder de dingen de mensheid eigen, het meest wijze? -- Het vermogen te genezen”.

Pythagoras staat bekend als degene die het eerst de wijsbegeerte stichtte als gesloten systeem : aangezien hij de traditionele wijsheid actualiseerde (WR 155), kon hij niet anders dan wijsbegeerte als meer opvatten dan louter abstract-levensvreemd ‘rationeel’ denken,-- ofschoon ook dit laatste erbij hoorde.

Hier ligt, wellicht, het enorme verschil tussen onze, sterk Verlicht-rationele ‘filosofieën’ (haar ‘crisissen’, heden, inbegrepen) en de Paleopythagoreïsche opvatting van ‘filosoferen’! Zei Marx niet dat “tot dan toe, de filosofen de wereld slechts geïnterpreteerd, maar niet veranderd hadden”? Inzake de Pythagoreeërs heeft hij zich deerlijkerwijze vergist. ‘Filosofie’ is voor hen, het leven dat verondersteld, uitgezuiverd, peilverheven is.

W.R. 159.

Pyth. -- 4. Het pythagoreïsche schoonheidsbegrip.

Wij vatten dit laatste Pythagoreïsche deeltje op als een toonbeeld van tekstgeneratie (opstel, verhandeling). Cfr WR 105 (getal-in-beweging); 106 (Chomsky's generatief model).-- Cfr. WR 5v. (tekstuologie).-- Daarom geven wij, eerst, het schema (WR 105: denkinhoudelijk geraamte).

I -- Het algemene universele idee 'schoonheid'.

(a) Gegeven:

(i) de methode (**1.** de Milezische 'theoria' (WR 70: lijstje; 88: aanvulling); **2.** de tekst WR 98/158 (het Pythagoreïsme); **3.** gebeurlijk: nieuwe Pythagoreïsche teksten);

(ii) het thema nl. schoon(heid).

(b) Gevraagd (gezocht):

een omschrijving (benaderende definitie; WR 96).

II.-- het bijzondere (particuliere) idee 'choreia' schoonheid.

(a) Gegeven:

(i) de methode (zie hierboven;-- maar toegepast op choreia); de traditiehernemende methode (nl. **(i)** de traditie (sjamanistische choreia en Orfische choreia); **(ii)** actualisering, op zijn Pythagoreïsch);

(ii) het thema, nl. de schoonheid, eigen aan de choreia.

(b). Gevraagd (gezocht):

Een omschrijving.

Opm.-- Dit schema ('denkinhoudelijk geraamte' of 'arithmos', Pythagoreïsch uitgedrukt) is grenzeloos toepasselijk, aangezien zo goed als ieder thema opsplitsbaar is in universele en particuliere (ja, singuliere) benaderingswijze.

Opm.-- Tekstkundig (tekstuologisch) en taalgeneratief, tegelijk, kan men zeggen dat de tekst, die nu zal volgen, als onderwerp 'schoon(heid)' heeft en als gezegden een eindige verzameling van zinnen, waarin - direct of indirect, uitdrukkelijk of verzwegen - 'schoon(heid)' (pythagoreïsch verstaan) onderwerp is,-- onderwerp, dat, in een meervoud van gezegden (in de verschillende deelzinnen van het geheel van de tekst) zoals de Nederlanders graag zeggen uitgezegd wordt.

Aangezien deze zinnen telbaar, want eindig in aantal zijn, zal de tekst een echte toepassing (verifiërende toepassing, dan nog) zijn van de Pythagoreïsche opvatting dat de tekst, als veelvoud van één(heid), gegenereerd wordt, -nl, uit één idee (pythagoreïsch begrepen) 'schoon(heid)'.

Opm.-- Als 'gramma' (WR 111; configuratie) kan de tekst, grosso modo, als volgt uitgetekend worden.

Opm.-- Dit is een oertraditioneel Pythagoreïsch schema: opsplitsing.

4.1.-- De algemene idee 'schoon(heid)

(a) Gegeven.

WR 70; 88.-

1. 'Theoria', een Paleopythagoreïsch idee, dat wij, n.a.v. Thales' filosofische uitspraken of tradities, hebben verduidelijkt, betekent dat men, doorheen zintuiglijke gegevens - b.v. de zuilen van het Parthenon, te Athene, die, volgens een studie van Georgiadès (*J. Brun, Les Présocratiques*, Paris, 1982-3, 35), volgens de Pythagoreïsche notenbalk (WR 129) gebouwd zijn d.i. doorheen een 'empeiria', zintuiglijke vaststelling, doorstoot tot een onzichtbaar gegeven - hier de structuur van de Pythagoreïsche 'octaaf' (notenbalkduiding), d.i. d.m.v. 'logismos', redenering, die dat onzichtbare gegeven bloottrekt. Wij breiden, m.a.w., de vroegere idee 'theoria' uit tot de waarneming van wat de Pythagoreeërs 'schoon' heten.

2. Theoria, doorgronding, in dit getal, kan te werk gaan in de vorm van 'sumpatheia' (WR 85), d.i. het aanvoelen, van subject (de schoonheidsgenietende) naar object (het genoten schone), van wat schoon(heid) is. Dit aanvoelen heeft de structuur 'het gelijke (het schone in het 'object') door middel van het gelijke (het schone in het subject, -- wat de Platoniekers, later, de idee 'schoon(heid)' zullen heten). Paleopythagoreïsch: het (objectieve) getal (in het schone) door middel van het (subjectieve) getal (in de idee, getalidee, 'het schone', in onze geest).

Platon spreekt hier van het edele juk (versta: het samengaan, in op elkander aangewezen zijn, van object en subject). Cfr O. Willmann, o.c., 439.-- Vgl. WR 133 (twee vlakken).

(b) Gevraagd.

Een omschrijving, in Pythagoreïsche termen, van het wezen (WR 96 : definitie) van het schone.

De uitwerking.-- Hiermee wordt op het gevraagde ingegaan. Wij verdelen (= opsplitsing; WR 159) - methodeleerstellig - in twee delen.

(a) het lemma, d.i. de universele idee (als Gestalt; WR 118);

(b) de toepassingen, d.i. de verificaties (peirastische reductie).

(a) het lemma (hypothese). - Uitgaande van de hoofdgedachte 'harmonie' kan men 'raden' dat 'schoon' hetzelfde is als harmonieus, wat ineenpast. Doch, uitgaande van de tweede hoofdidee 'eudaimonia' (WR 152v.), 'raden' wij dat de harmonie, tegelijk welzijnstichtend behoort te zijn, om te kunnen 'schoon' heten, -- in Pythagoreïsche zin, althans.

W.R. 161.

(b) De deductieve reductie

Na de lemmatische reductie, komt de afleiding: indien vorig vermoeden (de Gestalt ‘welzijnstichtende ineenvoeging’) juist is, dan behoren wij uitspraken of andere toepassingen te kunnen vinden, die modelidentisch zijn met het vermoede.

(c) De peirastische, verificatieve reductie.

Er is, inderdaad, een ‘akousma’, denkspreuk, bewaard, die luidt als volgt: “wat is het schoonste? -- de harmonie”. Dit drukt, in de vorm van een maximum, uit dat schoon en harmonieus samengaan. Cfr O. Willmann, o.c., 283.

De verdere uitwerking.

Splitsen wij verder op.-- Uitgaande van de idee dat harmonie steeds getalmatig (WR 111vv.) is, kunnen wij vermoeden dat een Pythagoreër,-- indien enigszins mogelijk, - het getalmatige en het configuratieve (dat erbij hoort) in het schone zal benadrukken.

Inderdaad: Sextos Empeirikos ($\pm +150/200$), waar hij over de Pythagoreeërs spreekt, als sceptieker, welteverstaan, zegt :”Geen kunst is zonder evenredigheid (WR 109; 129) tot stand gekomen. Welnu, de evenredigheid bestaat in een getal. Gevolg: iedere kunst komt door een getal tot stand (...).

Gevolg: er is een evenredigheid in de plastiek (beeldhouwkunst, blijkbaar), evenzo in de schilderkunst,-- dit, om de gelijkenis en de afwezigheid van vervorming te bereiken”. (Wl. Tatarkiewicz, *Geschiede der Aesthetik*, I (*Die Aesthetik der Antike*), 112).

Hier is de evenredigheid bedoeld tussen het in beeld of op schilderij gebrachte object en het beeld of het schilderij. -- Maar wij weten dat de evenredigheid, in de vorm van een (gebeurlijk, geïdealiseerde) gestalt (WR 114vv.), reeds in het object, het in beeld of schilderij af te beeldene, aanwezig geacht werd.

Er is meer: Ioannès Stobeus (Stobaeus) (tss. +400 en +500) zegt: “orde en evenredigheid zijn schoon en bruikbaar. wanorde en onevenredigheid zijn lelijk en onbruikbaar”.

In dezelfde zin spreekt Iamblichos (+250/ +333), in zijn *Leven van Pythagoras*, 203.

Besluit.-- ‘summetria’, evenredigheid,-- onderlinge verhouding der onderdelen (‘punten’) van een geheel (= harmonie), als in getallen uitdrukbare grootheid, is een wezenlijk bestanddeel van het schone, althans daar waar het meetbaar is (WR 129). Daar waar maat ter sprake komt. Zij is het wiskundig moment (onderdeel, aspect) van harmonie.

W. R. 162.

Samenvatting.

De eerste uitwerking sloeg op het weldadig, welzijnstichtend karakter van harmonie; de tweede ('verdere') op het wiskundig aspect van die harmonie. Deze tweevoudige definitie (harmonie, symmetrie) wordt bevestigd door Tatarkiewicz, o.c., 107.-- Tweemaal hebben wij de reductieve methode gebruikt (lemma, deductie, toetsing).

De typologische (= specifieke, soortelijke) uitwerking.

Wij beschikken, nu, over een universeel begrip 'schoon'. Maar kunnen wij het verifiëren wat de types (soorten) 'schoon' betreft?

(i) Het koppel 'natuurschoon/ kunstschoon'.

Bibl. steekpr.:

-- J. Segond, *Traite d'esthétique*, Paris, 1947;

-- P. Fierens, *Les grandes étapes de l'esthétique*, Bruxelles / Paris, 1945;

-- D. Huisman, *L'esthétique*, Paris, 1983-9;

-- Cl. Khodoss, ed., *Hegel, Esthétique*, Paris, 1954.

D. Huisman o.c., 119, raakt de idee van Prof Edgar De Bruyne (*in zijn Esquisse d'une philosophie de l'art*) aan, die onderscheidt in natuurschoon en kunstschoon. Huisman heet zo'n definitie 'infiniment trop vaste' (grenzeloos de maat overschrijdend). Maar wat doet Huisman met een kunstfoto, die een 'schoon' landschap weergeeft? Of met een schilderij (een kunstwerk), dat natuurschoon weergeeft? Alleen al doordat de twee niet-absoluut scheidbaar zijn, moeten wij De Bruyne's idee vasthouden.

(i)a. 'Esthetiek' is de theoria, doorgronding, van het schone, of het nu natuur- of kunstschoon is. De grondslag, als beleving, is de ontmoeting (sumpatheia).

(i)b.1. 'Natuurschoon' kenden de Pythagoreeërs. WR 124vv. (de (muzische muziek) leert het ons: er is orde, harmonie, zelfs wiskundige harmonie (= symmetrie) in het heelal. Lees, nu, WR 126v. (Pythagoras' theoria van gesternde hemel).

Lees, ook, WR 128 (Pythagoras herkende de octaaf (= harmonie) in klinkende hamers der smeder). De fuis, natuur, dekt harmonie, symmetrie, die aangenaam is om horen en die weldadig werkt, 'eudaimonia' sticht. Let wel: de smeden zijn geen musici! Hun niet-muzikaal bedoeld gehamer bergt welluidendheid.

(i)b.2. 'kunstschoon' kenden de Pythagoreeërs, natuurlijk. Dat splitsen wij nu op.

(ii)a. het cultuurlandschap.-- Hippodamos van Miletos, een Pythagoreïsch stedenbouwkundige, herbouwt, in -479, de te voren verwoeste stad Miletos.

W R. 163.

In -446 herbouwt hij de Atheense havenstad Peiraiëus (Pireïls); na -450 herbouwt hij Priènè (heden Samsun - Kalesi; in Ionia).

De grondstructuur, 'arithmos', van die steden is het schaakbord. Rechthoekige stratenkruisingen, oriëntatie van de straten volgens de windrichtingen, wiskundige regelmaat (symmetrie),-- ziedaar de kentrekken.

Zoals nevenstaande schets (zeer ruw) van Priènè toont, werden 'Gestalten' (WR 114vv.), gekenmerkt door evenredigheden en regelmaat, ingeplant in de fuis, natuur, a.h.w. aan de natuur opgedrongen.

Fr. Krafft, Gessh. d. Naturwissenschaft, I, 230ff., gewaagt van 'hyperrationalisme'. Of dat het juiste woord is, is niet zo zeker.

Men zou beter van 'muzikalisme' spreken (de welluidendheid van het grondplan was doorslaggevend).

Hiernaast: Het 'gramma' (uitgetekend plan) van Hippodamos' grondstructuur van Priènè, met de natuurlijke hoogtelijnen

(ii)b. Het gebouw.

Zoals gezegd (WR 160) werden, volgens een analyse van Geogiades, de tussenruimten (intervallen) tussen de zuilen van het Parthenon getalwaarden aangetroffen, die exacterwijze (WR 113: akribeia) evenredig waren met de notenbalk van Pythagoras. Cfr WR 129. Deze bouwkundige harmonie - denk ook aan zeshoeken, roosvensters, enz. - werd door *Marcus Vitruvius Pollio* (tss. -100 en 0), in zijn *De architectura*, vastgelegd en, daarvandaan, aan de bouwkundigen van de middeleeuwen en de renaissance, doorgegeven. Cfr WR 119 (musicologische nawerking).

(ii)c. Het beeld en het schilderij.

Cfr. WR 161.

Besluit.

Wij staan, hier, voor (wat Piaget zou heten; WR 109; 112; 114; 128; 130) een structuur.

(i) Een systeem (geheel van stadsplannen, gebouwen, beelden, schilderijen)

(ii) vertoont zelfregeling (nl. eenzelfde schoonheidsidee 'harmonie', desnoods symmetrie, die weldadig (muzikaal) overkomen; de 'structuur' in de strikte zin)

(iii) en dit doorheen de omvormingen '(van cultuurlandschap naar gebouw, van gebouw naar beeld van beeld naar schilderij).

W.R. 164.

“De kunstopvatting der Pythagoreeërs werd, overal, in Griekenland, overgenomen,-- ofschoon in een iets gemilderde zin: schoonheid staat of valt met orde, d.i. regelmaat in de onderlinge schikking der delen van een geheel (*opm.*: dat geheel is stadsplan, gebouw, beeld, schilderij). (...) In de engere zin, echter, nl. dat schoonheid staat of valt met meetbaarheid (‘maat’ en telbaarheid (‘getal’), bleef deze duiding de idee van slechts weinige kunstrichtingen en kunsttheorieën”. (Wl. Tatarkiewicz, o.c., 107).-- Dit betekent de enorme draagwijdte van de Paleopythagoreïsche esthetiek.

Opm.-- Om, nog even, op de structurele idee van ‘structuur’ (WR 109) terug te keren : de (gebeurlijk wiskundig opgevatte) harmonie, als welzijnstichtend, is de maat (‘metron’), waarmee de schoonheid van een cultuurlandschap, een gebouw, een beeld of een schilderij gemeten wordt. Of: de (zo opgevatte) harmonie is de structuur, waarmee de schoonheid van die dingen gestructureerd wordt; - Men ziet hoe dicht het arithmologisch Pythagoreïsme bij sommige basisaspecten van het structuralisme staat.

4.2.-- De bijzondere idee ‘schoonheid der choreia’

(a) **Gegeven:** (164/166) de choreia (WR 82;--125v.), d.i. de eenheid van de ‘drieheid’ (WR 104: tricho.tomia) muziek, dans, lied (gedicht); ofschoon op zich bestaande, werden zij, vaak, samen, beoefend;-- gegeven, ten tweede, de traditieherneneutische methode (WR 11 (herneneutiek als tekstduiding); 15 (literatuurleerstellig); 17 (zingevingsherneneutiek); 20 (vergelijkende herneneutiek).

Uitweiding.

Wij onderbreken het schema, om de idee ‘herneneutiek’ definitief scherp te stellen.

H. Arvon, *La philosophie allemande*, Paris, 1970, 116/120 (*L’herméneutique*), geeft een overzicht.

1. De klassiek-traditionele betekenis is “de vaardigheid, resp. vakwetenschap, die het duiden (interpreteren, uitleggen, ‘verstaan’, ‘begrijpen’) van overgeleverde teksten mogelijk maakt (zo b.v. een Wetboek (gerechtelijke herm.; de Bijbel (Bijbelherm.)). Het is een hulpwetenschap van b.v. literatuurwetenschap. Zie hierboven b.v.: WR 11, enz., als voorbeelden.

2.1. F.K. von Savigny (1779/1861), stichter der Historische School, gaf een nieuw accent: ‘herneneutiek’ is, vooral, nauwkeurige ‘re.pristinatie’, (zich inleven, tot de details toe, in het verleden, via duiding van historische documenten: “Hoe dacht, leefde men vroeger?”. WR 3 (cultuurhistorische methode, -- uitgewerkt voor Thales : WR 31/91)). Dit is een methode, geldig voor een geschiedkundige analyse.

W.R. 165.

2.2.a. *F.D. Schleiermacher* (1768/1834), in zijn *Dialektik* (1839) hersticht de hermeneutiek: zij wordt een duidingswetenschap, met als object overgeleverde teksten,-- die van de Bijbel, doch zo dat de betekenis van de Bijbel ‘verstaan’ begrepen, wordt, doordat men hem (existentieel) beleeft; pas degene, die de tekst in zijn persoonlijk leven tracht waar te maken, verstaat (‘Verstehen’) de zin van de Bijbel (vgl. WR 17): zingevingshermeneutiek, slaande op een duiding, die verder reikt dan de tekstuele gegevens; deze is nog steeds ‘repristinerend’: men zoekt de zin van de tekst te ‘verstaan’, zoals men hem toen verstond;

Schleiermacher zou, bij die eerste graad van zingeving, een tweede voegen: ik, persoonlijk, tracht het ideaal ‘de eerbiedige mens’ in mijn eigen leven ‘waar’ te maken; m.a.w.: ik ‘actualiseert’ de tekst (en zijn ‘zin’).

2.2.b. W. Dilthey (1833/1911), stichter van de geesteswetenschappelijke methode, hersticht de hermeneutiek, als duidingswetenschap, met als object het gedrag van de mensen (vroeger,-- o.g.v. documenten), zo dat het zieleleven ‘verstaan’ (‘verstehen’) wordt,-- dit niet zonder een minimum aan persoonlijke, ‘existentiële’ doorleving ervan (axioma van wezensgelijkheid).

Besluit.

In alle vier de varianten komt éézelfde structuur bloot.

(i) men begrijpt niet zonder repristinatie (zich inleven in wat het overgeleverde in zijn tijd betekende).

(ii) Maar men begrijpt ook niet zonder minimale actualisering (‘to realize’ zeggen de Angelsaksers, d.i. zich in het overgeleverde inleven, alsof men er, enigszins, persoonlijk in betrokken was, nu, in de eigen tijd). In die actualisering gaat Schleiermacher het verst.

Tussen de tijd, waarin de overlevering ontstond, en de tijd, waarin zij geduid wordt, nu, ligt een cultuurhistorisch interval: er zijn elementen van de situatie veranderd. Die verandering van de situatie heet men ‘historiciteit’: wij hebben geschiedenis en wij maken geschiedenis.

Traditiehermeneutiek betekent, dus, het feit dat de mensen het verleden (traditie) duiden in het kader van actuele omstandigheden. Zij actualiseren de overlevering. Traditiehermeneutiek betekent ook de wetenschap van die actualisering.

W.R. 166.

Als applicatief model daarvan verwijzen wij naar WR 103/130 (het pythagoreïsch getal) : wij hebben, daarin, voor zover deze inleidende cursus dit mogelijk maakt,

(i) Repristinerend, getracht de toenmalige zin (betekenis) van de een en haar veelvouden (getallen) te ‘verstaan’ (eerste duidingstype),

(ii) Actualiserend, getracht de toenmalige zin te vertalen in actuele ideeën (b.v. Chomskyaans algoritme; Gestalt; Piagetiaanse ‘structuur’),-- dit, om er een actuele, huidige zin aan te geven -- die nog steeds bruikbaar is, niettegenstaande het enorme cultuurhistorische interval, dat ons van de Paleopythagoreeërs scheidt. Tot daar het gegeven.

(b) gevraagd (gezocht)

Een omschrijving van de wijze, waarop de Paleopythagoreeërs de overgeleverde choreia ‘verstaan’ (‘geduid’, ‘geïnterpreteerd’) hebben en een geactualiseerde choreia gesticht hebben. M.a.w.: hoe zij de choreia hersticht hebben.

4.2.A.-- De overgeleverde choreia.

Deze was drievoudig.

(a) De sjamanenchoreia.

WR 99; 140v.-- M. Hermanns, *Schamanen*, 4, zegt “Zo is de activiteit van de sjamaan/sjamana, voor een gans wezenlijk gedeelte, artistiek:

- (i) uitbeelden, theaterspelen;
- (ii) zingen, dansen; of
- (iii) schilderen”.

Of nog: “Het in het gedicht *Gau tang* vermelde meisje, dat, aan de koning, in zijn droom, verschijnt en hem in de erotische kunst inwijdt, wordt sjamana, daarna meisje der godheden, tenslotte sjamanengodin.

Zij werd, op de in het middenpunt gesitueerde erediensberg der pa-mensen, waarop, ter gelegenheid van het beroemde volksfeest, in de volle maannacht van de achtste maand, muziek weerklonk, vereerd. (...).

Als bestanddelen van het sjamanistisch geheel somt (een kenner) W. Eberhard op: “Verering van een sjamanengodin, - sjamanendansen, sjamanenliederen, algemene droefgeestige stemming der liederen - god der sjamanendansen (...)”. (M. Hermanns, o.c.,16).

Besluit: indien, zoals Dodds veronderstelt, Pythagoras sjamaan was, dan wordt de centrale betekenis, in de totale pythagoreïsche filosofie, van de choreia ‘begrijpelijk’ (WR 161).

(b) De orfische choreia.

Wl. Tatarkiewicz, o.c., 108, zegt: “De stelling der Pythagoreeërs - dat de muziek een macht vertegenwoordigt - had haar wortel

- (i) niet enkel in de kunst der Grieken,
- (ii) maar ook in de religie der Grieken,-- meer bepaald in de ideeën der Orfiekers.”

167.

De wezenskern van die ideeën komt hierop neer:

- a. De ziel is als een gevangene in het lichaam,-- dit, om reden van een opgelopen schuld;
- b. Zij zal bevrijd worden, zodra zij zich van die schuld reinigt: haar reiniging en bevrijding is het verhevenste doel van de mens.
- c. Tot dat doel droegen de mysteriën (WR 146; 150; 158) der Orfiekers bij.
- d. Daarin speelden ook dansen en muziek een rol". Cfr WR 139; 143/151 (Orfisch animisme).

Loukianos van Samosata (een Syrische stad) (+125/+192), Over de dans, zegt het volgende.

(1) Orfeus en Mousaios (een mythisch, misschien historisch zanger (Herod.,7: 6), die nauw met Orfeus samengaat) waren de volmaaktste dansers van hun tijd. Zij hebben 'mysteriën' gesticht.

Welnu, - aldus Loukianos - een archaïsche inwijding (WR 158: wijdingsdienst), die geen 'orchestische' begeleiding heeft, is onvindbaar. 'Orchestikos' betekent 'wat met dans uitstaans heeft'. Ook Orfeus en Mousaios hebben, in de structuur zelf van hun mysteriën,

- (i) 'rhythmos' (d.i. de beweging, voor zover van beregeling (wr 109: zelfregeling (= structurering)) en maat voorzien), 'ritme', en
- (ii) dans ingevoerd.

(2) De genealogie (oorsprongsverhaal) van de dans.

De betrouwbaarste 'genealogen' (oorsprongsverhalers) - aldus Loukianos - zeggen

- (i) dat de dans even oud is als de 'kosmogonische (= aan de oorsprong van de kosmos staande) 'eros', minnedrift (zowel een kracht als een persoonlijk wezen)

Cfr. WR 39 (Hesiodisch); 40 (Oerkoppel); 102 (Dionysische en Orfisch - Pythagoreïsche Eros); 143 (Fanès - Eros) 145 (Begeerte) --; dat deze Eros alle zijnden hun orde gaf.

- (ii) dat het koor der hemellichamen - planeten, vaste sterren - gekenmerkt door
 - a. hun harmonieuze verstandhouding (WR 85: sumpatheia),
 - b. hun prachtig optreden met muziek, dans en lied (WR 120: kosmische muziek); 125 (Muzengezang /hemelmuziek)), het prototype en de modellen waren voor de 'eerste', d.i. oorsprongsdans, door 'stervelingen' uitgevoerd. Vergelijk met WR 103 (de omloop, in 'verstandhouding' (sumpatheia) met de zon ('identitieve methode')).

Bibl. steekpr.:

-- L. Séchan, *La danse grecque*, Paris, 1930,-- 35s., 37, 39.,

-- O. Willmann, o.c., 632 ("Zoals de Koureten (Hes., Fr. 198: de beschermers van Zeus, als baby, op Kreta, d.m.v. hun dans) en de Korubanten (de Kubele-wijmannen, die, in Frygië, 'wilde' dansen en liederen uitvoerden), zo lijken de Sali, d.i. dansers, de zich bewegende hemellichamen weer te geven").

W.R. 168.

Inderdaad: 'salire', in het Latijn, betekent 'dansen'. De Saliï behoorden tot een sacraal genootschap, dat men, in vele steden van Italië, aantrof - gewoonlijk, als oorlogsgodvereerders -; zo b.v. in Rome, Lavinium, Tusculum, Aricia, Anagnina,-- vooral te Tibur (waar zij met Hercules in verband stonden).

Opm.-- L. Séchan, *La danse grecque*, 38, legt de nadruk, behalve op het universeel (= kosmisch) karakter, op het godingegeven karakter.

(1) "Wanneer Lucius Apuleius Theseus (+125/+180; een Romeins denker) de eigen wezensaard van de Griekse godheden wil kenmerken, dan zegt hij, zeer juist: "Graeca numina plerumque choreis gaudent" (De Griekse godheden gaan meestal in koordansen op) (...). Goden als Dionusos, Apollon, Ares heette men, vaak, 'dansers'; -- samen met Pan, die Pindaros (WR 83) uitroept tot de handigste danser onder de 'onsterfelijken' (WR 76)".

(2) "Pan (een Hermeszoon (WR 68), thuis, tussen de herders, in de Arcadische bergen, op de Peloponnèsos) is de geniale danser op eenzame berghoogten, terwijl (...) de oreiades, de bergnimfen (WR 80), net onzichtbare toonkunstenaresen, aan het zingen zijn, diep in de grotten, fijne stoffen wevend, die geen sterveling ooit te zien zou krijgen. (...)

Zodra de dageraad rijst, vormen de muzen (WR 81; 124) haar danskoren, op de Helikon (heden: Zagora), in de nabijheid van ingevingsrijke bronnen(...)".

Opm. -- Loukianos -- zo-even vernoemd -- zegt dat Rhea (*opm.--* De moeder van Zeus, de Oppergod), als eerste, het dansen aan de (hierboven vermelde) Koureten (Kreta) en Korubanten (Frygië) aanleerde. Dermate gold de choreia, bij de antieke Grieken, als ingegeven. Cfr WR 81 (inspirantes); 85 (sumpatheia).

Besluit.

Zowel voor de sjamanistiek als voor de orfiek geldt de choreia als een godsdienstig fenomeen, dat én geïnspireerd en kosmisch-universistisch is.

Wanneer men dit dubbel aspect vergeet, verstaat men zo goed als niets van de hoge eerbied, waarmee de antieken ze benaderden,-- de Paleopythagoreeërs niet uitgezonderd.

Opm.--- Wij herinneren - heel even - aan de dionysische choreia (WR 121vv), die, zowel door de Orfiekers als door de Pythagoreeërs, als een minderwaardige muziek werd afgewezen.

W.A. 169.

Weliswaar niet zonder er de kern van over te houden, op hoger vlak, nl. de animistische zijde: “Uit de roestoestanden, die (de Pythagoreeërs), in de bakchische (= dionysische) muziek, vaststelden, trokken zij het besluit dat de ziel zich, onder invloed van dergelijke muziek, vrij maakt (WR 140 (uittreding); 147) en, voor een wijle, het lichaam verlaat”. (Wl. Tatarkiewicz, o.c.,108).-- Dit was, overigens, ook typisch Orfisch,

4.2.B.-- De herstichte choreia.

Zien wij, nu, wat de Pythagoreeërs gesticht hebben, uitgaande van de traditie.

(I) Gegeven

(1) De methode.

Deze is de antiek verstande ‘begrijpende’ methode:

a. in het object, de ‘ziel’ (WR 133), d.i. het ‘getal’ (WR. 105 (het denkinhoudelijk geraamte)); in het subject, de afbeelding (het gelijke van de ziel/ het getal van het object); beiden, samen, Platon’s edel juk, dat, fluïdiek, ‘sumpatheia’ (aanvoeling) heet (WR 160);

b. ziedaar het type van ‘theoria’, dat de Pythagoreeërs praktiseerden.

Dat deze theoria werkelijk begrijpende methode kan heten, blijkt uit het feit dat de ritmen de ‘homoiomata’, weerspiegelingen (‘projecties’ (WR 14), van de ziel heetten (Wl. Tatarkiewicz, o.c.,109). De ziel spreekt zich, in de muziek, dans, lied, uit. Dit is de expressieve wezenaard ervan.

Welnu, Dilthey, Spranger e.a., die de verstehende methode toepassen, doen aan gedragsanalyse zo dat, doorheen het waarneembaar-uitwendig gedrag (geschiedenis), de ziel en haar ‘leven’ a.h.w., direct, waargenomen wordt. Dit heet - maar dan in antiek-Grieks kader - ‘theoria’, d.i. doorheen het zichtbare, het onzichtbare ‘zien’ (WR 41).

Een groot verschil: de fluïdieke doordringing tot het object, in de sumpatheia, mist men, in de Diltheyaans opgevatte methode, die, hier, van axioma van wezensgelijkheid spreekt.

M.a.w.: ook hier is de theoria baanbrekend en actualiseerbaar voor ons, nog steeds (WR 4: philosophia perennis).

Het is zo dat de Paleopythagoreeërs twee momenten opmerkten, die door Tatarkiewicz, wel wat, overdreven worden:

(i) het reflexief moment (WR 155), d.i. de werking van de muziek op degene die zelf danst, musiceert, zingt, en

(ii) het transitief moment, d.i. de inwerking ervan op de loutere toeschouw(st)er.

W.R. 170.

(2) Het thema:

Wij zeggen het zo-even, nl. de tweevoudige, reflexieve of lusvormige en transitieve of overgankelijke werking.

(II) gevraagd.

Een beschrijving, uitgaande van de hoofdgedachten (getal, ziel) van het Pythagoreïsme.

(III).a. Het lemma (= abductieve (WR 60) reductie).

WR 110 leerde ons dat het pythagoreïsche idealisme minstens twee aspecten, in alle zijnden, ontdekte:

- a. het voorafbestaande (preëxistente) en
- b. het immanente. Ook hier zal dat het geval zijn.

De ritmen (muziek, dans, lied) worden door de godheden ingegeven (eerste type van preëxistente) en zij liggen in de fuis zelf opgesloten (tweede preëxistentietype). Die fuis, natuur, is tweevoudig:

- i. zij is de natuur, rondom ons (b.v. de hemellichamen, in voortdurende beweging; de kloppen van de hamers der smeden);
- ii. maar zij is ook wat, in de eigen daimon (WR 156: dieptepsychologisch) of diepteziel, als aangeboren, aanwezig is.

Het is zo dat men volgende getuigetekst begrijpt: “De natuur en de kracht van de getallen ziet men

- (i) niet enkel in goddelijke en daimonische dingen,
- ii) doch ook in menselijke woorden en daden, overal, in alle muzische (*opm.*: intellectuele) activiteiten en, meteen, ook in de muziek. De getallen en de harmonie (WR 161) dulden geen bedrog”. Aldus Filolaos van Kroton (-470/-400).

Verder deze Platonische tekst (*Platon*, via Damon van Athene, was, inzake muziek, in hoge mate Pythagoreeër, zodat zijn uitspraak, indirect, het bewijs levert, dat wij zoeken): de godheden (WR 168) hebben de zin voor maat en harmonie - als geschenk - aan de mensen, ten teken van hun menswaardigheid, gegeven. De dans is dankzij ingeving van diezelfde godheden tot ontwikkeling gekomen”. (*Wetten*, 2: 654a).

Hippodamos van Miletos (WR 162v.) zegt: “de harmonie is de ‘deugd’ (*opm.* dat wat de degelijkheid uitmaakt : deugdelijkheid) van het heelal. De eunomia (WR 93; 125; 129), d.i. de deugdelijke wetmatigheid is de ‘deugd’ der polis (samenleving). De gezondheid en kracht (WR 157) is de ‘deugd’ van het lichaam.

In al deze dingen is ieder deel vastgelegd in functie van het geheel en van de totaliteit. O. Willmann, o.c., 327; cfr WR 114: Gestalt).

Besluit.-- Deze getuigenissen bevestigen (‘verifiëren’) het lemma: voor en tegelijk in de feitelijke muziek, dans, lied, is welzijnstichtende harmonie, gebeurlijk getalmatig, actief.

W.R. 171.

M.a.w.: voordat er, in feite, door de mensen gemusiceerd, gedanst of gezongen wordt, is er, reeds, een 'zegel' d.i. - in de antiek - Griekse taal - een grondakkoord (O. Willmann, o.c.,27f. ('sfragis', als verkleinwoord: 'sfragidion' (zegeltje), dat met het middenpunt van het heelal (als wereldziel(estof) (WR 97; 134)) samenvalt).

Dit grondakkoord of zegel geldt, bij Filolaos van Kroton (WR 170), als gesitueerd in (wat hij heet) 'het heelalvuurmiddenpunt' ('hestia', in het Latijn: Vesta, de godin van het haardvuur). WR 104 (opsplitssignaturen); 108 (vertakkingsmodel); -- 112 (configuratief vertakkings- of generatiemodel);-- al deze plaatsen, hierboven, vertonen de (getalmatige of configuratieve) een(heid), uitgerekend als 'sfragidion', heelalzegeltje.

Een andere naam, bij de Paleopythagoreeërs, voor dat heelalvuurhaard - middenpunt, is 'archidion' (O. Willmann, o.c., 308), d.i. arche-in-het-klein (WR 45). - micro-arche, als men wil.-- Niet enkel alle veelvoudigen van de een(heid) of alle configuraties ervan, maar ook alle muziek - althans, in de inzichten van een Filolaos e.a. - worden gegenereerd, 'verwekt'; WR 40), uitgerekend, door de kracht van dat 'archidion' of 'sfragidion', dat micro-beginseltje of micro-zegeltje, dat, door de 'zien(st)ers' (WR 88v.), steeds, opgemerkt en/ of aangevoeld wordt, te midden van een vuurhaardje of, zelfs, gewoon, een vlam(metje).

Opm.-- Bibl. steekpr.: behalve O. Willmann, o.c.,308f., waar de tekst, met de oorspronkelijke (maar te moeilijke Griekse termen, aan Filolaos toegeschreven, reeds in 1907-2- uitgave, vermeld wordt, zij verwezen naar Mattei, a.c., 2165.

Mattei heet zulks de pyrocentrische heelalopvatting: de hemellichamen - zon, maan, planeten, sterren - draaien, volgens dergelijke opvattingen, rond een (let wel), door Mattei, uitdrukkelijk, als onzichtbaar bestempeld, heelalvuurhaard. Eén der namen, die Mattei aanhaalt - als van Filolaos afkomstig - is 'de hestia van het heelal' of, zoals hij omschrijft: 'foyer du monde' (wereldhaardvuur).

Ook Herakleitos van Efesos (die wij, in het Eerste Cursusjaar (Denkleer), als de oudst-gekende vertegenwoordiger van het moderne dialectische denken (Hegel, Marx, - de 'wetenschappelijke dialectici') leerden kennen, heeft het, in sommige van zijn fragmenten, over het altijdlevend (heelal)vuur. Dat bewijst dat wij, hier, voor een meer dan louter Paleo-pythagoreïsch grondbegrip staan.

W. R. 172.

Opm.-- WR 102 leerde ons, met de idee ‘eros’, de drijvende kracht (‘drift’) in wat de mens doet, o.m. in musiceren, dansen, zingen. WR 134, met het bezielingsvermogen en de levenslust, leerde ons twee vormen, gegeneerd (WR 106: verwekking) door de Eros, die, op de keper beschouwd, verwekkingsvermogen is. -- Het is die bewegende (WR 100: bewegende dingen) kracht, die, vanuit het zegeltje, bakermatje, beginseltje actief is en creativiteit, telkens nieuwe actualisering van wat voorgaat, sticht.

Zoals A. Nygren, *Erôs et Agapè*, 1: 176/180, zegt: de (als hoger, anagogisch, opgevatte) Eros ontstond uit de religie,-- meer bepaald in de middens der mysteriën (WR 146) en wel de Orfische, die, aan het heelalbeginsel, toeschrijven het feit dat het “in de stervelingen een edel doel doet ontwaken” (O. Willmann, o.c.,27: letterlijk, uit een Orfische hymne).

Dit ‘edel doel’ ontstaat, volgens de Orfiekers, uit de goddelijke zijde (‘Dionusoszijde’; WR 151), in de mens, sedert het Titaneneetmaal.

(1) De Pythagoreeërs hebben dit, in hun idee ‘fronimon’, bezinningsvermogen, in hun mensbeeld zelf verwerkt (WR 154vv.). De ‘Eros’ richt zich, bij hen, op de eenheidsveelvouden (getalstructuren) en de ziel(en).

(2) Bij Platon, later, zal de ‘Eros’ zich op de ideeën (die hij als zegels van de zichtbare dingen opvat) richten en, bij zijn leerling Aristoteles, op de ‘vormen’, d.i. de kiemen (zaden; WR 105: biologisch model), actief in de zichtbare dingen zelf. - Maar - in tegenstelling tot de Freudiaanse Eros - ook anagogisch, naar hoger, naar verheffing (o.g.v. uitzuivering; WR 46: kathartisch; 76: peilverheffing) gericht. De lagere Eros, levenslust,

(i) wordt verondersteld,

(ii) wordt uitgezuiverd en

(iii) op hoger vlak verheven.

Dat vooral de Paleopythagoreeërs zich, op dat punt, omtrent de lagere natuur van de mens, geen illusies hebben gemaakt, blijkt uit een akousma, spreuk: “Voor zover gij uzelf niet kent, denk maar dat gij uzelf niet meester zijt” (in het Grieks: ‘mainesthai’: uitzinnig zijn).

In die zin actualiseren zij de aloude Apollonische ethiek, die wij WV53v. (de ken-uzelf-ethiek) leerden kennen, met een bijzondere toepassingen van grensoverschrijding, nl. de mania, het zichzelf niet in handen hebben, tot het uitzinnige toe,-- zoals dat in muziek, dans en gezang, gemakkelijk, tot uiting komt (WR 81: heksensabbat; 122: Dionysische muziek).

W. R. 173.

(III).B. De deductie en de toetsing (= deductieve en peirastische red.).

Wl. Tatarkiewicz, o.c. 107, zegt dat, voor de Paleopythagoreeërs, de muziek “een macht is, die de ziel beroert”.

Hebben zij

(i) daaruit afgeleid (deductieve reductie) dat zij dit konden praktisch uitwerken en

(ii) hebben zij, door het te proberen (toetsende of peirastische reductie), getracht uitsluitel daaromtrent te verwerven? Wat slechts de historia, het onderzoek (WR 40), dat zij van de Mileziërs overnamen (en tot de eenheidsveelvouden en de zielen uitbreidden), zou zijn.-- Blijkbaar ja.

a. Aristoxenos van Taranton (-370/...), een Aristotelieker, die een theorie en geschiedenisoverzicht inzake muziek schreef, maar die bij een Pythagoreeër lessen volgde, zegt dat

(i) de Pythagoreeërs de catharsis (WR 172;-- 158: reinigingskarakter der filosofie) uitoefenden

(ii) op het lichaam (WR 158) door middel van geneeskundige methoden en op de ziel door middel van muziek.

b. *Iamblichos van Chalkis* (+250/+333), één der topfiguren van de Neoplatonische theosofie (WR 101), schreef een *Leven van Pythagoras*. Daarin zegt hij: “Men beweert dat (de Pythagoreeërs) zich, bij de behandeling van enkele ziekten, van toverliederen (WR 136: retoriek) bediend hebben. Hun uitgangspunt, daarbij, was: ook muziek, indien juist toegepast, draagt veel tot genezing bij.

Zij deden, echter, ook aan het voorlezen van verzen, nl. van Homeros en Hesiodos (WR 39). Maar zij kozen die verzen uit met het dog op het herstel van zielkundig zieken”.

a. Men vergete niet dat poëzie, oorspronkelijk, hetzij met lied samenviel of, althans, met choreia (dans, muziek) veel meer samenging dan nu.

b. Let erop dat niet om het even welke muziek of verzen, maar juist toegepaste muziek en uitgekozen poëzie aangewend werden. Dit is het puriteins (anagogisch, naar verheffing strevend) beginsel van kieskeurigheid of ‘selectiviteit’.

Opm. -- (i) De Paleopythagoreeërs waren, blijkbaar, geen aanhangers van ‘kunst om de kunst’ (“L’art pour l’art”).

Opm.-- Théophile Gautier (1811/1872), in zijn *Albertus* (1832,-- een griezilverhaal, met een voorrede), verkondigde het estheticisme, d.i. de stelling dat kunst en schoonheidsstichting niets met ethiek te zien hebben; men beoefent de kunst om de kunst zelf. Bij hem was dit een soort ‘troost’ voor de uitzichtloosheid, waaronder hij leed, om reden van zijn ongelooft.

W.R. 174.

(ii) Ook waren de Paleopythagoreeërs geen 'libertairen' (WR 124). Onze huidige libertairen, in Nietzsche's spoor, stellen de begeerte ('le Désir', *D. Huisman, L'esthétique*, 61) centraal. "De kunst heeft, steeds meer de neiging zichzelf te 'betwisten' ('contester'), voor zover het een vaste instelling geworden is: de 'happening', de viering ('la fête'), de 'gestuele' kunst (de kunst van 'het gebaar'), de lyrische abstractie, de Popconcerten, Body Art,-- al deze 'activiteiten' zijn utopisch.

'Utopisch' in die zin dat degenen die de libertaire kunst beoefenen of eraan meedoen, geen vaste ideeën koesteren.

M.a.w.:

(i) De zelfuitleving van de begeerte

(ii) zo dat alle gevestigde ideeën, idealen en waarden op losse schroeven komen te staan. Dat heet de libertair 'creativiteit'.

Het is duidelijk dat het Pythagoreïsme, om reden van

(a) De harmonie het esthetisch genot nooit zonder meer op zich zal waarderen, maar steeds in het kader van het geheel van het leven, dat, voor hem, wezenlijk, ethisch onderbouwd is (WR 153: lotsbepaling, ook o.g.v. ethisch gedrag); m.a.w.: ook te midden van de hevigste of de fijnste esthetische doorleving, heeft de mens een geweten;-- om reden ook van

(b) de welzijnsstichting, die alle activiteiten eigen is (WR 152: agogie). WR 160 keurde enkel esthetiek goed, indien zijn welzijn sticht.

De twee: ethiek zo dat welzijn ontstaat en welzijn zo dat ethisch gedrag ontstaat, doen de Pythagoreër én het estheticisme (dat eenzijdigheid cultiveert) én het libertarisme (dat eenzijdigheid cultiveert, maar op een tweede wijze) afwijzen.

Degenen, in de Oudheid, die, benaderend, estheticistische en libertaire schoonheidsbeleving voorstonden, waren de protosofisten (WR 64; 78: 82; 84:-- 121).

De definitie van 'schoon' luidt: "Schoon is datgene dat - voor het gehoor en voor het gezicht - aangenaam is". Aldus *Platon, Hipp. mai.* 298 a.; wat Aristoteles bevestigt (Top., 146a, 21). Opgemerkt zij dat 'gehoor', hier, slechts het (grof)stoffelijke gehoor is (WR 126vv.: het 'horen' van de eenheidsveelvouden), terwijl het 'zien', hier, eveneens, slechts het (grof)stoffelijke zien is.

"Dergelijke definitie was de esthetische uitdrukking van het sensualisme en hedonisme, waarvan zij aanhangers waren". (Wl. Tatarkiewicz, o.c., 122).

'Sensualisme' betekent het slechts de (grof)stoffelijke vorm van waarneming, als subjectieve doorleving, aannemen.

W.R. 175.

Opm.-- Wij schrijven (grof)stoffelijk. Waarom? Omdat ook sommige Protosofisten, zoals b.v. hun leidende figuur, blijkbaar, fijnstoffelijkheid aannamen (wij keren daarop nog terug). Maar zij deden dit niet (meer), om tot hetzij de ziel hetzij de eenheid en haar veelvoud (of de Platonische ideeën en/ of de Aristotelische 'vormen') door te dringen, als een vorm van theoria (WR 41). Zelfs in hun 'geloof' aan fijnstoffelijkheid, bleven de Protosofisten aan het grofstoffelijke hangen.

'Hedonisme' betekent het feit dat men, als zin van leven, genieting, genot, in allerlei vorm (van de verfijndere tot, in meer dan één geval, heel lage vormen), vooropstelt.-- Het is duidelijk dat én het algemene idealisme (WR 110; 133;--172 (anagogisch idealisme)) én het anagogisch idealisme de Pythagoreeërs weerhield én van louter sensualisme (zintuigen-filosofie) én van louter hedonisme (genietingsfilosofie).

c. Aristeides Kouintilianos (tss. +200 en +400), een Neoplatonisch (WR 101) theosoof, die Over muziek schreef, in de lijn van Aristoxenos (WR 173), schrijft: "Aangezien de Paleopythagoreeërs (de invloed van de muziek) van kindsbeen af vaststelden, dwongen zij de schoolkinderen muziek te beoefenen.

Als melodieën en ritmen wendden zij, daarbij, slechts getoetste melodieën en ritmen aan. Bij wetgeving regelden zij - zowel n.a.v. private feestjes als n.a.v. openbare godhedenvereringen - de uitvoering van alom bekende melodieën. Zij heetten deze 'wetten' (nomoi; WR 129).

Zij deden dit om, bij het inrichten van godsdienstige vieringen, bestendigheid te bereiken. Reeds door de benaming alleen al, 'wetten', verkondigden zij luidop dat het onveranderd behoorde te blijven".

Opm.-- WR 100 leerde ons de behoudsgezinde kentering, van minstens een gedeelte van de Paleopythagoreeërs kennen.

Wij geloven dat Aristeides ons, hiervan, een toepassing biedt. Deze mag zeker niet veralgemeend worden. -- Wel blijkt, daaruit, het inzicht in de mogelijke opvoedkundige 'waarde' die het louter hedonistische (genotzuchtige) of het louter Dionysische (uitlevingsgezinde) verwerpt. Merk, weerom (WR 173), het kieskeurigheidsbeginsel op.

d. Platon, een, naarmate hij ouder werd, steeds meer Pythagoreïzerend denker, zegt: "Het is nodig dat onze jongeren

- (i) niet enkel goed dansen
- (ii) maar ook 'het goede' dansen".

"De echt opgevoede mens behoort goed te kunnen dansen en zingen". Dergelijke uitspraken bevestigen wat reeds de Paleopythagoreeërs zegden.-- Cfr L. Séchan, o.c., 45.

W.R. 176.

Opm.-- Wl. Tatarkiewicz, o.c., 109f., wijst op een politisering van de muziek, die o.m. door Damon van Athene (± -450), een eerder behoudsgezind Pythagoreeër, en door de zo-even vernoemde Platen voorgestaan werd.

Damon was lid van de Areopag (een bestuursinstelling). Aan de medeleden ervan stuurt hij, op zeker ogenblik, een rondschrijven. Hij stelt, daarin, vernieuwingen in de muziek vast. Daarin ziet hij een gevaar voor de stadstaat.

Zijn betoog klonk als volgt.

(1) De wisselwerking

De wisselwerking tussen ziel en ritme (WR 169) is zo dat het - wat Damon heet - 'juiste' ritme het 'homoioma', de uiting, is van de 'eu.nomia', de deugdelijke wetmatigheid (WR 170), en omgekeerd.

(2) Toepassing.

Zingen en musiceren brengen de jeugd niet enkel moed of zin voor maat bij, doch zelfs zin voor recht.

Gevolg.-- Een verandering van de muziek zal, onvermijdelijk, een verandering van het politieke systeem met zich brengen.

Platon deelde deze politisering. Het is duidelijk dat hier, weerom, het behoudsgezinde, ja, aristocratiserende van sommige Pythagoreeërs (WR 100: autoritaire tendens) aan het werk is. Zo is gezegd: deze vleugel was niet de enige.

Opm.-- Ook heden bestaan staatssystemen - men denke aan de communistische staatsrichtlijnen voor kunstbeoefening, die wat op zich zeker niet zonder meer politiek is, toch politiseren. Wie de feitelijke staatsoverheden kent, kan de naïefheid vermoeden van Damon en Platon, die menen dat muziek, dans en lied, nu, ook weer aan wetgeving en--wat ermee gepaard gaat -- staatscontrole moeten onderworpen worden.

e. Theon van Smurna (+1151+140), een Platonieker, Math.,1, zegt: "De Pythagoreeërs - Platon is, ander menig oogpunt, hun aanhanger - heetten de muziek de harmonie van tegengestelden, de ineenvoeging van ongelijksoortige dingen, de verzoening van het onverzoenlijke. (Cfr WR 11).

(1) De muziek is, vooreerst, de harmoniëring van ritmen en melodieën.

(2) Zij is meer dan dat: zij is de harmoniëring van het hele heelalstelsel.

De reden: de zin van de muziek bestaat in het verenigen en samenvoegen.

Overigens ook God (WR 131) is degene die het tegenstrijdige samenvoegt: dat juist, zowel in de muziek als in de geneeskunst, is zijn grootste werk, nl. wat vijandig is, tot vriendschap (WR 98; 130) stemmen.

W.R. 177.

De genoemde Pythagoreeërs beweren dat, in de muziek de eendracht der zijnden gelegen is, ja, zelfs de 'aristokratia', het bestuur der besten, van het heelal. Deze 'aristokratia', het bestuur o.l.v. het beste, heet, in de kosmos, de harmonie,-- in de politiek, een goede grondwet,- in het private leven, de bezonnenheid (WR 154).

De universele eendracht of aristokratia maakt de eenheid en de wederzijdse aanpassing van de veelheid der verschijnselen uit.

Besluit.-- De uitwerking en toepassing van dit inzicht strekt zich op vier gebieden van het mensenleven uit:

(1) in de ziel en in het lichaam (W7 154; 158),

(2) in het private en in het openbare leven.

Deze vier domeinen hebben, blijkbaar, behoefte aan ineen voeging en ordening zo dat zij ineenpassing vertonen".

Geloven dat wij geen beter orgelpunt kunnen vinden dan deze laatantieke Platoniekertekst. Hij is wel merkwaardig door het feit dat hij - wij zouden, bijna, zeggen 'eindelijk' - ook het vriendschapstype van harmonie (WR 98), dat, bij de Paleopythagoreeërs, zoveel nadruk krijgt, ter sprake brengt.

F. Strabon van Amaseia (-64/+21), de bekende aardrijkskundige en geschiedschrijver, eerst Aristotelieker, later Stoieker, heeft eens een tekst nagelaten, die, misschien, de sleutel van al het vorige biedt.

"De Pythagoreeërs en, na hen, Platon heetten de filosofie een muzenvaardigheid (W.R 130). Zij beweren, verder, dat de kosmos ineengestoken is op grond van de harmonie.

Zij houden al wat 'muzisch' is, voor het werk van godheden. Overigens: ook de muzen zijn godinnen en Apollon (WR 122) is de muzenleider. Ook de ganse dichtkunst is één godenhymne". Wij begonnen met de muzen, o.l.v. Mnèmosunè (WR 38). Wij eindigen - met Strabon -, eveneens, met verruimd bewustzijn (want dat is 'mnemosune' (WR 137), wanneer dat woord wezensgetrouw vertaald wordt), verruimd bewustzijn, dat de muzen, onder de leiding van Mnèmosunè, bijbrengen.

Overzichtje.

(1) 98/ 102 : Pythagoras, de Paleopythagoreeërs en de Neopythagoreeërs.

(2) 103/ 130: het Pythagoreïsche getal (d.i. de eenheid en haar veelvoud,-- getalwiskundig, ruimtewiskundig en musicologisch).

(3) 131/ 158: het Pythagoreïsch animisme.

(4) 159/ 177: het Pythagoreïsch schoonheidsidee.

Opm.-- Dit laatste gedeelte is een verificatie, onder de vorm van een verhandelingetje, van de drie eerste hoofdstukjes.

W.R. 178.

Derde steekproef: Alkmaion van Kroton (-520/-450).

Bibl. steekproef:

-- A. Kremer-Marieth, *Alcméon de Croton*, in: D. Huisman, *Dict. d. phil.*, 43;

-- J. Zafiropulo, *Empédocle d'Agrigente*, Paris, 1953, 99ss. ("Alcméon, le grand médecin de la secte de Croton, dont la renommée était, alors (opm.: Empedokles van Akragas (-463/-423), éclatante (o.c., 99);

-- W. Röd, *Die Phil. d. Antike*, 1:71/73.

Alkmaion of, ook, Alkmeon van Kroton (WR 98), de stad, waar Pythagoras belandde, was én geneesheer én Pythagoreeër, in het kader van de school van Kroton.

Doch wat ons nu interesseert, is zijn duidingsleer (= hermeneutiek; WR 42;-- 164v. (de grondstructuur van de XIX - d'eeuwse Duitse 'Hermeneutische Philosophie').-- Alkmaion verrijkte de duidingsleer met een tekenleer (semeiologie, tekmeriologie).

A -- De waarneming.

Wij vernamen - WR 89 - dat Alkmaion de ijlstoffelijkheid in de waarneming verrekende. Volgens Röd, o.c., 72, kon hij, daarvoor op Pythagoras zelf teruggaan, die leerde dat, in de waarneming (vooral de gezichtswaarneming), een luchtachtige stof een rol speelde in ogen en hersenen.

M.a.w.: net zoals, later, Demokritos van Abdera (WR 89), zal beweren, beweert Alkmaion dat zoiets als een fijlstoffelijke prikkel (afbeelding) in oog en, meteen, in hersenen, indringt en 'werkt', zo dat de mens 'ziet'. Dat is 'aisthanesthai' ('aisthèsis'), waarnemen. -- De mens heeft dit type van kennen met de dieren gemeen.

Opn.-- Röd, *ibid.*, zegt dat deze opvatting, onder de naam 'leer der levensgeesten' (spiritus animales), zal doorleven tot in het denken van Francis Bacon of Verulam (1561/1626), de stichter van de inductieve methode inzake oorzakelijkheid (WR 63), en René Descartes (= Cartesius; 1596/ 1650), de stichter van de moderne 'intellectualistische' (geometriserende) filosofie.

Maar - wat Röd of verzwijgt of niet weet - zij leeft, op veel fijner wijze, door in het huidige occultisme en/ of paranormologie (WR 89).-- Van 'philosophia perennis' (WR 4) gesproken!

B - De duiding.

'Xun.ienai', letterlijk: in gedachte bijeenbrengen, 'duiden', interpreteren. -- Ziedaar wat de mens, als mens, typeert.

Volgens Alkmaion (die, daarin, Pythagoreïzeert) is de menselijke ziel (WR 100: bewegend getal; 134: sungeneia) iets goddelijks, net als b.v. de steeds bewegende hemellichamen: zij beweegt uit zichzelf. Ook heeft zij het vermogen 'tekmèria' symptomen, te vatten, letterlijk: in gedachte bijeen te houden.

W.R. 179.

(1) *Alkmaion was geneesheer.*

Dat behelst dat hij, van beroepswege, geconfronteerd werd met wat - heden nog - geheten wordt 'semeiologie' (symptomenleer).

Inderdaad: gesteld een vrouw - heten wij ze Nausikaä, (zoals de dochter van koning Alkinoös, de vorst der Faiakes (Feaken), op het eiland Scheria), die, aldus *Homeros' Odusseia*, 6:1, "de bevalligheid van de Charites (WR 68; 82)" bezat -; zij heeft, met haar gezellinnen balspel gespeeld (Od 6:100) en ... zich aan het been bezeerd.

Aangekomen bij de arts, Alkmaion, klaagt zij dat haar enkel pijn doet. Na aandachtig nagaan, denkt de dokter, Alkmaion, bijeen, in groep, de mogelijke oorzaken en de mogelijke kwetsuren, heeft zij een gewone verstuing? Of is iets gebroken, binnenin? Wat hij ziet - het 'tekmerion', symptoom is dat het blauw - gezwollen staat.

Doorheen het zichtbare (het symptoom) tracht hij het onzichtbare, de eigenlijke volle toedracht, te 'zien' (theoria; WR 41).

Immers

(i) het verhaal van het meisje en

(ii) de gezwollen enkel zijn maar een gedeelte van het totale fenomeen. resp. het totale fysische gegeven. Duiden wordt het 'tekmèrion' duiden.

(2) Alkmaion, als antiek Griek en Paleopythagoreërs, kende de orakels (godsspraken) en de duidingskunst, eraan verbonden. Herodotos van Halikarnassos (-484/-425) vertelt, b.v., dat, na de wetgeving van Lukourgos (-900/-800; WR 33), de Spartanen een krachtig volk werden, maar in 'pleonexia' (WR 93) vervielen: zij wilden, uit landhonger ('imperialisme'), heel Arkadië veroveren. De Puthia, te Delfoi, door hen geraadpleegd, antwoordt: "Ik zal u geven dat gij 'orchèstasthai'...".

Het woord 'orchèstasthai', echter, heeft twee betekenissen:

a. dansen en

b. arbeid verrichten in de tuin. In hun grensoverschrijding (WR 53) menen zij de tekst (WR 5) van de Delfische zienster door "(van vreugde) dansen" te mogen 'vertalen'.

Doch, na de verloren veldtocht, ondervinden zij de ware duiding (de afloop): zij "arbeiden (als krijgsgevangenen) in de tuinen (der Arcadiërs)".

M.a.w.: doorheen het zichtbare. (de loutere ongeduide tekst) van het orakel, trachtten zij, door projectie (WR 14), hun eigen onkritische mening, letterlijk, in de tekst 'hinein zu interpreteren', maar zij werden met het onzichtbare in de tekst geconfronteerd.

Ziedaar de twee types van duiding, die Alkmaion, zeker, gekend heeft.

W. R. 180.

Bibl. steekproef : inzake orakelduiding, zie *G. Daniels, Religieus-historische studie over Herodotus*, Antwerpen/ Nijmegen, 1946 (o.m. 71).

Opm.-- De configuratie van de duiding.

WR 111 (configuratie);-- 104 (signatuur); 108 (boomdiagram);-- 172 (zegeltje).-- Wij geven eerst het 'gramma' (uittekening) :

Juist één gegeven (waarneming; aisthèsis) ---- meer dan één duiding (symptoom; tekmerion; orakeltekst)

// zichtbaar

// onzichtbaar

Dit is, blijkbaar, een generatief schema: het is alsof het gegeven (het zichtbare) de aarde van het zegeltje heeft. Het gegeven, immers, is 'archidion', beginsteltje, oorsprong, van meer dan één duiding. Of nog : uit de een(heid) genereert de ziel het eenheidsveelvoud (= getal) der duidingen.-- In huidige taal uitgedrukt : het teken (blauw - gezwollen enkel van Nausikaä; 'orchèsthai', in de tekst van de Puthia) is veelduidig.

Opm.-- Men kan dit alles ook zien uitgaande van de oorzakelijkheidsidee (WR 60: causale verklaring). Immers, men kan b.v. de kwetsuur duiden als door de kwaal (verstuijing, breuk, gewone kneuzing) veroorzaakt. Zelfs de cryptische tekst van de zienster kan men als door de ware afloop veroorzaakt beschouwen.

C.-- De wijsheid.

Volgens Alkmaion 'ziet' (theoria) de godheid:

(i) rechtstreeks, d.i. zonder symptoom, teken, als tussenterm tussen de volle toedracht en de kennende, onderzoekende mens, en

(ii) volstrekt zeker, d.i. niet zoekend, onderzoekend (WR 40: historia).

1. Dit is rein Pythagoreïsch. Een overlevering zegt dat Pythagoras, om het menselijk ontoereikende van alle kennis te typeren, het woord 'filo.sofia' invoerde. hij was ervan overtuigd dat enkel godheden (b.v. Mnèmosunè en de Muzen) 'sofia', (de volle) wijsheid, bezaten. De mens was wel 'wijs(heids)gerig';-- meer niet.

2. Charles S.S. Peirce (1839/1914) is de stichter van de semiotiek of tekenleer. Alle menselijke kennis, volgens hem, was slechts tekenduiding. Zodat hij de mens 'an interpretant' (een interpretant) noemde. De idee was een denk- of gedachteteken; het gesproken woord was een spreekteken; het geschrevene (de 'tekst', in de strenge zin), een schrijfteken.

Ook onderstreepte Peirce dat tekens, wezenlijk, veelduidig waren en, meteen, dat zich vergissen steeds aan duiden inherent was (fallibilisme feilbaarheidsleer)

W. R. 181.

Bibl. steekpr.:

-- W.B. Gallie, *Peirce and Pragmatism*, New York, 1966, 109/ 137 (*The Doctrine of Thought-Signs*);

-- Umberto Eco, *La structure absente (Introduction à la recherche sémiotique)*, Paris, 1972.

Opm.-- Retorische gevolgtrekkingen.

1. Het is duidelijk dat verstandhouding zo dat beïnvloeding volgt (WR 4), d.i. retoriek als 'agogè', actio, ('interactie' via communicatie), eens dat de medemens als mededuider ingezien wordt, een nieuwe kleur krijgt. De 'sumpatheia' (WR 135), hoe rechtstreeks ook, gaat doorheen (WR. 169) 'homoiomata', weerspiegelingen, van de ziel (innerlijk leven).

Wie, dus, de medemens tot verstandhouding tracht te brengen, vergete niet dat hij hem/haar slechts 'teskmeria', tekens, verstandhoudingstekens, ter beschikking stelt.-- Zo b.v. wanneer Nausikaä, terug van het spelemeien met haar gezellinnen, aan het water, zich over haar 'zere' enkel beklagt en beschrijft hoe het gebeurde, dan geeft zij haar arts, Alkmaion, slechts taal, d.i. tekens.

Wanneer zij hem haar enkel laat onderzoeken, 'ziet' (in de zin van empeiria,-- niet in de zin van theoria) hij slechts symptomen. Het verstandhoudingsproces is steeds duidingsproces.-
- Dat is de verworvenheid, retorisch gesproken, van de geniale 'tekmeriologie' van Alkmaion.

2. Dit behelst dat Alkmaion, als pythagoreeër, niet enkel aan wijsbegeerte (i.p.v. aan volle wijsheid) gelooft, maar dat hij, binnen de hetaireia (denkgenootschap; WR 98), tot de 'open' (= wiskundigen, in latere Pythagoreïsche taal) pythagoreeërs behoorde.

a. Dit thema - de duidersgemeenschap - werd én door Peirce zelf én door de door hem beïnvloede Josiah Royce (1855/1916; een idealistisch denker) sterk benadrukt. Royce sprak over 'interpreting community'. De mensen zijn, althans in beginsel, een gemeenschap van interpretanten. Zij behoren, in principe, tot overeenstemming te geraken inzake tekens.

b. Ditzelfde thema werd door de stichter van de (taalkundige) sociologie, Ferd. de Saussure (1857/1913), *Cours de linguistique générale*, Paris, 1916-1, als volgt uitgedrukt. "De semiologie is een wetenschap, die het leven der tekens bestudeert, in het kader van het maatschappelijke leven". (O.c.,33). M.a.w.: er is, steeds, een intersubjectief en sociaal verstandhoudingsaspect eigen aan alle tekentaal.

Besluit.-- Alkmaion stichtte een stukje philosophia perennis (WR 4).

W.R. 182.

Derde steekproef: het xenofaneïsch en eleatisch rationalisme (-550/-421).

Bibl. steekproef: G. - G. Granger, *Het rationele denken*, Meppel, 1971.

Reeds in de Griekse Oudheid komt 'rationalisme' voor,-- aldus Granger, o. c., 10/13:

- a. correct denken (verschillend van b.v. louter opinie),
 - b. intuïtief en discursief type van 'rede' of 'verstand' (WR 188),
 - c. beredeneerd gedrag,
- ziedaar de drie kentrekken.

Maar wij bedoelen met 'rationalisme' nog iets meer: het zgn. 'verlichte' type erven. Wij belichten twee hoofdkentrekken, scepsis en 'autonoom' denken'

(A). Eerste kentrek: het scepticisme.

Bibl. steekpr.:

-- V. Brochard, *Les sceptiques grecs*, Paris, 1887-1; 1969-3;

-- R. Jolivet, *Les sources de l'idéalisme*, Paris, 1936 (vrl. 7/15; 198; 206);

-- A. Lalande, *Voc. technique et critique d.l. phil.*, Paris, 1968, 949s..

1. De term 'scepsis' of 'scepticisme' wordt in meer dan één betekenis gebruikt. Hier bedoelen wij, hiermee, een duidingstype inzake

(a) universele, algemeen geldige stellingen ('waarheden'; WR 55: wisk. type) en/of

(b) buiten- en bovennatuurlijke stellingen ('waarheden', 'dogma's', WR 75), nl. voor zover men. beweert dat onze begrensde kennis zich daarover niet, tenzij in tegengestelde, ja, tegenstrijdige oordelen kan uitspreken.

De ontkenning door Protagoras (WR 239), de 'eerste humanist, van de rein meetkundige structuren is één voorbeeld van 'theoretisch' scepticisme (dat algemene uitspraken loochent); de ontkenning door Renan (WR 90), de 'religieus' sceptieker, is één type van 'sacraal' scepticisme (dat sacrale uitspraken loochent; zie ook WR 87 : Hektors 'scepsis').

Opm.-- wij bedoelen, allereerst, het methodisch scepticisme. De 'methodische twijfel' dateert van Arkesilaos van Pitanè (-314/-240; leider van de Platonische Academie). De Kerkvaders Gregorios van Nussa (335/394) en Augustinus van Tagaste (354/430) zetten deze voort. R. Descartes (1596/ 1650) actualiseerde hem op moderne wijze. 'Methodisch' twijfelen is zowel het voor als het tegen, op louter rationele gronden, afwegen.

De ideologische twijfel, zoals b.v. een Sextos Empeirikos, de 'systematisch' sceptieker (+/- +150), hem voorstond, overschrijdt de methodische doordat hij er meer dan louter methode, d.i. een 'theorie' van maakt, die het reine onderzoek (WR 40) door aprioritaire stellingen vervangt.

W.R. 183.

Van de 'theoria' naar de 'theorie',

1. W. R 41 leerde ons wat 'theoria', doorgronding, is. De Duitse classicus Eduard Zeller (1814/1908), in zijn *De filosofie der Grieken*, toont aan hoe, in de theoria, eigen aan de Paleomileziërs en de Paleopythagoreeërs, de menselijke geest (= verstand en rede) zich rechtstreeks ('immediatisme') naar (de analyse van) de werkelijkheid, de 'natuur' ('fisis'), richt -- zonder de subjectgebonden activiteit, die de 'theoria' zelf is, te analyseren.

M.a.w.: de denker twijfelt er geen ogenblik aan dat hij, hoe begrensd en onzeker ook (WR 87/91; 180 (filosofia), de natuur zelf 'kent'.

Of nu deze theoria, zoals bij Thales en de meeste Paleopythagoreeërs, het doorgronden van het zichtbare, naar het onzichtbare toe, is ofwel of zij, zoals bij Alkmaion (WR 178vv.), behalve het zichtbare, ook nog tekens van het onzichtbare doorgrondt (hermeneutiek/ semeiologie), zij is en blijft zeker (twijfelvrij) inzake de kern van het kennen,-- ook al onderstreept zij de feilbaarheid van het louter aards-menselijke kennen.

2. V. Brochard, o.c. onderstreept dat enkel de paleomileziërs en de paleopythagoreeërs nooit als voorlopers van de scepsis vernoemd worden. Dat stemt met Zeller's bewering overeen. Inderdaad: de theoria verandert, bij Xenofenes, bij Parmenides en Zenon van Elea, in een redeneermethode, ja, in een echte theorie, d.i. een stel logisch samenhangende oordelen;

a. I.p.v. de intuïtieve rede (= verstand, intellectus) komt, vooral, de discursieve rede (= 'rede', 'taalrede', - 'ratio', 'discursus') op de voorgrond. Het redeneren en tegenredeneren krijgt voorrang.

b. Meer nog: de scepsis, zowel sacraal als ook, ofschoon minder bij de Eleaten, 'theoretisch' zet, volop in, met de kenniskritiek.

c. Tenslotte: het mediaticisme, d.i. de mening dat wij de werkelijkheid (b.v. de fisis) niet rechtstreeks (= immediatisme van de theoria), maar slechts onrechtstreeks vatten ('kennen'), vangt aan.

Besluit.

Zoals Brochard zegt: de 'echte' sceptieker houdt zich aan de fenomenen (het 'zichtbare'). Dit behelst hetzij fenomenalisme (de mens kent enkel fenomenen, het onmiddellijk, in het bewustzijn, gegevene) hetzij fenomenisme, zelfs (de mens kent enkel louter subjectieve, van iedere objectieve waarde beroofde indrukken). Wat de werkelijkheid op zich is, blijft zo goed als onbereikbaar.

W.R. 184,

Historiek der scepsis.

(A).-- *Diogenes Laertios* (+200/+250)

Hij zegt: Sommige sceptiekers duiden Homeros (WR 33; 38) als voorloper van hun opvatting, omdat hij, meer dan wie ook, dezelfde onderwerpen in verschillende meningen (WR 180) duidt. dit, zonder ooit iets te bepalen of uitdrukkelijk te bevestigen.

Later zullen, behalve Xenofanes en de Eleaten (Parmenides, Zenon), o.m. een Protagoras, de eerste Sofist, in wijsgerige zin, hetzelfde zeggen. Men denke aan Protagoras' antilogiai.

(B).-- *De voorsocratische pre-sceptiekers.*

V. Brochard, o.c., 3, 10s. zegt dat, behalve de Paleomilesiërs en de Paleopythagoreeërs, alle praesocratici op het volle scepticisme, hoe dan ook, hebben voorbereid.

a.-- De eleaten, in het spoor van Xenofanes, en de heraklitéeërs

a1.- Zegt Xenofanes: "Er was nooit en er zal nooit een mens zijn, inzake de waarheid, die deze waarheid met zekerheid kent, wat betreft al wat ik omtrent de godheden en het heelal zeg. Immers, al drukte hij zich, per toeval, op de volmaaktste wijze uit, dan nog zou hij niet zekerheid kennen. Want slechts 'dokos', de pure indruk, is (ons) allen beschoren". (Fr. 34).

Later zal 'dokos', ook 'doxa', als terminus technicus voor 'mening' (reine indruk) gebruikt worden.

Het is bekend dat de tweede grote Sofist Gorgias van Leontinoi (-480/-375) uitdrukkelijk op de Eleaten steunt.

a2.-- De 'dialectieker' (cfr. Cursus Eerste Jaar) Herakleitos van Efesos (-535/-465), die - i.p.v. de Eleatische eenzinnigheid - de veelzinnigheid inzake de natuur invoerde (tegengestelde, ja, tegenstrijdige 'meningen' (opinies) zijn even geldig), liep uit op Kratulos (Platon's eerste filosofieleraar), die geen enkel oordeel durfde uit te spreken ('radicale 'epoche' of oordeelsopschorting'), en op de humanist Protagoras van Abdera (WR 225/227), die over ieder thema tegengestelde meningen voorstond.

b.-- *De neomilezische denkers,*

Empedokles van Akragas (= Agrigentum; -483/-423),-- Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428; de stichter der experimentele methode),-- vooral de beide atomiekers (= atomisten), Leukippos van Miletos en Demokritos van Abdera (-460/-370; WR 89),-- zij allen, elk op zijn wijze, lopen uit op een of andere scepsis. Zo b.v. beweert Metrodetros van Chios, in Demokritos' lijn, dat wij, zelfs, niet weten of wij iets weten.

(B).--Tweede kentrek : het eigenwettelijke 'ik'.

Bibl. steekpr.: O. Willmann, *Gesch.d.Id.*, I: 135.

Willmann onderscheidt twee types van traditie-hermeneutiek (WR 159; 164v.).

(I) *Philosophia (theologia, rhetorica) perennis* (WR 3v.)

Continuïteit, d.i. de wil om de overlevering voort te zetten, niettegenstaande

(i) uitzuivering en (ii) peilverheffing (WR 76), typeert het traditiegetrouwe denktipe. Men vertrekt, immers, van de idee 'erfwijshheid', d.i. aan een oeropenbaring ontsprongen waarhedenstelsel, gespreid over de wisselende tradities van gezinnen, stammen, volken allerhande.

(II) *Verlichting* (b.v. WR 86).

Discontinuïteit, d.i. de wil om, vrij van de 'banden' ('taboes') der overlevering, zelf de spelregels van denken en handelen te bepalen, is, hier beslissend.

(i) *Hesiodos* (WR 39), reeds, zegt dat "de dichters liegen". Dit, terwijl hijzelf, dichter, de hem eigen 'waarheid' inzake de godheden hoger acht (Fr. Krafft, o.c., 42).

(ii) a. *Hekataios van Miletos* (-560/-480), ofschoon Mileziër, zegt: "(...) Hetgeen volgt, pen ik neer, zoals net mij als waarheid voorkomt ('dokeëi', mening). Immers, de verhalen der Hellenen zijn zowel talrijk als belachelijk, zoals zij mij voorkomen ('fainonta', fenomeen)". (W. Jaeger, *Paideia*, I: 212).

Het 'eigenwettelijke' autonome ik, los van alle traditie, stelt zichzelf voorop als bron van 'waarheid' (ook al typeert men deze waarheid als 'mening', op 'fenomeen' gesteund). Het ik beoordeelt, eigenmachtig, de andere 'stervelingen'.

(ii)b. *Xenofanes van Kolofon* (WR 184) spreekt gelijkaardige taal.

(ii)c. *Parmenides van Elea*, zich hoger achtend, zegt: "Ik waarschuw voor de (tweede) weg (= methode) van onderzoek, waarop niets kennende stervelingen zich inbeeldingen vormen, tweehoofdigen gelijk. Onvermogen om te denken leidt de wankele geest ('noön') in hun binnenste. Zij drijven rond, net sprakelozen en blinden, uit hun lood geslagen, als een massa zonder oordeel ('akrita'). Voor dergelijken is het 'zijn(de)' en het 'niet-zijn(de)' (WR 197vv.) zowel hetzelfde als niet hetzelfde. Voor ieder gegeven is er, voor hen, een tegengestelde ('palintropos') uitweg". (Fr. 6).

Wat op de harmonie der tegengestelden van Herakleitos lijkt te wijzen.-- eigen redeneerkracht, al of niet gesteund op empirische gegevens (WR 189vv.), niet zonder een tint van eigendunk (Verlichtingsnarcissisme) en geldingsdrang, wordt zeer beslissend.

W.R. 136.

Eerste steekproef.-- het xenofaneïsche verlichte rationalisme

Bibl. steekpr.:

-- W. Jaeger, *Paideia*, I: 230ff.; 373ff.;

-- id., *A la naiss.*, 45/62 (*Xénophane ou la doctrine du Dieu unique*);

-- W. Röd, *Die Phil. d. Ant.*, 1: 75/82;

-- J. Salem, *Xénophane*, in: *D. Huisman, Dict.d.Phil.*, 2685s..

De juiste plaats van Xenofanes van Kolofon (die J. Salem, op zijn wijze, situeert tussen - 570 en -480) in de school van Elea, een stad in Z.- Italië, is gedeeltelijk omstreden. Volgens *Aristoteles (Metaph., A5 986b 18s)* zou hij

(i) de school gesticht hebben en

(ii) de leermeester van Parmenides geweest zijn. Platon, echter, situeert hem als slechts één der Eleaten (*Sophist.*, 242cd). Salem zegt: het zekerste is hem als de voorloper van Parmenides te situeren.

A.-- Algemene beeldindruk.

W. Jaeger, *Paid.*, I:370ff., zegt dat Xenofanes - een halve eeuw voor de Protosofistiek - de verlichte hoogmoed ('der xenophaneïsche Geistesstolz') invoerde. De hoogschatting van verstand en kennis,-- dit als 'rationalisering van het ganse leven' ('die Rationalisierung des gesamten Lebens'), - zoals van de XVIII-de eeuw, mensen als John Locke (1632/1704), de stichter der moderne Verlichting (Enlightenment), F.M. Voltaire (1694/1759), de typische vertegenwoordiger van *La philosophie des Lumières*, Christian Wolff (1679/1754), de voorman van de Aufklärung, dit zullen actualiseren; -- deze hoogschatting van het intellectuele ('das Intellektuelle') leidde tot wat men, nu, heten zou : een intelligentsia (een klasse van 'vooruitstrevende' 'kritische' cultuurdragers).

B.1.-- Culturologisch.

In *Xenofanes* -- aldus Jaeger, *Paid.*, I: 249-- komt het tot een scherp conflict tussen, enerzijds, zijn persoonlijke actualisering van de Milezische fysiek en, anderzijds,

(i) de volksreligie en

(ii) het ideaal van strijdbare mannelijkheid van de Griekse adel.

I.p.v. de 'deugd(elijkheid); in het Grieks 'aretè' (Lt.: virtus), stelt Xenofanes, als eerste, de rationele kennis, die hij met de naam 'sofia', redeneervermogen (WR 43: 'wijsheid', Thaletisch, is iets anders), aanduidde.

Dat betekent twee aspecten.

(a) Xenofanes sticht de culturologie (cultuurtheorie, cultuurvakwetenschap), die de Protosofisten, een halve eeuw later, zullen beginnen, als echte menswetenschap, uitwerken.

(b) Meteen doet hij aan cultuurkritiek (in Verlichte zin).

W.R. 187.

B.2.-- Epistemologisch.

1. 'Epistemologie' of kennisfilosofie, gebeurlijk: wetenschapsfilosofie, is de analyse van het kennen.-- Wij hebben, reeds, vroeger, hele stukken epistemologie ontmoet.

(i) WR 40/42 (wijsheid als theoria (a. empeiria, waarneming; logismos, redenering; b. historia, onderzoek (= lemmatisch - analyt. meth.)); WR 43/54; bijz. WR 53v.): transcendentele vorm;-- WR 54/57: wiskundige vorm;-- WR 59/63: aardrijkskundige vorm;-- WR 70/72; 135v. (Pyth. model): retorische vorm;-- WR 87/ 89 (46/48: kathart. model ; 77/79: hylisch - pluralistisch model): theologisch - sacraal type.

(ii)- WR 79/84: Muzisch model (WR 79/84: godsdiensthist. grondslag;--WR 37/39; 42: ontvoogd type; 63; 66/70: positief-vakwetensch. en politisch type);-- WR 124/130: Paleopyth. model.

(iii) WR 104/110: arithmologisch type;-- WR 111/118: configuratief model.

Ziedaar de voornaamste types van eigenlijke, streng gedefinieerde theoria, die zeer nauw verwant is met de mantische vorm van 'theoria'.

(iv) WR 178/181: het tekenleerstellig type van theoria.-- Wat de volgende bladzijden inzake epistemologie, daaraan toevoegen, werd, door de Milezische en Paleopythagoreïsche scholen, natuurlijk, geactualiseerd, maar zoveel mogelijk binnen elk van beide denkstijlen.

2. - Het is W. Röd, o.c., 80, die Xenofanes 'metatheoretisch inzicht' toeschrijft. -- staan wij, daar, even, bij stil. --

(i) Het onderscheid tussen 'theoria' en 'theorie'.

Wat theoria is, veronderstellen wij, na al wat voorgaat, gekend. Maar 'theorie' is nog nader te definiëren (WR 96). Heten wij 'theorie', in de rationele of redelijke zin, een systeem van uitspraken, onderling logisch-streng verbonden, uitgaande van uitgangspunten ('grondslagen', 'vooropstellingen', 'axiomata', 'postulaten', 'lemmata'), wier eenheid staat of valt met het object, waarover die uitspraken ('oordelen') het hebben.

Dat er types van 'theorievorming' bestaan, laten wij, voorlopig, terzijde.

Het opvallendste onderscheid tussen theorie en theoria is dat deze laatste een methode, nl, een geesteshouding, is, terwijl theorie steeds een geobjectiveerde, d.i. in zinnen (uitspraken) geprojecteerde methode is. Wat niet belet dat ook de theoria, streng, zich aan uitspraken houdt. Maar deze zijn er niet het wezenlijke van.

W.R. 188.

Opm.-- Vooral sedert de Scholastiek (800/1450) maakt men, inzake kennen en denken, onderscheid tussen

(i) De intuïtieve geest, die aan theoria, het directe of immediate (onmiddellijke) vatten of schouwen, doorgronden, 'zien', van de gegevens, doet, en

(ii) De discursieve geest (= 'rede' in de strenge zin), die ideeën, oordelen en redeneringen aaneenrijgt, in reeksen, die gegeneerd worden (WR 105vv.). Het is de discursieve geest, die in de 'theorie' aan het werk is.

Bibl. steekpr.: Ch. Lahr, *Psychologie*, Paris, 1933-27, 199s. (*L' intelligence et la raison*).

(ii) **Het onderscheid tussen 'theorie' en 'metatheorie'.**

Dit onderscheid loopt gelijk met dat tussen 'taal' en 'metataal'. In de rechtstreekse 'rede' (versta: taalrede) zeg ik: "Kirke is aartsmooi". In een zijdelingse rede (taalrede) zeg ik: "De zin 'Kirke is aartsmooi' is een enkelvoudige zin, maar de zin 'Kirkè, die een antiek-Griekse godin is, is aartsmooi' is een samengestelde zin".

M.a.w.: in die zijdelingse rede over de rechtstreekse rede (taal over de taal of metataal) heb ik het slechts onrechtstreeks over Kirkè, haar situering in de mythologie en haar vrouwelijke verschijningswijze, maar heb ik het rechtstreeks over mijn taalrede (= uitspraak, rechtstreekse rede) over die drie gegevens. Welnu, metatheorie is theorie over de theorie-(vorming). Het is in die zin dat Röd's uitspraak inzake Xenofenes behoort begrepen te worden.

1.-- "Niet van in het begin (van de aanvang) hebben godheden, aan de Stervelingen (mensen), alle (zijnden) getoond. Integendeel: in het verloop van de tijd, dankzij onvermoeibare vorsingswerk ('zètountes'), vinden zij betere (oplossingen)". (Fr. 18).

(i) Deze tekst laat de godheden blijkbaar een rol spelen, in de cultuurgroei (WR 81vv.). Xenofenes, inderdaad, is religieus. Dat blijkt straks nog meer.

(2) Hij heeft oog voor vooruitgang.-- Wij zegden, zo-even, dat hij culturoloog was: dit blijkt hier duidelijk. Hij heeft zelfs oog voor de historiciteit, (WR 165) of het in de loop van de tijd ('geschiedenis') zich ontwikkelende van alle beschaving.

Cfr WR 56: Proklos' oog voor taalontwikkeling.-- Niet enkel heeft hij oog voor verandering, ontwikkeling, maar hij is meliorist: de evolutie gaat in de richting van het 'ameinon', melius, het betere.

Zulks is wel degelijk vooruitgangsgeloof, analoog aan, de vooruitgangsideologie van de XVIII - d' eeuwse verlichte rationalisten (WR 186).

W.R. 189.

Opm.-- Men kan opmerken dat Xenofanes' cultuuroptimisme, waarvan wij de algemene verwoording, hierboven, analyseerden ("voor alle/ sommige betere (dingen) geldt dat zij, dankzij onvermoeibaar vorsingswerk, in het verloop van de tijd, door de stervelingen gevonden worden", WR 55), zich op applicatieve modellen moet hebben gesteund, die hij veralgemeend heeft.

Men heeft erop gewezen dat hij met de Lydische uitvinding van de munt bekend was. Ook bewonderde hij de sterrekundige werkdadigheid van Thales. (WR 58).

Men heeft er, verder, op gewezen dat hij o.m. als rondreizend dichter, een bereisd man was zo dat hij vergelijkende culturologie kon beoefenen (wat het verschil tussen achterlijk, resp. primitief en ontwikkeld kon doen zien). -- Rationeel ingesteld als hij was, lag het verschil, vooral, in het kennen en denken.

2.-- Röd steunt zich op het onderscheid, in de Griekse taal, tussen 'eidenai', door waarneming, met zekerheid weten (Fr. 34), enerzijds, en, anderzijds, 'dokos' (Fr. 34; WR 184), mening, cfr ook Fr. 35: 'dedoxastho', 'eikota tois etumoi' (waarschijnlijk)).

Dat is de eerste stap in zijn redenering, inzake Xenofanes. Hij is onbetwistbaar, taalkundig.

Maar Röd draagt dit onderscheid, nu, over op de toenmalige (vak)wetenschap, de fysiek, die Xenofanes kende en vulgariseerde.

a. Röd denkt dat Xenofanes 'eidenai', door waarneming met zekerheid weten, bedoelde van een gedeelte van de beweringen der fysiekers, nl. de uitspraken, die waargenomen feiten verwoordden.

b. Röd denkt dat Xenofanes 'dokos' (en aanverwante), pure indruk, mening, bedoelde van een tweede gedeelte van de fysische beweringen, nl. die uitspraken, waarin men veronderstellingen, lemmata, 'hypothesen', verwoordde.

Het staat vast dat de theoria, waarover wij het hierboven zo vaak hadden, inderdaad, het overschrijden van het onmiddellijk gegeven behelst. Doch, waar de Paleopythagoreeër b. v. van een 'zien' 'doorgronden' zal gewagen (zelfs wanneer het tekens geldt (WR 179: Alkmeion)), daar spreekt de sceptischer ingestelde Xenofanes, slechts van 'gissingen', 'indrukken', meningen.

Ook: de Paleopythagoreeërs werden nooit ingeroepen als voorlopers van het scepticisme, terwijl Xenofanes, soms, wel als dusdanig ingeroepen werd (aldus V. Brochard; WR 184). Nu zou men zeggen: hij was kritischer ingesteld dan de Paleomileziër of de Paleopythagoreeërs.

W.R. 190.

Opm. -- De feitelijke grondslag(en) van Röd 's bewering.

a. Behalve de structuur van de theoria (doorheen het zichtbare, door overschrijding, het onzichtbare 'zien'), waarover zo-even, is er de stelling van Alkmaion, die, eveneens, onderscheid maakt tussen 'aisthanesthai', waarneming, en 'xuniēna'; duiding (WR 178v.). De latere Krotoniaten hebben, in een eigen taalspel, iets analogoos verwoord.

b. Beide denkers, Xenofanes en Alkmaion wijzen op het immediatisme van de waarneming en het mediatisme van de mening, resp. de duiding. Maar, als consequent Pythagoreeër moest Alkmaion een minimum aan immediatisme ook in de duiding (als theoria) aannemen, terwijl, als consequent Verlichte denker ('kritisch ingesteld'), Xenofanes in de mening, slechts, mediatisme kon zien.

Opm. -- 'Immediatisme' betekent het feit dat men rechtstreeks contact van kennende aard aanneemt (de zgn. intuïtie of directe aanschouwing); 'mediatisme' betekent het feit dat men slechts onrechtstreeks 'contact' tussen ons kenvermogen (beter: discursief, redeneervermogen, binnen het bewustzijn, als innerlijkheid aangevoeld), enerzijds, en, anderzijds, het gekende, vermoede', object (WR 188: intuïtief/ discursief).

Actualisering: --

a: Lees, hierboven, wat wij van Xenofanes' mening inzake vooruitgang zegden:

(i) WR 189 geeft de waargenomen feiten (muntuitvinding; Thaletische astronomie; vergeleken cultuuronderscheiden);-- dit beantwoordt aan 'eidenai' door waarneming, met zekerheid, weten;

(ii) WR 188 geeft de veralgemeende stelling, waarin die applicatieve modellen hun universeel of, althans, particulier model vinden (alle / sommige (meer dan juist één)), -- dit beantwoordt aan 'dokos'. mening.

M.a.w.: in de theorie van Xenofanes zelf onderscheidt men, voortgaande op zijn eigen taalgebruik, twee lagen, waarnemingsoordelen en veralgemeningsoordelen.

Let op: het universele en/of het particuliere, als dusdanig, is niet (zintuiglijk) waarneembaar! Alleen het singuliere is (zintuiglijk) waarneembaar.

b: Rudolf Carnap (1891/1970), in zijn *Der Logische Aufbau der Welt* (1928), onderzoekt - in logisch-positivistische zin (WR 2) - de structuur van de wetenschappelijke theorie.

Daarin onderscheidt hij twee 'talen' nl. een waarnemingstaal (Tw), waarin de gezegden rechtstreeks waarneembare werkelijkheden (o.m. betrekkingen) aanduiden, en een theoretische taal (Tt), waarin onwaarneembare keninhouden ter sprake komen zoals b.v. wetmatigheden (universele uitspraken).

W.R. 191.

Nemen wij het model van Jan Lukasiewicz (1878/1956).

(1) Indien alle water kookt op 100° C., dan ook dit water en dat water (= particulier / singulier).-- Welnu, dit water en dat water kookt op 100° C.-- Dus alle water kookt op 100° C..

(2)a. “Dit water en dat water kookt op 100° C”, is een uitspraak, die tot Tw (waarnemingstaal) behoort, want het is de tweevoudige vaststelling van een feit dat iedereen, in beginsel, kan overdoen.

(2)b. Maar “Alle water kookt op 100° C”, is een ander type van zin : het is een veralgemening (inductie), die niet onmiddellijk in de waarneming aantrefbaar is. Dergelijke taal heet Carnap, terecht, Tt (theoretische taal).

Men ziet dat de reductieve redenering (hier in de inductieve vorm) de twee taaltypes bevat. Zij zijn wel niet te scheiden (collectieve structuur), maar zij zijn wel onderscheiden (distributieve structuur): indien Tt, dan Tw; welnu Tw; dus Tt.

Op Xenofanes’ model toegepast: het ‘eidenai’ (door waarneming, zeker, weten) geeft aanleiding tot Tw (waarneming uitdrukken zinnen) en de ‘dokos’ geeft, in de taal van Xenofanes, zinnen die tot Tt (theoretische taal) behoren. Alleen maar dat hij, voor de Tt, er de nadruk op legt dat zij gissing, mening, indruk, is; meer niet.-- *Philosophia perennis!*

Algemeen besluit.

Xenofanes heeft geen eigenlijke metatheorie uitgebouwd. Wel had hij een metatheoretisch inzicht (vgl. WR 55: het loutere inzicht, bij Thales).

Bibl. steekpr.:

-- L. Vax, *L’empirisme logique*, Paris, 1970, 49ss.;

-- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 126 (deductieve en reductieve redenering).

Opm.-- Betrekkelijkheid der waarneming.

Dat, zoals V. Brochard, duidelijk zegt, Xenofanes naar het scepticisme onderweg was, zonder ooit, zelf, sceptieker te zijn, bewijst zijn ‘relativisme’ inzake waarneming.

Fr. 38.-- “Indien (een) godheid de ‘lichtgele’ honig niet had voortgebracht (‘veroorzaakt’; WR 9), dan zouden de mensen de vijgen als veel zoeter waargenomen hebben”.

M.a.w.: een afzonderlijke waarneming, in beginsel, bestaat niet; zij wordt, steeds, onbewust of niet, ingeschakeld in het totale kader (‘Gestalt’; WR 114) of – Paleopythagoreïsche termen - in de totale configuratie (= achtergrond) van alle mogelijke waarnemingen. ‘Scepsis’ is, hier, zin voor totaliteit van afzonderlijke akten.

W. R. 192.

B.3.-- Theologisch.

WR 73 leerde ons dat de fysische theologie een uitloper was van de natuurfilosofie.-- WR 131 leerde ons, in Paleopythagoreïsche zin, dat godheid en een(heid) samengaan.-- Wij zullen zien dat Xenofanes de enigheid van de hoogste god benadrukte.

(1) Religiekritiek.

Onder drie oogpunten, minstens, heeft Xenofanes de overgeleverde religie bekritiseerd.

Waarzeggerijkritiek.

WR 88vv. (mantië): 179 (orakelhermeneutiek).

Mantië werd, nadat de fysiek ontstond aan kritiek onderhevig (anders dan vroeger: WR 87 (de ongelovige Hektor)) van een nieuw type. Xenofanes is daarin echt Presofistisch: "Als enige, onder de oudste denkers ('antiqui'), verwierp Xenofanes volstrekt de mantië ('divinatio')". (Aldus *Marcus Tullius Cicero* (-106/-43), in zijn *De divinatione* (Over de mantië)

R. Flacelière, Devins et oracles grecs, Paris, 1961-1, 1965-2, 103s., zegt daaromtrent wat volgt.

1. Een uiterst vijandige houding komt met Xenofanes op: niet enkel verwierp hij de volksmythologie en het antropomorfisme, doch ook het geloof in de 'voorzienigheid' der godheden, die de grondslag is van het orakelgeloof.

Terloops: men kan dit, gerust, vergelijken met de kritiek op het 'bijgeloof' (en het obscurantisme), die geleverd werd door de moderne Verlichters. Men denke aan een Renan (WR 90). 2. Natuurlijk: men herleze WR 87/89 (de analyse van dit ongelooft).

Antropomorfismekritiek.

P. Fournier, Paganisme: l'anthropomorphisme, in: *J. Bricout, Dict. prat.d. conn. relig.*, Paris, 1927, V: 196s., definieert 'antropomorfisme' als volgt: "De toeschrijving aan de godheid van menselijke kentrekken, -- menselijk lichaam,-- denkwijzen, gevoelens en driften, bedoelingen,-- het (fysisch en ethisch) kwaad (zoals moord, overspel, bloedschande)".

Men ziet dat - godsdiensthistorisch - het 'vermenselijken' van de godheid typisch is voor het polytheïsme, vooral in zijn demonistische inslag (WR 12),-- iets, dat de veelgoders zelf over het algemeen zeer goed beseften.

Fr. 14 zegt: "Maar de stervelingen menen ('dokeousi'; WR 189) dat godheden geboren worden en de hun eigen kleren, stem, uitzicht hebben".

Fr. 15: "Maar, indien de ossen (en de paarden) en de leeuwen over handen beschikten, met de handen konden schilderen en voorwerpen konden maken zoals mensen doen, dan zouden de paarden godhedengedaanten schilderen die op paarden gelijken, de ossen gedaanten die op ossen gelijken en zulke lichamen vervaardigen, gelijkend op het soort dat ze maakt".

Fr.: "De Ethiopiërs (beweren dat hun godheden) donkerhuidig en stompneuzig zijn, de Thakiërs dat de hunne blauwe ogen en ros haar hebben".

W.R. 153.

Opm.-- Het is duidelijk dat wij, hier, projectiekritiek hebben. WR 14 leerde ons reeds dit idee.

Voor de analyse van die kritiek zelf, zij naar WR 14v. verwezen: de verlicht-rationele mens is, menskundig, anders gestructureerd: hij 'ziet' niet meer mantisch, zoals de archaische mens; gevolg: hij neemt de verschijningswijzen, die fluïdiek zijn, voor 'duidingen', 'uitvindingen: 'inbeeldingen' e.d.m.; -- voeg daarbij het eigendunksyndroom, eigen aan menig Verlichte geest (WR 185), die zich, om reden van zijn intellectuele superioriteit, sterk verheven voelt boven de 'primitieve', ja, 'infantiele' mens. Gevolg: geen verstandhouding, tenzij een slechte (misverstandten allerlei).

Demonismekritiek.

Fr. 11: "Van alles hebben Homeros en Hesiodos de godheden toegeschreven, wat maar, bij mensen, schaamtelijk en beschimpd is: stelen, echtbreuk plegen en elkander bedriegen'.

Fr. 12: "Zoals zij vele ongewettigde daden der godheden vertelden: stelen, echtbreuk plegen, wederzijds bedrog".

Hier hebben wij het ethisch antropomorfisme, -- beter: demonisme (WR 12v.: bij de Soemeriërs, reeds, was het dubbelhartig ethisch systeem (twee maten en twee gewichten) duidelijk theologisch gemeengoed, doch zij zagen dit niet, zonder meer, als religieuze projectie, doch als de ware wezenheid van de buitennatuurlijke wezens. Wat onze Bijbelse demonologie voortzet).

Opm.: dit laatste, demonisme, heet men, soms, 'antropopathisme' (de driften der godheden zijn dezelfde als die der mensen).

(2) - De transcendente god.

Daartegenover stelt Xenofanes zijn, hoger type van godheid.-- In zijn Peri fuseos (Over de natuur) tekent hij de hoogste god als volgt.

Fr. 23: "Een enige god, onder godheden en, mensen de grootste, noch naar uitzicht noch naar denkwijze aan de stervelingen gelijk".

Men ziet hier dat Xenofanes wel tweederangsgodheden lijkt aan te nemen (WR 188: cultuurstichtende rol), zoals b.v. ook de Bijbel doet (*Ps 82 (81); Ps 58 (57);-- Ps 8:6; Exod 4:16; 7:1; 1 Sam 28:13; enz.*).

W.R. 194.

Alhoewel Fr. 32, enigszins, een andere indruk geeft: “Wat ‘zij’ Iris heten, ook dat is, naar zijn natuur, slechts een wolk,-- purper en helrood en geelgroen bij het bekijken”.

‘Iris’ is de regenboog(godin), ook wel de lichtschijs rond b.v. de maan of zo. Als regenbooggodin had Iris als ‘functie’ (WR 9) de goddelijke boodschapster te zijn tussen godheden en mensen en, ook, tussen mensen onderling (WR 68v.: Hermès). Men zou zeggen dat dit, hier, effen gewreven wordt.

De leidende idee, achter de religiekritiek en achter het Xenofanes eigen godsbeeld, is blijkbaar, zoals Rod, o.c., 78, zegt: gods volmaaktheid.

God is dan ook

(i) onveranderlijk, verheven boven ontstaan en vergaan (WR 11), die - beide - de harmonie der tegengestelden zijn, zo typisch voor al wat ‘demonistisch’ is; hij is

(ii) heelalbeweger (“Zonder inspanning beweegt Hij het heelal, dankzij zijn denkvermogen” (Fr. 25)).

Toch ontsnapt Xenofanes niet aan het Voorplatonisch materialisme (WR 52): “Hij blijft, steeds, op dezelfde plaats, nergens in beweging; hem past het niet dat hij, nu eens hierheen, dan weer daarheen, zich verplaatst.

Het merkwaardigste, wellicht, in dit ‘transcendente’ (= verheven) Godsbeeld, is wat Fr. 24 zegt :”God is gans ziende (‘oog’), gans denken (‘noei’), gans horende”. “Zodoende is zijn bewustzijn niet, zoals bij de mensen, aan zintuiglijke organen of iets in die aard gebonden. (Aldus W. Jaeger, *A la naiss.d.l.théol.*, 51).

“Meer nog: de God van Xenofanes is, zonder twijfel, een wezen dat bewustzijn en persoonlijkheid bezit” (ibid).

Nog merkwaardiger lijkt ons de bewering van Fr. Krafft, o.c., 45; 75, dat “deze hoogste God, reeds in Homeros’ Ilias, de godheid van de ‘geest’, d.i. van het denkend redeneervermogen, is: Xenofanes

(i) veronderstelt,

(ii) zuivert uit en

(iii) verheft op het peil der toenmalige fysiek (WR 76) wat de door hem zo bekritiseerde Homeros, reeds, wist: de hoogste God is meer dan de tweederangsgodheden, dankzij ‘geesteskracht’, intellectualiteit.

Een opperwezen, dat enigszins Bijbels aandoet. Dit, doordat God zonder de demonistische kentrekken is. Zedelijk verheven. “Men kan er niet aan twijfelen - aldus Jaeger - : Xenofanes bad tot zijn enige God (o.c.,52). Onder meer zijn feestmaalegie (daarvan geven wij nu een vertaling) getuigt van zijn hoge godsdienstzin.

W.R. 195.

1.1. Nu, immers, is de verharde vloer - samen met de handen en bekert van alle (aanwezigen) - rein. Iemand zet, om ons hoofd, gevlochten kransen. Een tweede reikt, in een schaal, welriekende zelf aan.

De mengkruik staat daar, vol vrolijkheid, en, ook, andere wijn is gereed. Hij lijkt nooit, verraderlijk, te zullen ontbreken,-- in kruiken een honigzoete bloemengeur afgevend.

1.2. in het middengedeelte (van de woning) zendt wierook heilig reukwerk omhoog. Koel water, zoet van smaak en rein, staat ter beschikking. Daarnaast liggen blonde tarwebroden en de tafel van de heilige overvloed bezwijkt onder de druk van de kaas en de geurig honig. In het middenpunt staat het verheven altaar (de Olympische godheden ter ere), rondom met bloemen versierd.

1.3. Lied, door dans begeleid, en festijn houden allerwegen het huis in hun ban.

2.1. Als eerste plichtpleging geldt, voor mensen, die, welgezind, welwillend zijn, god ter ere, hymnen te zingen, waarin heilstichtende mythen en reine woorden weerklinken.

Volgen de offerplenging en het gebed,-- dit, om de kracht te verwerven gerechtigheid in daden om te zetten. Wat voor de hand liggend is.

2.2. Pas dan is het, ja, geen grensoverschrijding ('hubris') in die mate te drinken dat iemand, die niet al te bejaard is, zonder een helper, die vooropgaat, huiswaarts keert.

Onder de mannen is diegene lofwaardig die, ofschoon aan de drank, de bewijzen geeft van gedegen dingen, -- hoe zijn geheugen en zijn stembanden de mannelijkheid tot hoofdwaarde hebben.

3. Niet het bezingen, in epische verzen, van gevechten van Titanen (WR 145) en Giganten (= Reuzen) of ook niet van Kentauren (*opm.*: monsters half mens half paard - allemaal uitvindzels van vroegere geslachten - of van gewelddadige burgerwisten - daarin is geen heil te zoeken -; wel, echter, steeds voorrang verlenen aan het eren van godheden, is goed.

Opm.:--

(1) Xenofanes ontmythologiseert, hier, niet; wel eist hij zedelijk hoogstaande mythen.

(2) WR 171 (het middenpunt van het heelal) wees op het geloof dat er, fijnstoffelijk althans, een centraal punt ('zegeltje') bestaat, dat, in het middenpunt van het huis, tegenwoordig is.

W.R. 196.

Tweede steekproef.-- De eleatische logica van het zijn of niet-zijn.

Bibl. steekpr.:

- L. Jerphagnon, *Parménide*, in: D. Huisman, *Dict. d. Phil.*, 2000/2003;
- Cl. Ramnoux, *Parménide et ses successeurs immédiats*, Monaco, 1979, vrl. 99/148;
- J. Beaufret, *Le poème de Parménide*, Paris, 1955, vrl. 76/93 (Fragments);
- W.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde (Van Permenidos tot Bolzano, Antw./ Nijmegen, 1944, 11/28 (De Prae-Socratici))*;
- Fr. Krafft, o.c., 235/242 (*Parmenides von Elea*);
- W. Röd, o.c., 108/125 (*Parmenides*);
- W. Jaeger, *A la naiss.*, 99/117 (*Parménide ou la mystère de l' être*).

Parmenides van Elea leefde van + -540 tot minstens -475.

Algemene situering

1. “De religiekritiek - bedoeld is de volksreligie - van Xenofanes (WR 186/195) en de heropleving van de theogonische beschouwingen (*opm.*: Jaeger bedoelt het Orfisme (WR 143/151)) toonden ons de diepgaande invloed die de ionische natuurfilosofie, op de godsdienstige beweging van de VI-de eeuw (-600/-500), heeft uitgeoefend.

Tot nog toe was het wijsgerige denken van het fysische type (WR 40):

- (i) zij analyseerde het proces van ontstaan en vergaan (WR 11;92),
- (ii) op zijn duurzame oorsprong (‘archè’, WR 39v.; 45v.), d.i. zij trachtte een eerste beginsel op het spoor te komen, de zgn. ‘arche’ (principium)”. (W. Jaeger, o.c., 99).

Wij mogen er, gerust, het Paleopythagoreïsme (gelijklopend met het Orfisme) bijvoegen, dat, eveneens, in de een(heid), als oorsprong van getal (eenheidsveelvouden; WR 103vv.; 111vv.; 119vv.; vooral 171 (archidion)) zijn vertrekpunt zag.

2. “Met de Parmenidiaanse leer omtrent het zijnde (‘on’) begint een nieuwe, oorspronkelijke fase van het wijsgerig denken”. (W. Jaeger, *ibid.*).

Inderdaad: de actualisering, die Parmenides op de overgeleverde (WR 159) wijsbegeerte uitvoerde, lijkt, grotendeels, op een breuk (WR 185: discontinu).

De nawerking

Doorheen Parmenides’ leerlingen, doorheen Platon van Athene en het (Neo-) Platonisme (WR 102) - duurt ‘un bon millénaire’ (een goeie duizend jaar),-- aldus L. Jerphagnon, a.c., 2000. Een reden om er enkele minuten aan te besteden.

Algemene typering.

(1) De ‘mythische’ typering.

Het gedicht (*opm.*: van Parmenides) begint op plechtige toon.-- “De merries, die mij dragen, hebben mij zo ver geleid als mijn begeerte (‘thumos’) maar wenste.

W.R. 197.

Zij hebben mij, immers, doen belanden op de beroemde weg van de godin ('daimonos', vrouwelijk). Zij, alleen, doorheen alle steden, draagt de mens die 'weet' (...). En 'kourai', jonge meisjes, toonden, hierbij, de 'weg'".

a. Deze voorrede heeft toonbeelden : Homeros (WR 38), Hesiodos (ibid.),-- alsook Xenofanes. Ook het orfisch model speelt mee (L. Jerphagnon, o.c., 2000). Jerphagnon zegt 'le voyage d'un initié' (de 'reis' van een ingewijde; WR 146: mysteriereligie), buiten de wegen van de commonsense-mens. -- Men zegge - nu weer eens - niet meer, met de Verlicht-rationele geschiedschrijving, dat de Griekse wijsbegeerte laïcistisch, secularistisch, godsdienstvrij, ontstaan is! Voor de zoveelste maal blijkt de historisch verifieerbare toedracht... anders.

b. "Merkwaardig, weerom, is het feit dat vrouwelijke figuren - de 'demone' (godin) en de meisjes - een rol spelen. Vergelijkbaar met de muzen (WR 42; 130).

(2) De wijsgerige typering.

Luisteren wij, dus, naar wat 'thea', de godin, zegt (1:22).

1. "Wel: ik ga dus spreken - gij, beluister mijn woorden en onthoud ze. Ik ga u zeggen welke twee enige wegen van onderzoek denkbaar zijn.

(i) De eerste weg:

Hoe (het zijnde) is en hoe het onmogelijk is dat het niet is. Dit is de weg, die betrouwbaar is, want hij houdt zich aan de waarheid ('alètheiai').

(ii) De tweede weg:

Hoe (het zijnde) niet is en hoe het noodzakelijk niet is. Ik zeg u dat deze weg slechtst een (doodlopend) pad is, want dit pad houdt niets betrouwbaars in". "Mogelijkerwijze wilde Parmenides (...) eenvoudigweg, op abstracte wijze, een volledige disjunctie van meningen inzake het zijn(de) verwoorden (...)" (W. Röd, o.c., 111).

Zo, in ieder geval, werd Parmenides' tekst geduid en men ontsnapt niet aan deze duiding, ook al zijn er andere mogelijk (inclusieve duiding, i.p.v. exclusieve duiding). Men heeft, hier, wat men nu heet: 'model' (het zijnde is) en 'tegenmodel' (het zijnde is niet; wat ongerijmd, 'absurd; onzinnig is).

a. Onder 'disjuncte' verstaat men een zin zo dat hij als gezegde tegengesteld aan het onderwerp toeschrijft zo dat men dan termen 'en/of' gebruikt. Zo b.v. "In Homeros' *Odusee*, 5: 190v., staat: "Ik draag, in mijn hart, niet een hart van ijzer maar van vertederde aard" Aldus sprak de hoge godin Kalupso".

W.R. 198.

Let op de tegengestelden ‘hart van ijzer’/ ‘vertederd hart’. Zij worden verwerkt (‘gegenereerd’: WR 108vv.) in een ‘niet/ maar’ formule. “niet een hart van ijzer, maar een vertederd hart”.

In de diepte daarvan schuilt “Ofwel heb ik, Kalupso, een ijzeren hart ofwel heb ik een vertederd hart”. Dat is de speculatieve (W.R. 107) verwoording: de mogelijkheden. De empirische verwoording luidt: “Ik heb niet een hart van ijzer, maar een vertederd hart”.

Inderdaad, de op Odusseus verliefde godin (Od., 5: 155), onder de druk van Zeus, laat hem gaan (Od., 5/161), zorgt ervoor dat hij een vlot kan bouwen en voorziet hem van eten en kleren... zodat hij naar zijn vaderland, Ithakè, Ithaca (heden: Theaki, Tiaki, -- een Ionisch eiland) kan terugkeren. Dat zijn de empirische gegevens, die van een ‘ofwel/ ofwel’ - mogelijkheid een ‘niet/ maar’ feitelijkheid maken.

b. Onder ‘volledige disjunctie’ verstaat men een ofwel/ ofwel zin, die geen derde mogelijkheid duldt, Zo b.v. kan onmogelijk iets tegelijk ‘zijn’ en ‘niet - zijn’. Of tegelijk ‘zo’ (b.v. van ijzer) en ‘niet - zo’ (b.v. vertederd) zijn.

2. “Hiermee - aldus ‘Thea’, de godin (8:50) - beëindig ik, voor u, mijn uiteenzetting, die betrouwbaar is, en mijn beredenering (‘noèma’) van de waarheid.

Verneem, vanaf deze woorden, door te luisteren, de mening ‘doxa’; WR 189 (dokos), stervelingen eigen, en, meteen, de ‘kosmos apatelos’ (de bedrieglijke orde) van mijn uiteenzetting. (...).

(i) Enerzijds, het etherische vuur van de vlam (...).

(ii) Anderzijds, (...) de lichtloze nacht (...). ”.

Tot daar het gedicht van Parmenides. Volgt dan een soort ontstaansbeschrijving (kosmogonie) van de kosmos,-- die aan de fysiek doet denken. De bewerker van deze mengeling van vlam en nacht, twee evenwichtige ‘krachten’, is de god eros (wat aan *Hesiodos’ Theogonia* ontleend is; WR 39; --102; 167). Men voelt dat Parmenides, hiermee, een soort kritiek op de fysieken (de Paleo-milezische en de Paleopythagoreïsche) bedoelt.

W. Röd, o.c.,111, zegt, hierbij, dat het gaat over een indirect bewijs ten voordele van zijn eigen volledige disjuncte. indien slechts ofwel ‘het zijnde is’ ofwel ‘het niet-zijnde is’, enerzijds, en anderzijds, ‘zowel het zijnde is als het niet-zijnde is’ de enige voorzinnen (uitgangspunten der redenering) zijn, indien verder, de eerste voorzin ‘het zijn is’ geldig is, daar waar de twee andere voorzinnen ‘het niet-zijnde is’ en, zelfs, ‘zowel het zijnde als het niet - zijnde is’ niet geldig zijn, dan blijft, slechts, Parmenides’ stelling ‘het zijnde is’ (als enig geldig) over.

W.R. 199.

Inderdaad: de structuur van het indirect bewijs is de volgende: “ofwel 1’ ... ofwel 2... ofwel 3...”; welnu, ofwel 2... ofwel 3... zijn ongeldig; dus ofwel 1 ...”.

Dit is - zoals gezegd - natuurlijk, maar geldig als streng logische redenering, indien het werkelijk volledige disjuncties zijn, die geen andere uitspraak mogelijk maken.

Indien, nu, met ‘het zijnde is’, Parmenides zijn eigen, nieuwe wijsgerige intuïtie uitspreekt en, met ‘het zijnde is niet’, alsook met ‘zowel de vlam (// het zijnde) is als de nacht (// het niet-zijnde) is, de stellingen hetzij van de Paleomileziërs hetzij van de Paleopythagoreeërs hetzij van Herakleitos (zoals men ook denkt) verwoordt, dan heeft hij getracht, in de vorm van een streng logisch gesloten betoog,

- (i) zichzelf te staven en
- (ii) de anderen te ondergraven (weerleggen).

In alle geval : het indirecte bewijs (het staven van het model door de ongerijmdverklaring - met - bewijs van het tegenmodel) werd, sedertdien, een vaste wijsgerige verworvenheid. Cfr WR 4 (philosophia perennis).

De structuur is: “ofwel model ofwel tegenmodel; welnu, tegenmodel niet; dus model” (Ofwel M ofwel TM; welnu, TM niet; dus M; of ook: Ofwel M ofwel TM1 ofwel TM2; welnu, TM1 én TM2 niet; dus M).

Of nog: “Enkel M of TM1 of TM2 zinnig, mogelijkkerwijs; welnu, in feite, TM1 en TM2 onzinnig; dus M zinnig”. - Men ziet dat de redenering met het speculatieve (wat kan zijn) begint, om met het empirische (wat feitelijk is) te eindigen. Men ziet de structuur van de theoria (WR 41) : doorheen de empirische toepassing ‘ziet’ men de speculatieve idee (nl. ‘volledige disjunctie’).

Identitieve typering.

‘Identitief’ heten wij al wat met ‘identiteit’ strookt of uitstaans heeft. Welnu, Parmenides is tegelijk de stichter van de ontologie (zijnsleer) en van de ontologisch gefundeerde, identitieve logica. (denkleer).

Identitief 1.

-- G. Jacoby, *Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtsschreibung*, Stuttgart, 1962, 9/20 (*Das Skelett der Logik*), -

6.3.3. *Wijsgerige retoriek. Deel III, p. 201 tot 308.*

W..R. 200.

- (i) bepaalt de traditionele logica als de leer der identiteit en ontkenning;
- (ii) voegt, daaraan, onmiddellijk toe dat hetzij volle, totale, volledige identiteit is van iets met zichzelf (= lusvormige, reflexieve identiteit) hetzij gedeeltelijke, partiële identiteit is van iets met iets anders (analogische, deelidentische identiteit).

Applicatief model:

- (i) Kalupso's vertedering is enkel met zichzelf volidentisch;
- (ii) maar vertedering is deelidentisch met de concrete uitingen ervan (de infrastructuurverschaffing), alsook met al wat met vertedering hetzij samenhangt hetzij erop gelijk.

Identitief 2.

De Scholastiek (800/1450) heeft een systeemie ingevoerd - tot op heden gangbaar nl. "materieel object/ formeel object".

(i) Kalupso, materieel beschouwd, is Kalupso volidentisch (d.i. als onderscheiden, resp. onafhankelijk van de rest van het zijn(de)).

(ii) Kalupso, formeel bekeken, is de volidentische kalupso, maar deelidentisch geduid;-- zo b.v.

- (a) Kalupso, mythologisch geduid, is een godin;
- (b) Kalupso, ethisch geduid, is goedhartig;
- (c) Kalupso, erotisch gezien, is op Odusseus verliefd, enz..

"Omne individuum inafabile" zegden, reeds, de Scholastici: ieder volidentisch ('individueel-concreet') gegeven is onuitzegbaar (de reeks gezegden, over zo'n onderwerp, is oneindig). Wat C.S.S. Peirce de eindeloze reeks der duidingen heette.

Opm.-- Het schema staat WR 160: een-veelduidig, grondschemata der hermeneutiek.

Identitief 3.

De Microsocratiekers:

1. De Megariëkers (School van Megara: Eukleidès van Megara (+/- -400); zijn leerling Euboulides van Miletos));

2. De Elisch-Eretrische School (Faidon van Elis (+/- -375); Menedèmos van Eretrie (-319/-265));

3. De Paleokuniekers (Palaeicynici: Antisthenes van Athene (-440/-365); de beruchte Diogenes van Sinope (-400/-325; de 'cyniëker')),-- deze drie Kleinsocratische scholen eleatizeerden.

De identitieve oordeelsstructuur.

Wat Platon, later, 'to onoma' (het naamwoordelijk bestanddeel, 'onderwerp') en 'to rhèma' (het werkwoordelijk bestanddeel) zal heten, binnen een oordeelszin, heeft - logisch - een onderscheiden, ofschoon nauw samenhangende structuur:

(i) het nomen (= onderwerp) duidt de werkelijkheid, waarover het oordeel gaat, volidentisch aan;

(ii) het verbum (= gezegde) duidt deelidentisch, -

W. R. 201.

Het oordeel is, zoals Aristoteles, later, in zijn boekje over het oordeel, in de titel ervan, zal zeggen ‘hermeneia’, interpretatio, duiding (WR 164vv.; 178/ 181).

Maar de eleatizerende microsocratikers misduiden dit. Zo zullen zij beweren dat het zinnetje “Kalupso is op Odusseus verliefd” een onwaar oordeel is” en dit waardeoordeel staven met de bewering dat “de ken- en denkinhouden (ideeën) ‘Kalupso’ en ‘op Odusseus verliefd’ zogezegd ‘niet-identisch’ zijn. Twee denkfouten begaan zij:

(1) de idee, in het onderwerp uitgedrukt, wordt materieel (= volidentisch) bedoeld en de tweede idee, in het gezegde uitgedrukt, wordt formeel, deelidentisch beweerd van het onderwerp;

(2) zij lijken, net als Parmenides, hun grote voorganger, nooit te hebben onderscheiden tussen totaal- en deelidentisch. De analogie, in het praktische gebruikte idee ‘zijn’, lijken zij nooit te hebben ontdekt.

Geestig uitgedrukt: ‘Kalupso is op Odusseus verliefd’ betekent niet dat “Kalupso niets anders is, op zich (reflexief) dan ‘op Odusseus verliefd’, maar wel dat één van de (overigens louter voorbijgaande kentrekken van Kalupso is dat zij ‘op Odusseus verliefd’ is. Meer niet. Er ‘is’ meer en anders - in haar - dan dat!

Besluit.

W. Jaeger, *A la naiss.*, 112, noteert: sedert Homeros heeft noein; intellegere, redenerend ingaan op, ‘identificeren’, steeds betekend

(i) zich van een gegeven bewust worden

(ii) zo dat die bewustwording (WR 137: verruimd bewustzijn) ingaat op “dat wat het wel degelijk is” (aldus Jaeger), d.i. de identiteit (eenzelvigheid) ervan. meteen hebben wij de basisidee van het eleatisme.

De ‘absolute’ aard van ‘zijn(de).

Vers VIII: 29, meldt ons dat het zijn(de) “kath’heauto te keitai”, het (zijn(de)) is daar op zich.

Bibl. Steekpr.: Silvio Senn, *An sich (Skizze zu einer Begriffsgeschichte)*, in: *Philosophica Gandensia, New Series*, 10 (1972): 80/96, merkt op dat de uitdrukking ‘op zich’, ‘op zich genomen’, ‘objectief’, ‘absoluut’ (of andere woorden, die hetzelfde weergeven), de hele ontologie beheerst, maar het eerst bij Parmenides wordt aangetroffen.

Senn onderstreept het feit dat deze term, bij uitstek, een ontologische term, een probleem op zich is: hoe het zijn(de) op zich, onafhankelijk van het kennend subject (= noësis, intellectio, inzicht), kennen? De reden lijkt dat wij, mensen, althans, slechts formele, deelidentische inzichten (‘duidingen’) bezitten en, dus, nooit, de totale identiteit van ‘zijn(de)’ vatten. Dat is, onmiskenbaar, juist.

W.R. 202.

Maar Senn zelf: hoe weet hij dat wij slechts het subjectieve vatten (WR 189: mening), indien hij zelf absoluut niets van het objectieve zijn(de) gevat heeft? Senn kan zijn bewering slechts staande houden, indien hij, zelf, reeds te voren heeft ingezien (WR 203: identificeren) **(i)** dat en **(ii)** wat “zijn(de) is”!

Opm.-- Verleden jaar, Denkleer, zagen wij dat ‘zijn(de)’ steeds én feitelijkheid (al was dat ‘bestaan’ (‘existentia’) slechts in de verbeelding waar) én wijze van zijn (‘essentia’) omvat. M.a.w. al wat hoe dan ook niet-niets is, is ‘iets’ (en dat is ‘zijn(de)’). De totaliteit van al wat niet-niets is, betitelen wij met Parmenides’ term ‘to on’ (het zijnde).

M.a.w.: wie vat niet de idee ‘niet-niets’? Zelfs een kind snapt - intuïtief, weliswaar dat. Welnu, het zijnde van Parmenides is niets meer - louter logisch gesproken - dan de verzameling van al wat niet-niets is. Hoe vaag ook, in haar laatste details, iedereen snapt zulks. Welnu, dat is het uitgangspunt om het absolute karakter van ‘zijn(de)’ te situeren:

- (i)** al wat feitelijke zijnswijze (= niet-niets) is
- (ii)** situeert zich in de totaliteit ervan.

1. Meer beweert Parmenides niet met ‘kath’ heauto’, op zich. Want : let erop hoe wat niet-niets is, ons met onze onmacht confronteert het, in ons eerlijk innerlijk bewustzijn, te negeren! Geweten heeft zulks als (overigens: enig) fundament. De gewetensvolle mens loochent nooit wat niet-niets is: “kath’ heauto te keitai”, het is daar op zich, absoluut.

2. Dat is, zelfs, dermate waar dat het ongerijmde (absurde) b.v. “kath’heauto te keitai” (daar, op zichzelf, zich opdringt (aan het bewustzijn)).

a. Zagen wij niet dat:

- (i)** Parmenides zelf het zinnetje “het zijnde is niet” (wat zuiver nonsens is, ‘absurdum’, onzin) (WR 197) neerschreef in zijn leergedicht (= didactisch teksttype) en
- (ii)** dat onze wiskundigen doorlopend hun (nochtans zeer zinnige) stellingen d.m.v. de omweg van wat ongerijmd is, bewijzen? (WR 198v.: het indirect bewijs).

b. Zagen wij niet hoe vaak het (louter) speculatieve - o.m. door de structuralisten - als uitgangspunt gebruikt wordt? (WR 41; 112; 198).

c. Zagen wij niet hoe het smijdige schering en inslag van (religieuze) kunstwerken is? (WR 52).

Zal Senn durven te beweren dat:

- (a)** het absurde (der wiskundigen),
- (b)** de louter uitgedachte mogelijkheden (der structuralisten),
- (c)** De fantasieën der kunstenaars

e.d.m. het ‘absolute niets’ zijn? Dan zou hij een reusachtig deel van onze cultuur schrappen!

W.R. 203.

3. -- De Paleopythagoreeërs

bij monde van Filolaos van Kroton (WR 170v.)-- hebben (zoals zovele andere van andere scholen afkomstige ideeën) de idee ‘op zich’ overgenomen: “Voor niemand zou ooit maar één enkel zijnde kenbaar zijn

(i) hetzij op zich (‘kath’ hauta’)

(ii) hetzij in zijn betrekkingen (‘allo pot’ allo’) indien de (eenheid en haar) veelvoud niet bestonden (...). (O. Willmann, o.c., 282).

Dit bewijst de betoogkracht van Parmenides’ tweede basisidee ‘op zich’ (onderscheiden van ‘met betrekking tot’).

De ‘onto.theo.logica’, eleatisch.

W. Jaeger, *Paideia*; I, 237, zegt dat Parmenides, blijkbaar, welbewust aan Anaximandros van Miletos (WR 92v.) aanknoopt.

1. De natuur is, volgens Anaximandros, ontstaan en vergaan (WR 196). Doch dit worden en ondergaan is niet grillig : het is de uiting van een dieper gelegen ananke, dike, moira (drie namen voor éénzelfde natuurwetmatigheid, die recht sticht).

De hoogste doelstelling van menselijke wijsheid (‘kennis’) is juist die basisgerechtigheid ‘doorzien’ (theoria).

2. Zoals gezegd, verwerpt Parmenides de (demonistische structuur ‘worden / vergaan’ als norm en wetmatigheid van het zijnde.

Integendeel - aldus Jaeger - de basisgerechtigheid (dike) is de stuurkundige macht (W.R 46) die ‘het zijnde’ richt op steevaste wijze zo dat dat zijnde noch kan ontstaan noch kan vergaan. Anders gezegd : in de Parmenideïsche zijnsidee ligt de noodzaak zo dat het boven ontstaan en vergaan verheven is.

Beter gezegd : boven iedere veelheid, zij weze diachronisch (zoals ontstaan en vergaan) zij weze synchronisch (zoals een veelheid die het zijn b.v. tot zijn tegendeel, het niet - zijn, zou ‘veroordelen’ of tot een ‘innerlijke tegenstrijdigheid’, zoals de vlam / nachtstrijdigheid van sommige fysiekers (Herakleitos b.v.) (WR 198v.)),-- boven iedere spreiding (‘veelheid’), is het zijnde, eleatisch geduid, verheven, ja, vergoddelijkt.

Dat is het theologische aspect (dat reeds bij de Mileziërs en de Paleopythagoreeërs ook aanwezig was: WR 39: Okeanos; Gaia en Eros; WR 131; 171: Pythag. goddel. eenheid).

Dit theologisch aspect is de kern zelf van Parmenides’ ontologie. Dit drukken wij, met M. Heidegger, uit in de term ‘onto.theologie’. Maar, zoals wij, met Röd, WR 198v., zagen: Parmenides stichtte “een streng logisch geheel” (W. Jaeger, *Paideia*, I: 236f.). Gevolg: weerom, met Heidegger, zeggen wij: ‘onto.theo.logica: Zo is de drievoudige structuur van het Eleatisme verwoord.

W.R. 204.

Wanneer, in zijn leerdicht (I : 26vv.), Parmenides, als een jongeman, ‘verliefd’ op de waarheid, inzake fysiek, door de godin opgevangen wordt, zegt zij : ”voorzeker, volstrekt geen noodlot heeft u op deze weg gezet - deze weg is, immers, niet die van de gewone man neen; Themis en Dike (WR 66), het oudste recht en het jongere Zeusrecht, vertegenwoordigd in de godinnen Themis en Dike, (hebben u erop geleid)”.

Verder, VIII: 12vv., zegt Parmenides uitdrukkelijk wat Jaeger beweerde. “Ook zal de steevaste overtuiging nooit meer toegeven dat uit het zijnde ook maar iets - hoe dan ook - ontstaat, dat ‘nevens’ (buiten) dat zijnde bestaat.

Daarom juist heeft Dike (de Zeusgerechtigheid) niet toegelaten - dankzij strakke beheersing - dat het zijnde ontstaat of vergaat. Het zijnde houdt stand. Het oordeel (‘crisis’, vonnis, beslissing), onder dat oogpunt, gaat over de basiskeuze: ofwel het zijnde is ofwel het zijnde is niet. (...). Want, gesteld dat het zijnde ontstond, dan is het niet. Evenmin, gesteld dat het zijnde ooit, in de toekomst, zou ontstaan, is het.

Besluit: de analyse (van het zijnde) gaat, in geen geval, over ontstaan of vergaan ervan”. -- Men ziet dat, als grond (noodzakelijke en voldoende reden of grond; WR 60: abductie) van de steevaste, onveranderlijke orde, waarvan het door en door logisch geordende zijnde getuigt, ziet Parmenides, als archaïserend Griek, niets anders dan een rechtsordening stichtend koppel godinnen, Themis en Dike. cfr WR 46 (conform); 197: ingewijde. Vgl. ook Parmenides’ leergedicht VIII: 37 (Moira).

Besluit.-- Zoals vooral zijn leerlingen, Zenon en Melissos, ofschoon niet eenstemmig, uit de doeken zullen doen, voor Parmenides is veelheid opsplitsing van het ene, enige zijnde. Maar, als spreiding van dat een en enig zijnde, is veelheid aannemen van zijnde en niet-zijnde; welnu, dit laatste is onmogelijk.

Gevolg: louter logisch is er geen veelheid, (bedoeld is, door Parmenides) veelheid van zijnde, d.i. meer dan één totaal zijnde,-- wat, voor hem, zijnde en niet-zijnde (d.i. innerlijke tegenspraak) zou zijn.

W.R. 205,

De gestalt' van het zijn.

WR 114/118 (Paleopythagoreïsche Gestalt). - Wij zagen dat de Paleopythagoreërs steeds schemata, grammata, configuraties, gebruikten om denkbewerkingen uit te voeren.

Wij weten, ook, dat de psychologie van het onaanschouwelijke bewustzijn, sedert Oswalt Külpe (1862/1915) - gespreid over de Würzburger, Keulse, Mannheimer en Amsterdamse scholen - dankzij retrospectieve denkexperimenten - onthuld hebben dat er, gelijktijdig, maar niet steeds even duidelijk en sterk, twee fundamentele bewustzijnspeilen bestaan. Deze zijn:

(i) het zintuiglijk gegeven singuliere gegeven ('voorstelling' (b.v., die foto daar van Brigitte Simonetta, de meteorologe van Antenne 2)),

(ii) de abstracte idee (b.v. een vrouwelijke meteorologe of weerkundige). Dit is, echter, een soort interval of tussenruimte : er werd vastgesteld dat er, bij denkrijping, schematische, minder singuliere voorstellingen bestaan. Zo b.v. (om in dezelfde orde te blijven) : bij de idee 'vrouwelijke weerkundige' duikt, in de verbeelding, de 'gestalt' van een vrouw op (met een vage schemer van 'geleerdheid' b.v.).

Deze twee-driedigheit (want het schema, gramma, vervaagd - veralgemeende voorstelling, is geen idee) komt van de Keulse school (o.l.v. Lindworsky).

Bibl. steekpr.:

-- *Bigot e.a., Leerboek der psychologie*, Groningen/ Djakarta, 1954-5, 376v.-- Wij zullen, nu, zien hoe juist dit is.

-- *J. Brun, Les présocratiques*, Paris, 1982-3, 72, vat de reeks kentrekken, die Parmenides aan het zijn toekent, samen.

-- Zoals *E. des Places, S.J., La religion grecque*, Paris, 1969, 185/187; 314s., zegt, Parmenides heeft een hymne (religieus lied, in hexameters) geschreven, waarvan de opstapeling/ opsomming van verheven eigenschappen opvalt.

Wij kunnen ze in twee verzamelingen indelen

(a) onontstaan, onvergankelijk, -- eeuwig, wat niet was en wat niet zal zijn, maar is (in een eeuwig 'nu'); deze kentrekken blijken uit wat voorging (ontotheologica);

(b) één, aaneenhangend (= continuum), zonder spreiding of bijeenbrenging, ondeelbaar, steeds heel en al,-- onbewogen gevestigd op eenzelfde plaats, vanuit het middenpunt stralend in alle richtingen tegelijk, niet hier en niet daar, niet verminderd en niet vermeerderd, afgewerkt alom zo dat het lijkt op een sfeer, (bolvorm), die mooi rond is.

Het is duidelijk dat hier - in (b) - niet een abstracte idee, maar een 'gramma', een 'visualisering', een in de verbeelding van Parmenides gevormde configuratie, verwoord wordt.

W. R. 206,

Het 'zijnde' van Parmenides vertoont, meteen, twee grondig verschillende bewustzijnspeilen, om Lindworsky's taal te gebruiken : WR 197vv. leert ons een streng logisch 'zijnde'; WR 207 leert ons een in configuratieve verbeelding 'voorgesteld' 'zijnde'.

WR 52 bracht ons bij dat Parmenides door J. Burnet als de 'vader van het materialisme' werd bestempeld. Indien Burnet ook maar één bewijsgrond kon vinden voor zijn stelling, dan is het het schematiserend bewustzijnspeil (dat wezenlijk in de verbeelding thuis is; WR 49, 133: het smijdige is niet rein grofstoffelijk), waarmee Parmenides zijn 'zijnde', dat hij, nochtans, streng logisch denkt (op abstract, onschematisch en, zeker, onsingulier-grofstoffelijk vlak), a.h.w. zintuiglijk of liever fantasmatisch-aanschouwelijk maakt (cfr WR 31).

Parmenides doet het op zijn Grieks-Paleopythagoreïsch (WR 114: schematisme)

Bibl. steekpr.:

-- G. Verbeke, *De wording van het wijsgerig spiritualisme*, in: Tijdschr.v. Filosofie, 8 (1946): 1 (feb.), 3/26;

-- Fr. Krafft, O.c.,237ff.-- Krafft, *ibid.*, zegt: "Het zijn of, beter, het zijnde is, voor Parmenides,

(1) iets dat boven en buiten iedere gewone zichtbaarheid ('visualisering') en zintuiglijke waarneming gesitueerd is. In die zin is het 'niet-tegenwoordig',

(2) Maar Parmenides' zijnde is nog niet op een of andere wijze, 'onlichamelijk'. Reden: de systechie van 'lichamelijk/ onlichamelijk' in die tijd, nog niet denkbaar. Een zijn veronderstelt, automatisch, een lichamelijk-zijn.

Het scherpe onderscheid zet, pas, met Anaxagoras van Klazomenai (WR 52) in. Maar, pas bij Platon van Athene, vindt de tegenstelling 'lichamelijk/ onlichamelijk', 'stoffelijk / onstoffelijk', haar - zo goed als onmiddellijke - hoogste formulering".

Noölogisch aspect.

WR 142 (hoger begaafde ziel); 152 (goede ziel); 153v. (noölogisch) leerden ons - weliswaar Paleopythagoreïsch (Orfisch) - wat noölogie is: zij is dat gedeelte van de psychologie, dat het hogere in de menselijke ziel onthult.

Parmenides' leergedicht, VIII: 34, zegt: 'Noein (WR 203), vereenzelvigen ('identificeren'), en datgene waarop de vereenzelvigingsact gericht staat ('noëma'), zijn 'tauton', idem, hetzelfde".

WR 135 leerde ons, reeds, het basisidee, dat hier, voor de zoveelste maal wordt toegepast : door middel van het gelijke (het model) het gelijke b.v. kennen;-- hier: d.m.v. het zijnsidee (want, blijkbaar, is Parmenides zo ver) het zijn bereiken.

W.R. 207.

Parmenides is, werkelijk, de stichter van het idealisme en het spiritualisme, stricto sensu: hij ziet, het eerst, dat

(i) tegenover ‘zijn(de)’ absoluut niets staat (WR 198v.),

(ii) in de mens het ‘noein’, het vereenzelvend (identificerend) kennen en denken, dat zijn(de) bereikt, d.m.v. ‘hetzelfde’, d.i. een zijnsidee. De zijnsidee overschrijdt, grenzeloos, de ‘Gestalt’ (WR 207v.) van dat zijn(de) in de verbeelding;

1. Dat overschrijden behelst idealisme, d.i. het uitgaan van een ‘iets’ in de geest (‘nous’, - Homerisch “voös” (zo b.v. Odusseia 1:66)), dat boven en buiten iedere zintuiglijk - waarneembare werkelijkheid staat, nl. de idea (zoals, enige tijd later, Platon zal zeggen; WR 30), die aan het zijn(de) beantwoordt.-- WR 110; 133; 170; 172; 175, (= Paleopythagor. ideal.).

2. Dat overschrijden behelst, ten tweede, spiritualisme, d.i. het uitgaan van het feit dat het wezen (de mens), dat, over een het zintuiglijk-waarneembare overschrijdende idea geschikt, tegelijk, zelf, in zijn diepere wezenskern, het zintuiglijke overschrijdt.

M.a.w.: het moet, zelf, in zijn ‘ziel’, ‘geestelijk’ (‘spiritueel’) zijn. -- idealisme en spiritualisme zijn samenhangend.-- Dat vatten wij samen in de term ‘noölogie’.

Retorisch aspect.

J.-P. Vernant, Les origines de la philosophie, in: Chr. Delacampagne/R. Maggiori, dir., Philosophe (Les interrogations contemporaines / Matériaux pour un enseignement), Paris, 1980, 468, zegt:

“Tegenover de volle ‘positiviteit, (‘stellige’ of aan de waarneembare feiten aanknopende denkwijze, van de ionische fysiekers (WR 40), komt het ideaal op van een volledige en uitgewerkte redelijkheid (‘intelligibilité’). (...).

Het is de formele gestrengheid van de bewijsvoering (...) en niet de schijnbare overeenstemming ervan met de ‘natuurlijke evidenties’ (...). De inspanning op reeksen uitspraken te genereren, die dermate ineen gevoegd zijn dat ieder ervan alle andere behelst (...)”. (O.c., 468s.).

Ziedaar hoe Vernant de bijdrage van Parmenides typeert. Wij zullen dit duidelijker zien in Zenon’s toepassingen van die streng-logische verstandhoudingsmethode zo dat men de mederedenerende medemens ‘beïnvloedt’ (WR 4).

W.R. 208.

Derde steekproef.-- De zenonische foundationalismekritiek.

Bibl. steekpr. :

- J. Salem, *Zenon d' Elée*, in: D. Huisman, *Dict.d.phil.*, 2098;
- Cl. Ramnoux, *Parménide et ses successeurs immédiats*, Monaco, 1979, 151/166;
- W. Röd, *Die Phil.d.Antike*, 1, 126/139 (Zeno);
- Fr. Krafft, *Gesch.d.Naturwissenschaft*, 1, 240/242; 295ff.;
- P. Foulquié, *La dialectique*, Paris, 1949, 12/14 (Zénon d' Elée);
- E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano)*, Antw./Nijm., 1944, 15/28 (Zeno van Elea);

Deze werken/ werkjes geven de achtergrondinformatie inzake Parmenides' beroemdste leerling/ denkgenoet (WR 91) Zenon van Elea (-500/...).

Inleiding.

Bibl. steekpr.:

- F. van Eemeren/ R. Grootendorst/ T. Kruiger, *Argumentatietheorie*, Utr./Antw., 1981-2, 17/20 (Een basismodel van argumentatie);
- T. van Dijk, *Tekstwetenschap (Een interdisciplinaire inleiding)*, Utr./Antw., 1978, 71/74 (Wat is pragmatiek?);
- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 48/50 (De drie dimensies van het teken);
- Colin Cherry, *On Human Communication (A Review, a Survey, and a Criticism)*, Cambridge / Massachussettes/ London, 1966-2, 219/ 257 (On the Logic of Communication (Syntectics/ Semantics/ Pragmatics));
- C.W. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, in: *International Encyclopaedia of Unified Science Series*, I, Na. 2, Chicago, 1938 (opm.: Morris is de stichter van de semiotiek, verstaan als signifiek (*Lady Welby, Significs*, in: *Encyclopaedia Britannica*, London, 1911-11; WR 6; 20).

Deze beknopte bibliografie toont - eens doorzocht - aan dat een drieledige structuur als grondinzicht kan fungeren. Wij leggen deze nu uit.

1.-- Applicatief model.

Nemen wij - om in de antiek-Griekse sfeer te blijven - een uittreksel uit de Odusseia (1:19b/ 95: Het godhedenberaad). Wij vertalen, vlug, wat de godin Athene zegt: "Onze Vader, Kronoszoon (WR 139: Chronos; 143: Zeus), de Hoogste onder de gebiedenden,(...) de ellende van de wijze held Odusseus weegt mij (= Athene) zwaar.

Zo lang reeds, doorstaat hij, ver van zijn geliefden verwijderd, vele vormen van ellende,-- en wel op het door vloedgolven omgeven eiland, de navel van de zee (WR 171: archidion); 195: middenpunt).(opm.: bedoeld is het eiland Ogugia, het aloud - eerbiedwaardige (eiland), waar Odusseus, als drenkeling aangespoeld, door de godin Kalupso (WR 197v.) gered werd). (...)."

W.R. 209.

Het eiland is, weliswaar rijk aan (mooie) wouden. Maar een godin, de dochter van de alles doorgrondende Atlas (*opm.*: in de Griekse mythe, de godheid van het hemelruim als standvastig stelsel) - Calupso - bewoont er haar grot. (...) . Maar Odusseus sterft van heimwee naar - al was het maar - (van verre) het zien opstijgen van rook (uit de schouwen) boven zijn vadergrond en, dan, te sterven.

Keert bij u, Olympiër (WR 123), in uw binnenste, uw hart niet om, bewogen door medevoelen met Odusseus? (...). – Tot daar het beredeneerd pleidooi.

2. -- Eerste analyse.

a. Hermeneutiek (WR 164), als tekstanalyse, onderscheidt, vooreerst, twee dimensies ('aspecten', deelidentiteiten) in een tekst.

a.-- Er is de eigenlijke, strikte 'tekstuele' boodschap. Zo b.v.

(i) de woorden zelf, die Homeros aanhaalt, als Athene's pleidooi; en

(ii) de woorden, die, in deze cursus, aangehaald worden uit de Odusseia (context van Athene's pleidooi/ tekst van haar pleidooi).

b. Wat, door F. van Eemeren e.a., *Argumentatietheorie*, 17, de strekking geheten wordt. Zo, in dit applicatief model:

(i) de strekking, in Athene's pleidooi, is Odusseus, op bevel van de gebiedster, bij uitstek, Zeus, naar zijn vaderland terugbrengen;

(ii) de strekking - door het aanhalen van de gehele tekst - van de opsteller van deze cursus, nl. een applicatief model bieden, n.a.v. een tekstanalyse.

b. Hermeneutiek, als tekstanalyse, kan zich, ook, van T. van Dijk, *Tekstwetenschap*, 71, bedienen, om juist hetzelfde - zakelijk - gesproken - aan te duiden.

a.-- Steller onderscheidt, in een tekst, eerst, de taaluiting (het object dat 'geuit' wordt, d.i. de strikte boodschap (zie hierboven)).

b.-- Daarna onderscheidt hij, in dezelfde tekst, de taaldaad (WR 6; 20) of taalhandeling, d.i. de strekking (zie, eveneens hierboven).

Wij zetten een stap verder in de pragmatiek van de tekst(analyse): 'pragmatiek' heet, bij van Dijk, "de wetenschap, die zich bezighoudt met de studie van de taaldaden" (o.c., *ibid.*).

3.-- Tweede analyse.

Met Charles Morris (1901/1979), onderscheiden zowel Colin Wilson als Bochenski, binnen de strikte boodschap (taaluiting), twee deelaspecten.

a.-- De syntactiek.

Het stelsel der woorden, als vertolking van ideeën (WR 5), heeft een 'onderlinge samenhang'. De analyse dier betrekkingen, onderling, heet Morris 'syntactiek'.

W.R. 210.

b. -- De semantiek.

Het stelsel der woorden, die de tekstuele mededeling uitmaken, heeft een betekenis: de uitgesproken zinnen hebben het over het onderwerp, het gegeven.-- Passen wij dit tweeledig schema nu toe.

Ad. a. – Syntactisch

Nemen wij de zin “De ellende van de wijze held Odusseus weegt mij zwaar”!
Onderwerp: ‘de ellende’ (waarbij de bijwoordelijk bepaling van ‘bezit’ (toewijzing), nl.) ‘van de wijze held Odusseus’; gezegde: ‘weegt’ (waarbij de precisering of bepaling van lijdend voorwerp (de toewijzing van het ‘wegen’)), ‘mij’ (en de bijwoordelijke bepaling van wijze, nl.) ‘zwaar’.

A. Het is duidelijk dat:

(1) de duidingsstructuur ‘onderwerp’ (volidentisch)/ ‘gezegde’ (deelidentisch onderwerp),

(2) ‘nader bepaald’ (gepreciseerd) door ‘bepalingen’ (bij beide duidingsbestanddelen), de syntaxis, de onderlinge betrekkingen, der woorden beheerst (WR 180: één/veeluidig’, -- 159: één onderwerp/ meervoud van gezegden; 200: naamwoordelijk en werkwoordelijk hoofddeel).

B. De duidingstweeledigheid met haar bepalingen

is een structuur, in de structurele zin. WR 109 leerde ons dat zelfregeling (= structuur, in de striktere zin) een reeks omvormingen (transformaties) beheerst (= binnen haar voegen houdt) zo dat de reeks een systeem (samenhangend geheel) vormt.

Vormen wij voorgaande zin om, dankzij vervanging van onderwerp en gezegde (met bepalingen). “Zo lang, reeds, doorstaat hij, ver van zijn geliefden verwijderd, vele vormen van ellende, - en wel op het door vloedgolven omgeven eiland, de navel van de zee”.

De syntactische analyse (ontleding) toont, weerom, de zelfregeling (identische structuur), eigen aan iedere zin (hoe verscheiden de onderwerpen en de gezegden ook wezen).

Ondewerp; ‘hij’, (met bijvoeglijke bepaling) ‘verwijderd’ (met bijwoordelijke bepaling) ‘van zijn geliefden’;

Gezegde: ‘doorstaat’ (met lijdend voorwerp) ‘vele vormen van ellende’ (met bijwoordelijke bepaling van plaats), ‘en wel op het door vloedgolven omgeven eiland’ (met bijvoeglijke bepaling), ‘de navel van de zee’. Alle afzonderlijke woorden van deze laatste zin zijn anders dan die van de vorige (= transformatie); doch de structuur (= zelfregeling) is identisch.

Gevolg: beide zinnen behoren tot eenzelfde systeem van transformaties, beregeld door de duidingstructuur.-- zo kan men de structuur, in haar elementen, omvormen door de volgende zinnen evenzo te analyseren.

W.R. 211.

Ad b.-- Semantisch.

Dezelfde zinnestelsels worden, nu, anders geanalyseerd. - De woorden, in duidingsstructuur, betekenen iets, nl. (i) Odusseus' ellende(n); (ii) Athene 's houding daartegenover, enz..

M.a.w.: de betekenis, in de taalgemeenschap, wordt, door singulier-concreet taalgebruik, inhoud van mededeling.

Opm. a. In de taalkunde houdt de semantiek zich bezig met de betekenis van de woorden ('lexigrafie'), woordgroepen, zinnen.

In de filosofie (resp. logica) wordt dit verondersteld en wordt de nadruk gelegd op het betoog, dat in woorden, woordgroepen en zinnen verwoord wordt. Men spreekt, dan, van 'interpretatie' (duiding in singuliere en concrete termen) van wat de syntaxis biedt.

Vooraf wanneer die filosofie geformaliseerd te werk gaat. - Vgl. WR 108: $Z = ab$ (= onderwerp / gezegde).

b. Een toepassing.

(1) **Syntactisch:** o (= onderwerp) + $b_1(o)$, $b_2(o)$, $b_3(o)$, ... $b_n(o)$ + g (= gezegde) + $b_1(g)$, $b_2(g)$, $b_3(g)$, $b_n(g)$ (*opm.*: de tekens $b(o)$ en $b(g)$ staan voor de bepalingen van onderwerp en gezegde). De reeks tekens is een structuur (zelfregeling). Zoals zij, hierboven, neergeschreven is, is zij louter syntactisch, -- 'ongeïnterpreteerd' (d.i. een leeg schema, invulbaar door betekenissen).

(2) **Semantisch:** "De ellende (= O) van de wijze held Odusseus (= $B(O)$) weegt (= G) mij zwaar (= BG).

M.a.w.: door de abstract-synthetische tekens, die slechts de structuur weergeven (zelfregeling), in te vullen, semantisch te interpreteren (van betekenissen te voorzien), sticht men een applicatief model (= semantisch model, toepassing van het regulatief model, dat in de syntaxis verborgen zit).

M.a.w.: de syntactische structuur geeft een stel betrekkingen (van 'lege hulzen'); de semantiek 'duidt' die abstracte tekens d.m.v. in woorden geformuleerde betekenissen.

Opm.-- Men kan dit vergelijken met WR 114/118 (gestalt) : doorheen de semantiek 'ziet' men de syntactische gestalt. Tot daar de inleiding, met haar driedelige semiotiek.

Fundationalismekritiek.--Reeds in 1925 heeft een merkwaardig vertegenwoordiger van het Angelsaksisch type van taalanalyse, Georg Edward Moore (1873/1958), in zijn *A Defence of Common Sense*, in: *J. Muirhead, Contemporary British Philosophy*, London, het foundationalisme bekritiseerd.

Karl Popper (1902/1994) (WR 61), in zijn *Logik der Forschung* (1941) doet het op zijn beurt.

W. R. 212.

'Fundationalisme'

'Fundationalisme' is de mening dat iedere kennis gegrond moet zijn. Onder 'grond' ('reden'), noodzakelijke en voldoende redenen, verstaat men op de eerste plaats een sluitend bewijs. Een 'verantwoording' zo dat wat men beweert, als bewezen kan gelden, is een absolute noodzaak, in de ogen van de fundationalist.

Fundationalisme is een kentrek van één type van rationalisme. De fundamentele rationalist

(i) meent, met René Descartes (1596/1650), dat een kennis, een inzicht, een stelling, gegrond, verantwoord en, dus, 'rationeel' is, indien zij op de (liefst wiskundig) streng bewijzende rede gegrond is;

(ii) meent, met John Locke (1632/1704), dat kennis gegrond is, indien zij op de zintuiglijke waarneming gegrond is en, dus, 'rationeel verantwoord' is.

De intellectualistische rationalist (type Descartes) heeft vertrouwen in de (wiskundige) rede, als in het vaste fundament (fundering); de empiristische rationalist (type Locke) heeft vertrouwen in de (zintuiglijke) waarneming, als in het vaste fundament.

Beide varianten van het rationalisme geloven, nog, in het onfeilbare gezag, de ene van het intellect, de andere van de waarneming.

Besluit.

'Fundationalisme' is

(i) de mening dat kennis gegrond moet zijn en

(ii) dat, voor die gegronde kennis, werkelijk, een grond te vinden is (hetzij de intellectuele rede hetzij de empirische rede).

Fundationalismekritiek

Fundationalismekritiek is - dus - het in twijfel trekken, op 'rationele' gronden, van

(i) de noodzaak dat alle beweringen volstrekt bewezen moeten zijn en

(ii) de mogelijkheid, daartoe, van een bewijsgrond.—

Fundationalismekritiek komt, dus, los uit

(i) de bewijsmanie en

(ii) het naïeve geloof in het gezag van de bewijsgronden, redenering en waarneming.

K. Popper, Logik der Forschung, Wien, 1934, 10f., zegt, omtrent de reden van de nood aan 'gronden', absolute fundamenteën, het volgende: "Wij vermoeden dat wetenschappelijk onderzoek - psychologisch gezien - zonder een wetenschappelijk onbetwistbaar geloof - als men, dus, wil : een 'metafysisch geloof' - in, meermaals uiterst onklare theoretische ideeën - wel helemaal niet mogelijk is".

M.a.w.: gegronde uitgangspunten, vooropstellingen, die gewaarborgd waar zijn, kunnen, menselijkerwijze, niet gemist worden, - zelfs niet in vakwetenschappelijke arbeid en vorsingswerk. Dermate heeft zelfs de wetenschapper nood aan 'grondslagen'.

W.R. 213.

Zo b.v. zegt Popper zelf dat “wat vakwetenschap is” niet zelf ‘vakwetenschappelijk beslisbaar’ (d.i. uitmaakbaar) is,-- dat de idee ‘vakwetenschap’ zelf een wijsgerig extravakwetenschappelijk uitgangspunt is. Popper zegt - daar zo-even - dat zelfs de vakwetenschapper niet uit de voeten kan zonder ‘metafysische geloof’ (b.v. het zgn. metafysische geloof in de vakwetenschap zelf) en dat dat geloof psychologisch noodwendig is. Dat moet - vanwege de scherp denkende Popper - een vergissing zijn: hij moet bedoeld hebben dat zo’n geloof metatheoretisch (WR 188) is. Dit behelst dat, louter methodologisch, een scherp idee - zelf door de vakwetenschap onbewijsbaar: zij kan niet beginnen, zonder dat geloof, een scherp idee ‘vakwetenschap’ de taal (en meteen de zienswijze) van de vakwetenschapper bepaalt.

Retoriek der vakwetenschap.

G.-G. Granger (1920/2016), een bekend rationalist, begaat een analoge denkfout. In zijn *Pensée formelle et sciences de l’ homme*, Paris, 1967, 21/24 (*Rhétorique et contenus*), tracht Granger twee beweringen waar te maken:

(1) ‘Retoriek’ (die hij zeer pover opvat, waardoor zij des te gemakkelijker - kan - laat ons maar zeggen - belachelijk gemaakt worden) sluit zich op in het puur ‘verbale’ (woordgedoe). Aldus o.c., 21 (“L’ usage rhétorique du langage se distingue radicalement de son usage scientifique en ce qu’ il s’ enferme dans un univers verbal”).

(2) ‘Retoriek’ - zegt Granger wat verder - gebruikt de taal als een beïnvloedingsmiddel tussen meer dan een subject (al was het maar om de louter ‘esthetische’ genieting, die het sprekende en luisterende of lezende subject eraan beleeft; o.c., 22).

(3) Vakwetenschap, daarentegen,-- aldus Granger, steeds -- gebruikt de taal

(a) niet enkel als verstandhoudingsmiddel tussen de aan vakwetenschap doende subjecten (= de vakwetenschappers),

(b) maar ook als duidingsmiddel tussen diezelfde subjecten en de waargenomen wereld zo dat de objecten uit die waarnemingswereld ‘maniabes’ (hanteerbaar) worden. (O.c., 231s))

Met de woorden van *Thomas S. Kuhn* (1922/1996), *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Meppel, 1976-2, 135 :”Als we de omvangrijke experimentele literatuur (...) overzien, dan ontstaat het vermoeden dat er zoiets als een paradigma, ook, aan de waarneming ten grondslag, ligt.

W.R. 214.

Wat een mens 'ziet' (WR 41: theoria), hangt af (**i**) zowel van het object, waarnaar hij kijkt, (**ii**) als van wat hij geleerd heeft te 'zien' door zijn vroegere visueel - conceptuele ervaringen. bij afwezigheid van zo'n training (= inoefening) bestaat er alleen - met de woorden van William James (1842/1910) - 'een bloeiende zoemende verwarring' “.

Opm.-- 'Visueel-conceptueel' betekent, praktisch, het paradigma (in Platonische termen: idee), dat, door de inoefening, in groepsverstandhouding, uit de waargenomen feiten oprijst.

Kuhn geeft een applicatief model o.c.,36: “Te eniger tijd, tussen 1740 en 1780, waren de elektriciteitstheoretici (WR 190v.: waarnemingstaal/ theoretische taal), voor het eerst, in staat om de grondslagen (WR 212) van hun vakgebied, zonder meer, te aanvaarden.

1. Vanaf dat ogenblik, stortten zij zich op meer concrete en verborgen problemen en meldden zij hun resultaten, steeds meer, in artikelen, gericht tot andere elektriciteitstheoretici, i.p.v. in boeken, gericht tot de ontwikkelde wereld in het algemeen.

2. Als groep bereikten zij wat

- (i) de sterrenkundigen, in de oudheid,
- (ii) de bewegingsonderzoekers in de middeleeuwen,
- (iii) de fysisch-optici einde XVII-de eeuw,
- (iv) de historisch-geologen, begin XIX-de eeuw, bereikten.

D.w.z.: zij hadden een paradigma geproduceerd, dat bewees ertoe in staat te zijn het onderzoek van de hele groep te leiden.

Behalve met de hulp van wijsheid achteraf, is het moeilijk een ander kenmiddel ('criterium') te vinden, dat zo duidelijk een vakgebied tot (vak)wetenschap uitroept”.

Besluit.

(1) Zoals ook de redenaar (de zgn. 'retor')

- a. zich tot andere subjecten richt (Granger's eerste dimensie)
- b. om deze tot een andere (liefst de zijne) kijk ('theoria'), d.i. herduiding, op de objecten uit hun waarneming te beïnvloeden,

(2) zo ook de vakwetenschapper:

- a. hij vindt, door toeval, gewoonlijk, een nieuwe 'kijk' (in Kuhn's taalspel: paradigma) op de objecten van een waarneming;
- b. hij deelt die kijk mee aan andere subjecten,
 - b.1.** de ontwikkelde lezer (vulgariserende retoriek der vakwetenschappers),
 - b.2.** de 'specialist' ('hoge' vulgarisatie), zo dat beider 'kijk' (= duiding) van de waarneembare wereld ('objecten' eruit) beïnvloed wordt (liefst in de zin van de beïnvloedende vakwetenschapper zelf).

W.R. 215.

Algemeen besluit.

1. WR 43 leerde ons dat, vanaf de vroegste ‘filosofie’, theologie, filosofie, vakwetenschap en retoriek een aaneenhangend geheel uitmaakten.

2. Het is duidelijk dat, na wat Popper en Kuhn zegden, dit heden - behalve wat de theologie betreft - nog steeds zo is. Metatheorie van de wetenschappelijke theorie (WR 188v.) omvat, noodgedwongen zowel wijsbegeerte (WR 213) als retoriek (zo-even).

M.a.w.: indien de vakwetenschapper tot het volle bewustzijn (WR 137) van wat hij doet (= vakwetenschappelijke arbeid), wil komen, dan behoort hij het metatheoretisch te doen. Wil hij het metatheoretisch doen, dan moet hij er zowel filosofie als retoriek bij betrekken: deze behoren intrinsiek d.i. in het raderwerk van de vakwetenschap zelf gesitueerd, tot volle besef van zichzelf gekomen (vak)wetenschap.

Opm.-- M.b.t. de crisis van het verlichte rationalisme, n.a.v. de grondslagen crisis ervan (door de foundationalismekritiek), zie: *W.W. Bartley, Flucht ins Engagement (Versuch einer Theorie des offenen Geistes)*, München (Szczyzny Verlag), 1964.-- Wij komen - deels - daarop nog terug.

De zenonische (logische) syntaxis.

Clemente Ramnoux, Parménide, 158ss, vat de logische syntaxis (WR 210v.), door Zenon van Elea gesticht, als volgt samen. Ramnoux heet zulks ‘formalisering’ (‘formalisation’), d.i. herleiding van een tekst (de volle tekst, semantisch-pragmatisch) tot zijn streng logisch gebinte (= de syntaxis).

a.-- Zenon, aldus Ramnoux, begint met de uitgangsbasis (‘grondslag’) van de tegenstander (wat agonistiek behelst; WR 11; 144).

Fraseologisch (d.i. wat betreft de formulering van de ‘frasis’ - zinsvorming) luidt een ‘indien’ de zin in.

Applicatief model:

“Indien (wat mijn tegenstander beweert) er een veelheid van ‘zijnden’, bestaat ...”.

Applicatief model:

“Indien er beweging (= veelheid van doorlopen plaatsen) bestaat, ...”.

Opm.-- Men ziet dat de eristieker (twistgesprekvoerder; WR 9: de soemerische tenzone’s) Zenon zo sluw is de stelling van zijn tegenligger (wellicht ofwel de Paleopythagoreeër (veelheid) ofwel Herakleitos (beweging)) in de door zijn leermeester ingeoeffende (WR 214: training) taal (die tegelijk de duiding bevat) te verwoorden. Wat - logisch - oneerlijk is. Waarom? Omdat hij, in het gesloten taalsysteem (van Pythagoreeërs of Herakleitos), een aan dat systeem vreemd taalgebruik invoert.

W. R. 216.

Herlees de bladzijden over het Pythagoreïsme (WR 98/181) of het verder te ontwikkelen ultrakort overzicht (alsook wat gezegd werd over de dialectiek, Cursus Eerste Jaar) over Herakleitos' filosofie: er steekt, minstens, even veel logische syntaxis (samenhang) in als in Zenon's systeem. Het ware meer aangewezen geweest, voor Zenon, niet het Parmenideïsch uitgangspunt maar dat van de tegenstander te kiezen. Dan pas had hij de volle zin voor systeem aan de dag gelegd.

b. -- Ramnoux vat de verdere stappen, in de redenering samen als volgt.

b.1. Uit het lemma (basisstellingname) - dankzij argumentatie (betoog, bewijsvoering) - gevolgtrekkingen afleiden, die, onderling (d.i. syntactisch) tegenstrijdig (contradictorisch) zijn.

b.2 Uit dergelijke tegenstrijdigheden afleiden dat de basisstellingname onmogelijk (versta: ongerijmd, absurd) is.-- Vgl. WR 198v. (Parmenides' methode).

Opm.-- Ramnoux, o.c.,158, zegt dat als metatheoretisch lemma Zenon veronderstelt (zonder het te verwoorden) dat, om geldig te zijn, een uitgangspunt, niet mag leiden tot tegenstrijdige afleidingen. Wat de methode van het bewijs uit het ongerijmde (nl. van het tegenmodel) is. Parmenides heeft, daarvan, de grondslag van bewijsvoering gelegd, doordat hij, ontologisch, de absolute tegenstrijdigheid van zijn(de) en niet zijn(de) klaar trok.

Zie - dus - hoger, daarvoor. Ondertussen blijkt dat de wijsbegeerte, in haar ontologie, één der wijsgerige (en niet vakwetenschappelijke) vooropstellingen is van de vakwetenschap. (WR 213). M.a.w. vakwetenschap loopt, met wijsbegeerte, ineen. "Simpeler uitgedrukt: men mag zichzelf niet tegenspreken" (Cl. Ramnoux, o.c., 158).

Eenvoudig geformaliseerd:

Indien - als lemma - $acd1, acd2, \dots, acdn$ vooropgesteld worden, zo dat - in de analyse - de afleidingen $csq1, csq2 \dots csqn$, die er, volgens de logische syntaxis, noodzakelijk, uit volgen, onderling tegenstrijdig zijn (in de vorm 'ofwel $csqx$ ofwel $csqy$ ofwel $csqz$ ') dan bevat dat lemma ongerijmdheid en is, meteen, een of ander alternatief lemma logisch geldig.

Ziedaar de logische syntaxis van Zenon's betoog.

Vergelijk met WR 211: daar ging het over de logische samenhang van het oordeel; hier gaat het over de logische samenhang van een reeks oordelen, die 'betoog' kunnen geheten worden.

W.R. 217.

De zenonische foundationalismekritiek.

a. Wij weten, nu, dat Zenon de – voor zover wij het weten -- stichter is van de (toegepaste) logische syntaxis (zin voor stelselmatige afleidingssamenhang).

b. Maar is hij, meteen, op die wijze (de analyse van de logische syntaxis), ook de stichter van de (toegepaste) foundationalismekritiek? Ja, indien Aristoteles - zoals E.W. Beth, o.c., 19, zegt - de waarheid zegt: “De vier, door Aristoteles vermelde bewegingsparadoxen (*opm.*: logisch-onsamenhangende redeneringen; ‘antinomieën’) zijn alle variaties op hetzelfde thema.

Zij leiden, alle, tot dezelfde conclusie: (de hypothese der veelheid) levert evenmin als (de Eleatische eenheidsleer) een uitgangspunt voor de rationele verklaring (van de bewegingsverschijnselen)”.

Gevolg: beide stellingnamen hebben elkander niets te verwijten. Wat behelst dat Zenon zelf van de absurdheid van Parmenides’ uitgangspunt overtuigd was. Hij wou - indien Aristoteles waarheid zegt - enkel bewijzen dat ook de tegenstanders even absurde posities innamen.

Indien, dus, Aristoteles juist duidt, dan is Zenon, onmiskenbaar, de stichter van
(1) van het besef dat ieder redeneren uitgangspunten nodig heeft (Platonisch : lemmata; in huidige taal axiomata, vooropstellingen of wat ook),
(2) van het besef dat beide redeneringstypes, inzake veelheid (synchronische veelheid of diachronische veelheid (beweging)), even ongerijmd waren.

Dat heten wij, met de hierboven vernoemde *W. Bartley, Flucht ins Engagement*, o.m. 97, ‘het ook-gij-betoog’ of, nog, ‘het gij-evenmin-als-ik-argument’.

Actualisering.

WR 165.-- Bartley, als rabiaat rationalist, tracht, maar met weinig resultaat (logisch gesproken), de Protestantse theologen - Karl Barth (1886/1968), Paul Tillich (1886/1968), Emil Brunner, Reinhold Niebuhr, die het nieuwe Protestantse denken vertegenwoordigen - te weerleggen.

Deze theologen gaan o.m. uit van de logische begrenstheid van de rede. Deze begrenstheid verantwoorden zij - rationeel - als volgt.

Welke redenering men ook voorlegt, men kan steeds twee vraagjes stellen

- (1) “Hoe weet gij dat?” (de epistemologische vraag) en
- (2) “Leg uw laatste ‘gronden’ (axiomata, lemmata) bloot”.

Deze twee vraagjes kunnen, jammer genoeg, niet eindeloos herhaald worden, na ieder antwoord erop.

W.R. 218.

Indien, dus, de eindeloze vragen, epistemologisch en syntactisch (Hoe weet gij dat? Bewijs mij, opnieuw, wat gij beweert!), ooit eindig moeten worden, in aantal, dan is er - aldus genoemde Protestantse theologen - maar één uitweg: ergens halt houden. Wat neerkomt - aldus steeds dezelfde theologen - op het op gezag aannemen ('geloof' zou Popper zeggen; WR 212) van b.v. een eerste vooropstelling (lemma),-- dat dan b.v. een maatstaf (criterium), een einddoel, enz. zou kunnen zijn.

Met C.S.S. Peirce is, hiermee, sprake van 'authority' of tenacity of a priori (d.i. rechtzinnigheid (wat anderen voorzeggen, nazeggen), eigenzinnigheid (wat ik meen, is juist), vrijzinnigheid (ik discuteer wel, maar enkel o.g.v. mijn vrij gekozen uitgangspunt)). Om, met Peirce, eveneens, te spreken: van 'scientific method' ('external permanency') is, zodoende, absoluut geen sprake (Zie Cursus Logica, Eerste Jaar).

M.a.w.: zo'n redeneerwijze is allesbehalve 'wetenschappelijk'. Ziedaar het rationeel bewijs van de irrationaliteit van ieder, maar dan ook van ieder uitgangspunt van logische syntaxis (redeneergestrengheid). Zodat de analyse van de logische syntaxis, indien maar ver genoeg doorgedreven, het rationele denken in een of andere vorm van 'irrationaliteit' doet omslaan.

M.a.w.: in beginsel althans, is ieder irrationalisme rationeel fundeerbaar. Van een paradox gesproken!

Eerste religieuze toepassing.-- Aangezien alle meningen - te langen laatste (d.i. logisch - syntactisch) - irrationeel zijn, laat ons de weg zoeken in een religieus geloof.

J. Daniélou, Origène, Paris, 1948, 32, haalt de apologetiek (rationele geloofs-fundering) van Origenes van Alexandria (.../+254), met S. Augustinus van Tagaste (+354/+430), "het grootste genie van de christelijke oudheid" (o.c.,7), aan. Origenes zette de denkende christenen ertoe aan alle meningen (met een zeker voorbehoud voor de 'atheïstische' Epikoureeërs (Epikouros van Samos (-341/-271))) te analyseren. Het resultaat geleeleek op dat van de huidige Neo-Protestanten "Zij luisteren nooit naar degenen die anders denken dan zichzelf".

Gevolg: geen enkel denker onder de 'Ouden' (*opm.*: voorgangers) is erin gelukt ook maar één aanhanger der 'Nieuwen' (*opm.*: lateren) ertoe te brengen het hem eigen stelsel te doen aanhangen". Daniélou omschrijft Origenes' eindconclusie: 'akritos tuchè' (blind toeval) - niet de rede - beslist over de feitelijke mening, die iemand koestert

a. Terloops: in zijn uiteenzetting over de meningsvormingsprocessen, benadrukt ook Peirce de toevalligheid ervan.

‘A.kritos’ betekent ‘wat (nog) niet geschift, geordend is’. Wat in het onklare is (omtrent zichzelf). Blind (op de eerste plaats, inzake zichzelf).

b. Nog erger zegt het Immanuel Kant (1724/1804), de topfiguur van de Duitse Aufklärung: “Dwaasheid en verstand hebben dermate onkenbaar afgebakende grenzen dat men moeilijk langere tijd in het ene gebied voortgaat, zonder een streepje te doen in het andere”. (*I. Kant, Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik*, Leipzig, 1880 (Eerste uitgave: Königsberg, 1766), 48).

Klaarder gezegd: de grenzen tussen verstand en dwaasheid zijn dermate onkenbaar dat men gemakkelijk, eens, in het gebied van het verstand wijlend, in de dwaasheidssfeer terecht komt. Dit behelst dat, in heldere momenten, deze aartsrationalist zich geen illusies maakte omtrent het werk der rede. Zodat Origenes ver van alleen staat inzake het feitelijke gebruik van het verstand, resp. de rede.

Tweede religieuze toepassing.

a. Origenes lost de grondslagen crisis der antiek-Griekse filosofieën op door te zeggen: “Houd u aan geen enkel filosoof (na ze alle geanalyseerd te hebben). Houd u, echter, wel aan God en zijn profeten”. (Aldus J. Daniélou, o.c., 33).-- Alsof, hiermee, alles opgehelderd was!

b. Analoog is het ‘ook-gij’ argument van de Neo-Protestanten.

(i) Om reden van welomschreven logische argumenten is de (Verlichte) rede zo begrensd dat niemand ontsnapt aan een buiten de rede gesitueerde ‘inzet’ (‘commitment’, ‘engagement: ‘betrokkenheid’), die, voor een ‘kritisch’ mens, als ‘dogmatisch’ overkomt.

(ii) Gevolg:

a. De christen heeft het recht een keuze (inzet) te voltrekken, naar zijn vrije beslissing;

b. dit is een recht, dat niemand hem kan kwalijk nemen, op louter rationele gronden, althans. Cfr W. Bartley, o.c., 100.-- Alsof daarmee, alles opgehelderd was!

Opm.-- Zoals reeds in Cursus Denkleer (Eerste Jaar) verduidelijkt:

(i) de vooropstellingen behoren als lemmata, hypothesen, opgevat te worden, die, aanvankelijk, lijden onder de begrensdheid van de rede;

(ii) de analyse (axiomatisch-deductief of reductief) kan verduidelijken.

W.R. 220.

Applicatief model van Zenonisch betoog.

(1) Simplikios, een Neoplatoniker (tss. +500 en +600), heeft ons een verslag nagelaten.

(2) Voor het vlotte begrip, weze gemeld dat, in de dagen van Zenon, twee anthologieën in omloop waren, die, elk, een materietheorie (opvatting over wat een grof- of fijnstoffelijk lichaam is) en een wiskunde behelsden. De reden is dat de pure idee en de in de verbeelding eraan verbonden Gestalt te weinig uiteengehouden werden (WR 205v.).

E.W. Beth, De wijsb. d.wisk., 18vv., schetst beide anthologieën.

A.-- De veelheidsleer.

Deze komt neer op een atomaire ontologie. Zij kan de Paleopythagoreeërs toegeschreven worden. De atomistische/ atomaire materieleer zegt dat een lichaam (al wat uitgebreidheid, 'grootte', heeft) bestaat uit uitgebreidheid zo dat deze eenheden ('punten', micromonaden; WR 104; 111) **a/** eindig zijn in aantal en **b/** ondeelbaar (laatste eenheden) behelst. 'Puntenconfiguratie' lijkt de dit samenvattende term.

B. -- De eenheidsleer.

Deze komt neer op een infinitesimale ontologie.

Zij kan o.m. Zenon toegeschreven warden. De infinitesimale materieleer zegt dat een lichaam bestaat uit uitgebreidheid zo dat deze aaneenhangende onderdelen behelst, die **a/** deelbaar zijn en wel **b/** grenzeloos deelbaar (infinitesimale deelbaarheid: in het kleine is er geen kleinste, maar steeds iets kleiner, -- die **a/** vergrootbaar zijn en wel **b/** grenzeloos vergrootbaar (infinitesimale vergrootbaarheid: in het grote is er geen grootste, maar steeds iets groters).

Opm. -- Men zou, ook, kunnen zeggen dat de veelheidsleer discontinue eenheden en dat de eenheidsleer continue materiesamenhang leert. De leer, die continuïteit leert, heet men ook synechisme ('sun.eches', aaneenhangend, continu). Zodat Zenon's opvatting 'infinitesimaal synechisme' kan geheten worden.

Opm. -- Men ziet dat, in de synechistische ontologie, de idee 'grenswaarde' (limiet) aan het werk is: men benadert, wel, ononderbroken, maar bereikt, nooit, de beoogde grens. - In het infinitesimaal rekenen krijgt dit, later, toepassing, actualisering.

Zodat Zenon's kritiek (eristiek, 'dialectiek', 'agonistiek') zich richt tegen volgende ontologie(en):

- a.** zijnde bezit uitgebreidheid ('grootte'),
- b.1.** zijnde bestaat uit een eindig aantal ondeelbare eenheden,
- b.2.** zijnde beweegt werkelijk (vertoont veelheid van plaatsen).

W.R. 221.

Lezen wij, nu, het applicatief model, zoals Cl. Ramnoux, o.c., 159v., het verwoordt (zich steunend op de teksten).

1. De stelling ('thesis'). 'Stelling' heet men de bewering, die men wil verdedigen. Zij vervalt in twee delen.

1.1. Gegeven. De vooropstelling (van de tegenstander) : "Indien er een veelheid van zijnden is".

1.2. Gevraagd (gezocht). De tegenstrijdige afleidingen uit die vooropstelling: "Dan zijn die zijnden, tegelijk, groot en klein,-- en wel groot tot in het oneindig grote en klein tot in het oneindig kleine".

2. De bewijsvoering (argumentatie, betoog). 'Bewijs' heet men de reeks oordelen, die, volgens een logische syntaxis (WR 210 (oordeel); 216 redenering)), de stelling 'waar' maken.-- Remnoux ziet twee - drie onderdelen.

2.1. Betoog a. "Een zijnde (dat aan voornoemde kentrekken beantwoordt, nl. tegelijk oneindig klein en oneindig groot), indien het bij een ander (zijnde) gevoegd wordt, vergroot dit (laatste), daardoor, niet. Reden : indien een uitgebreidheid, die niets is, aan een andere toegevoegd wordt, dan kan zij deze (laatste), inzake uitgebreidheid, niet doen toenemen.

Gevolg: zodoende zou het toegevoegde, in dat geval, nul zijn".

Simplikios merkt hierbij op dat Zenon wil aantonen dat iets dat noch uitgebreidheid noch doormeter ('dikte') noch massa vertoont, zonder meer - in ontologische termen uitgedrukt - 'niets' is.

2.2.a. Betoog b. "Indien, echter, het 'zijnde' in kwestie (iets) is, dan behelst dit, noodzakelijk, dat een willekeurig onderdeel ervan een bepaalde uitgebreidheid (grootte), een bepaalde doormeter (dikte), een bepaalde afstand van andere onderdelen vertoont".

2.2.b.(i) Betoog b.1.

Regressieve bewijsvoering.

"Dezelfde bewijsvoering, echter, geldt voor een willekeurig onderdeel, dat voor het zo-even besprokene ligt : ook dat zal, op zijn beurt, uitgebreidheid bezitten"

2.2.b.(ii) Betoog b.2.

Infinitesimaal - regressieve bewijsvoering.

"Een derde (willekeurig gekozen) onderdeel zal voor het (tweede) zo-even vernoemde liggen.-- Het komt op hetzelfde neer of men nu dit een keer beweert of een oneindig aantal keren: geen enkel onderdeel, immers, zal het laatste zijn en geen enkel onderdeel zal niet op een ander betrokken zijn'.

W.R. 222.

3. *Besluit (waardeoordeel, evaluatie).*

‘Besluit’ heet men de vergelijking tussen het gevraagde en de bewijsvoering zo dat men, in deze laatste, het antwoord op het gevraagde ziet.

Ziehier hoe Zenon dit verwoordt.-- “Indien er, dus, een veelheid van zijnden is, dan zijn die zijnden, tegelijk, groot en klein,-- groot tot in het oneindig grote,-- klein tot in het oneindig kleine”. Ziedaar het Fr. 1, uit *Zenon’s Over de natuur*. Het is een toonbeeld van betoog (stelling/ bewijs/ besluit).

“Wegens de logische helderheid, die Zenon’s betoog kenmerkt, heeft Aristoteles hem als de stichter der logica, in de striktere zin opgevat”. (W. Röd, o.c., 137). Althans naar de logische syntaxis.

Opm. 1. Men ziet dat Zenon de eindeloze herhaling van een (deel)redenering (WR 106: algoritme) graag uitvoert. Het is alsof de ontdekking van de grenswaarde (limiet steeds meer benaderd, doch nooit bereikt) hem gefascineerd heeft.

Als actualisering zij verwezen naar WR 217v.: het eindeloze terugvragen naar de bewijsvoering van de reeks beweringen (als middel om de begrensdheid van de rede te bewijzen). Maar, bij de Neoprottestantse theologen, dient dit eindeloos terugvragen om erop te steunen dat dit onuitvoerbaar is (m.a.w.: een summatieve inductie, die een oneindige verzameling betreft, is onuitvoerbaar, tenzij men er iets anders op vindt).

2. Wij gaan ons, hier, niet verliezen in de veelheid van duidingen, die Zenon’s tekst, die niet zo klaar is, uitgelokt heeft. Het is ons om twee dingen te doen:

(i) het ineenvloeien - met alle nare gevolgen vandien - van ontologie, materieleer en wiskunde.

(ii) de zin voor logische syntaxis die Zenon aan de dag legt en die nog steeds geldt.

Opm.-- Wel halen wij, hier, de duiding van W. Röd, o.c., 128, aan.

(A) *Zenon’s basisidee.*

Indien men de dingen opvat (veelheidsleer) als aggregaten (configuraties) van ondeelbare delen, dan moeten deze delen, (i) onuitgebreid en (ii) uitgebreid zijn. Of althans zo gedacht worden.

Ad (i).-- Indien zij onuitgebreid zijn, d.i. wiskundige ‘punten’, dan zou ieder aggregaat ervan, eveneens, onuitgebreid zijn.

Ad (ii).-- Indien zij uitgebreid zijn, dan moeten zij te voren, door nabije delen begrensd zijn,-- die, op hun beurt er ook zo aan toe zijn,-- wat grenzeloos - doorgaat.

W.R. 223.

M.a.w.: relationisme kenmerkt Zenon's materie- en zijnsopvatting: eens begrensd (= betrokken op een nabij exemplaar), zijn zij aan terugvragen (regressief) en dit eindeloos (infinitesimaal) onderhevig. Wat als summatieve inductie (eerst alle afzonderlijk, dan alle gezamenlijk) ondoenlijk is.

Het zijnde - aldus Röd - zou, in dat geval, als som van oneindig vele uitgebreide delen, onvermijdelijk, als oneindig uitgebreid te denken zijn". (Ibid.).

Besluit.-- Het zijnde is tegelijk als onuitgebreid en als uitgebreid te denken. Gevolg: gezien deze nonsens (tegenstrijdigheid), moet het tegenmodel, de eenheidsleer, als mogelijk waar aangenomen worden. Het dilemma bedoelt de syntaxis.

(B) Zenon's bijkomende idee.

Als toevoeging, aan zijn redenering, argumenteert Zenon tegen de vooropstelling van onuitgebreide delen. Immers, de toevoeging van onuitgebreide delen aan iets maakt dit laatste niet uitgebreider. Het wegnemen, evenmin. Iets dat zo is dat én de toevoeging én de wegneming ervan iets anders noch vergroot noch verkleint, is niets.

Tot daar Röd's interpretatie. Wij kennen de context, waarin Zenon geargumenteed heeft, te weinig om helemaal klaar te zien.

Tweede applicatief model van Zenonisch betoog.

De snelvoetige Achilleus ('podas okus Achilleus).

Aristoteles is, nu, onze hoofdbron.

1. De stelling, - Zenon richt zich nu tegen de diachronische veelheid in de beweging (verplaatsing, verandering) gelegen.

Gegeven.-- De snelvoetige Achilleus zit de schildpad, het traagste dier, achterna.

Gevraagd.-- Bewijzen dat hij, hoe snelvoetig ook, ze nooit inhaalt.

2.1.-- Het betoog 1.

"Dat wat zich beweegt, moet, onvermijdelijk, de helft van de achterstand (tussenruimte, interval) bereiken, voordat het het gestelde doel bereikt. (infinitesimaal - regressief).

Voordat het zich bewegende het doel bereikt, heeft het, reeds, de helft van de helft van de tussenruimte doorlopen. dit verloopt zo in het oneindige".

Men heet dit het betoog der dichotomia, dichotomie (WR 104).

2.2.-- Het betoog 2.

"Nooit zal de snelvoetigste, al lopend, de traagste inhalen. Inderdaad: onvermijdelijk moet degene die inhaalt, het punt bereiken, waarvandaan de in te halene vertrok.

Gevolg: de traagste zal, onvermijdelijk, steeds voorsprong behouden op de snelvoetigste".

Tot daar de weergave van Aristoteles.

W.R. 224.

3. Het besluit.

“In de twee gevallen - dichotomia, snelvoetige Achilleus - bewijst men de onmogelijkheid de grens (waarde) (limiet) te bereiken, doordat men de te doorlopen ruimte op welbepaalde wijze verdeelt. Maar in het tweede betoog dramatiseert men d.m.v. de mislukking van de figuur van de snelvoetige held in zijn achtervolging van de traagste”. (Aldus Aristoteles, Phys., 6: 9, 239b).

Opm.-- ‘Dramatiseren’ is een welbekende vorm van retoriek: door middel van levendige voorstellen sticht men verstandhouding zo dat men een abstracte idee, dankzij singulier - concrete duiding (WR 211: semantische duiding), veel sneller en duidelijker begrijpt.

Hier: het bewegende (abstract model) vervangt men door de achtervolgende Achilleus (singulier model). Wat Aristoteles opgemerkt heeft. De logiker Zenon kende, waarlijk, ook retoriek!

Opm.-- De kritiek op Zenon’s betoog.

(1) Aristoteles zegt: “Beweren dat - in het geval van Achilleus en de schildpad - degene, die voorloopt niet wordt ingehaald, is onwaar.

a. Wel is het waar dat de schildpad, zolang zij voorsprong heeft, niet ingehaald wordt.

b. Maar, indien men aanneemt dat de te doorlopen afstand een eindige afstand is, zal zij toch ingehaald worden”. (Ibid.).

Maar o.i. lag het probleem, voor Zenon, niet daar:

(i) hij wist, natuurlijk, ook dat, in de fysische werkelijkheid, die de common sense (het gemene verstand) ziet, Achilleus de schildpad inhaalt;

(ii) hij wou, blijkbaar, louter redenerend overtuigen, tegen alle fysische werkelijkheid in, -- omdat hij niet de fysische werkelijkheid wou bestrijden, doch de axiomata, lemmata van de tegenstanders, niet door experimenteel-fysische falsificatie, maar door louter logisch-syntactische (WR 210 + 215v.) redenering, die falsificatie was.

Niet om niet is hij, in Aristoteles’ ogen, de vader der logica. Hij heeft de streng - logische retoriek gesticht. Zij behandelt de wijze, waarop iemand

(i) verstandhouding sticht

(ii) zo dat hij streng-logisch redenerend beïnvloedt (WR 4; 207: Parmenides’ model).

(2) Ch. Lahr, *Logique*, 701, merkt op dat Zenon twee types van verdeling verwacht: gelijk verdelende (twee helften, vier vierden, enz.) en de evenredig verdelende (twee helften, twee helften van beide helften, enz.)

W.R. 225.

Vierde steekproef: Protagoras van Abdera (- 480/-410).

Bibl. steekpr.:

-- G.Romeyer-Dherbey, *Les sophistes*, Paris, 1985 (7/32: Protagoras; vlg. hem, waarschijnlijk in -492 geboren);

-- J.-P. Dumont, *Protagoras*, in: D. Huisman, *Dict.d.phil.*, 2138/2142;

--id., *Les sophistes (Fragments et témoignages)*, Paris, 1969 (24/53: Protagoras).

Wij situeren Protagoras, eerst, in de hele Protosofistiek. Deze onderscheidt zich van de Deuteriosofistiek (= Tweede Sofistiek, die een verschillende beweging was, onder de 'Goede Keizers' (+96/+180)).

I. - Algemene beeldindruk van de protosofistiek (-450/-3501).

Vijf kentrekken zullen volstaan.

I.A. -- Het ontstaan van de 'klassieke' mens de 'humanistische' mens.

E.R. Dodds, *Der Fortschrittsgedanke in der Antike*, Zürich/ München, 1977 (oorspr. Eng.: *The Ancient Concept of Progress*, Oxford, 1973), 124f., typeert als volgt. "(De Protosofistiek) vertoont dezelfde kentrekken als het liberale denken van de XVIII-de en de XIX-de eeuw. Deze zijn:

- (1) individualisme,
- (2) 'humaniteit' (*opm.*: humanisme, waarover straks),
- (3) verwereldlijking (*opm.*: secularisering),
- (4) kritiek der overlevering o.g.v. 'rede',
- (5) groot vertrouwen in de toegepaste 'rede' als sleutel tot onophoudelijke vooruitgang".

Men kan niet beter de overgang van de 'archaische' mens naar de 'klassieke' ('humanistische') mens typeren.

Inderdaad: tot nog toe waren alle denkers, - Paleomileziërs, Paleopythagoreërs, Eleaten, Heraklitianen - archaisch in hun diepste wezen. het toonbeeld van hun denken was - niettegenstaande hun grondig rationeel gedrag - diep in de religie verworteld. juist dat - die sacrale wortel - zal, dankzij desacralisering, uitgeroeid worden. De Protosofisten zijn daarvan de daders, wellicht onbewust, tenminste de besten onder hen. -- Wij tonen dit nu, aan de hand van twee voorbeelden, aan.

Eerste voorbeeld.

Protagoras was Herakliteïzerend. Ter herinnering: Herakleitos van Efesos (hetzij - 535/-465 hetzij -567/-480) is de stichter van wat sedert de Duitse Idealistische Romantiek 'dialectiek' heet (Cfr. Denkleer, Eerste Jaar). Welnu, twee hoofdkentrekken van de lotsdialectiek (dat is nog de beste naam) zijn

- (i) 'panta rhei' (alles vloeit) en
- (ii) harmonie der tegengestelden. Wij gaan zien hoe Protagoras, als typisch 'klassiek' (humanistisch) mens, ze actualiseerde.

W.R. 226.

De archaische duiding van ‘panta rhei’, alle zijnden zijn ‘vloeiend’, is tweevoudig.

(a) Platon, in de dialoog *Kratulos*, vat ‘rhein’, ‘vloeien’, op als een werkwoord, waarin (moeder) aarde (WR 65: Gaia), Rhee of Rhea geheten, de Moeder van Zeus, als de vrouw van Kronos/ Chronos (WR 93 (de tijd); 139), verwerkt is. In die zin is ‘panta rhei’, alles vloeit, hetzelfde als ‘van de wezensaard van Rhea, de Chthonische oergodin, zijn’. (WR 123). Men ziet alles als vloeiend in de aard van Rhea, de centrale, vrouwelijke figuur van de oudste godsdienstlaag, in Hellas.

(b) *Cl. Ramnoux*, *Herakleitos* kenster, zegt dat ‘rhein’, vloeiend zijn, choreïsch (WR 82) behoort verstaan te worden. M.a.w.: alle zijnden verplaatsen zich (= beweging, verandering) volgens een ‘rhuthmos’, ritme (WR 129).

‘Rhuthmizein’ betekent iets, in het raam van een reeks (b.v. een reidans), op beregelde afstanden schikken en, daarbij, van een bewegingsmaat en -ritme voorzien. Choreïsch ordenen, als men wil. “Het liefste zou men, in panta rhei, als duiding, denken aan (...) ‘une ronde’ (een danskring),-- eerder dan aan het beeld van een vloeiende stroom te denken”. (*Cl. Ramnoux*, *Héraclite*, in: *D. Huisman*, *Dict.d.phil.* 1184).

Opm.-- Zoals de eerste denkers, zo ook Herakleitos: hij heeft ergens een mysterie-religie leren kennen (WR 158: wijdingsdienst; 167). Het zal wel de orfische zijn (WR 143vv.; 188). Herakleitos, indien orfisch te begrijpen, wordt door en door begrijpelijk. Voor hem is de beweging (WR 223) niet als voor een Zenon van Elea, natuurlijk.

Maar Protagoras, als klassiek-humanistisch denker, actualiseerde de beweging, waarom, anders: ‘dialectisch’ ook, maar nu als heen-en-weer-redetwisten (hier past de naam: discussiedialectiek). Logisch-retorisch wordt de duiding. Daar, ook, vloeit alles: de ene beweert nu dit, dan dat; de andere haalt, weerom, ‘creatief’, een nieuwe ‘even vloeiende’ (versta : onzekere, voor kritiek vatbare en dus veranderlijke) mening (WR 184; 189)) naar voren. De meningen, in Protagoras, wereldje, zijn vloeiend. Ziedaar de gedesacraliseerde duiding. Meningendialectiek.

Tweede voorbeeld.

Herakleitos, als lotsdialektieker, benadrukt de harmonie der tegengestelden, WR 11 (het Soemerisch model) leerde ons dat de godheden, in de Soemerische werkelijkheid zelf, tegengestelden hadden ‘veroorzaakt’ (‘verwekt’), die van die werkelijkheid een demonistisch stelsel maakten.

W.R. 227.

Welnu, op diezelfde sacrale bodem staat Herakleitos. W.B. Kristensen, *Verz. bijdr. tot kennis der antieke godsdiensten*, A'm, 1947, 288v., wijst daarop.

(a) Fr. luidt als volgt: “Ook de natuur is op ‘enantia’ contraria, tegengestelden, gericht. uit tegengestelden - en niet uit gelijke dingen - brengt zij het ineenpassende voort(...). Dat uitgerekend wordt verwoord in wat door Herakleitos de duistere gezegd wordt: “ineengevoegden zijn wat geheel en wat niet geheel is, een- en tweedracht, welluidend en onwelluidend. Uit alle zijnden komt het ene voort en uit het ene alle zijnden”“. (*Aristoteles, De mundo*, 5: 1176a.7).

(b) Fr. 54: “De verborgen harmonie is sterker dan de zichtbare”. --”In echt antieke geest vond Herakleitos het mysterie der totaliteit (WR 12) belangrijker dan de ‘rationele’ verhoudingen van het bestaan”. (o.c., 289).

M.a.w., wat, later, de gedesacraliseerde denkwijze het belangrijkste zal vinden, de ‘rationele’ structuur van de werkelijkheid, dat juist vindt Herakleitos minder ‘sterk’, invloedrijk, beslissend. Immers, een onzichtbare macht is, in de fisis zelf, werkdadig zo dat de tegengestelden er a.h.w. gelijktijdig in aanwezig zijn.

Maar Protagoras, als klassiek-humanistisch mens, duidt dit om: “hij was de eerste om te beweren dat over ieder onderwerp twee betogen bestaan, die aan elkander tegengesteld zijn. Hij was, meteen, de eerste, die dit beginsel van ‘dialectisch argumenteren’ in de praxis invoerde”. (*Diogenis Laërtios, Levens*, 9: 50).

Wat verder zegt Diogenes Laërtios : “Hij was ook de eerste, die aantoonde hoe men de weerlegging van een tegengestelde mening kon aanvatten”.

Besluit.

‘Meningendialectiek’. Dit wordt het gemeengoed van de hele Protosofistische beweging.

I.B -- De stichting van de klassiek-humanistische ‘paideia’

W. Jaeger, *Paideia* , I: 379f., karakteriseert Protagores’ opvoedingsidee als “ausgesprochen humanismus”(uitgesproken humanisme; o.c., 380). Hij schetst ze als volgt.

A.-- Twee cultuurstadia worden onderscheiden.

(a) De eerste fase in de menselijke ontwikkeling is de prometheusgave. In de Helleense mythologie is Prometheus de telg van een Titan (WR 145), die, door het vuur uit de ‘hemel’ te stelen, ‘heilbrenger’ (cultuurstichter) werd. De naam ‘Prometheusgave’ komt van de tragieker Aischulos van Eleusis (-525/-456). Zij bedoelt, in Protagoras’ actualisering, de vakkundige, ‘technische’ beschaving.

W.R. 228.

Opm.-- Wij moeten, hierbij, Dodds' mening dat de Protosofistiek de VIII-d' eeuwse Verlichting als weerga heeft, verbeteren: in tegenstelling tot de Protosofistiek waardeerden de Encyclopedisten b.v. sterk de industrialisering o.g.v. techniek

(b) De tweede fase is wat later, de humanistische cultuur zal heten.-- "Niettegenstaande de beheersing van het vuur, zouden de mensen (uitgerust, sedert Prometheus, met de Prometheusgave) tot een beklagenswaardige ondergang gedoemd geweest zijn: zij vernietigden elkander in schrikwekkende gevechten. Maar Zeus - aldus de mythe van het cultuurontstaan - verleende hun de gave van het recht zo dat zij, daardoor, bij machte waren gemeenschap en staat te stichten". Aldus steeds W. Jaeger. Deze stelt de vraag of deze mythe uit Hesiodos, Erga, 276, komt (WR 39; 64) of van Aischulos afkomstig is.

Opm.-- Men ziet, weerom de twee lagen in de antieke culturen, de titanisch-vernielende en de olympisch-opbouwende (WR 66).

B.-- De protagoreïsche actualisering.

(a) Terwijl de Prometheusgave, de techniek, slechts aan vaklui gegeven is ('des Spezialistentum' (o.c.,380)), heeft Zeus de zin voor recht en wet alle mensen ingeplant. Zoniet kan de staat niet bestaan.

(b) Toch bestaat er een nog hoger peil van inzicht in de grondslagen van staat en recht.

Zij wordt geleerd in de techne politike, de politikologie, der protosofisten. Voor protagoras is de 'techne politike', de kennis, resp. vaardigheid zo dat men het leven in de polis kan leiden, de eigenlijke humanistische paideia.

Besluit.

(1) 'humanisme' heet Jaeger de voorrang, geschonken aan de vorming van de mens, als mens, t.o.v. het hele gebied van de technologische vorming.

(2) "Diese grundsätzliche und klare Scheidung zwischen dem technischen Können und Wissen und der eigentlichen Bildung ist die Grundlage des Humanismus geworden". (o.c.,380: deze grondige en klare scheiding van de technische vaardigheid en weten en de eigenlijke (mens)vorming is de grondslag van het humanisme geworden).

B. bis. -- Protagoras huldigde zo'n hoge opvatting van het beroep van sofist, leraar in staatsburgerlijke 'wijsheid'. De doorsnee sofist heeft er zich, wel mee vergenoegd zijn weten(schap) aan de man te brengen

W.R. 229.

Men ziet, weerom, hoe de archaisch-sacrale tweedeling ‘chthonisch/ olympisch’ (WR 123) omgeduid wordt tot een seculair-culturologische ‘technologie’/ ‘humanisme’. Zo wordt de hele cultuur gedesacraliseerd.

B. ter. -- *Het protagoreïsch politiek elitisme.*

‘Elitisme’ is het feit dat men, cultureel gesproken, een bepaalde ‘elite’, keur, de voorkeur, ja, de leiding verleent.

(a) *het grondvraagstuk van democratie.*

De klassieke mensheid krijgt, door haar ontvoogding uit de aloude sacrale sfeer, een nieuw hoofdprobleem: zij heeft, indien zij haar democratische samenleving staande wil houden, leid(st)ersfiguren nodig.

W. Jaeger, *Paideia*, I: 368, zegt zelfs: “das Problem der Probleme für die Demokratie” (het probleem bij uitstek in de democratie). - De eeuw van Perikles is bekend, te Athene althans, voor haar democratie. Maar Perikles van Athene (-492/-429), de leider van de democratische partij, werd, in - 444, de enige heerser over Athene: Jaeger zegt, daarbij, dat zijn ‘democratische’ regering “eine kaum verhülte Tyrannis” (een nauwelijks verholten alleenheerschappij) was! (o.c., 368).

Dit doet een nieuwe spanning rijzen tussen “de sterke, culturele persoonlijkheid, enerzijds, en, anderzijds, de samenleving” (o.c.,ibid.). Alle denkers over de maatschappij, in haar democratische vorm, hebben zich daarmee beziggehouden, ‘ohne damit fertig zu werden’ (zonder ermee in het reine te komen; o.c., ibid.).

(b) *De leid(st)ersvorming der sofistiek.* –

Niet veralgemeende volksopvoeding, maar leid(st)ersvorming was het doel der opvoedingsbeweging, die de sofisten trachtten te bewerkstelligen. “es war, im Grunde, nur das alte Problem des adels in neuer Form” (Het was, in de grond, slechts het oude vraagstuk van de adel in een nieuwe vorm; o.c., ibid.).

(b).1. Wel kon iedereen - ook de gewone burger te Athene, een elementaire vorming verwerven.

(b).2. Doch de Sofisten richtten zich, van meet af aan, slechts tot een elite: “tot hen komt slechts degene die (1) zich tot politicus wil maken en (2) zijn ‘polis’ (stad) leiden wil”. (w. Jaeger, ibid.).

‘Gerechtigheid’ was tweevoudig: (1) de wetten naleven, (2) zelf, door middel van invoeren van wetten, de polis leiden. Doch, daartoe, was inzicht nodig in (a) in de praxis van de politiek en (b) in de theorie omtrent de mens.

W.R. 230.

I.c.-- De stichting van de protosofistische retoriek.

1. Hesuchios van Alexandria (+/- +400/+500), *Leven van Protagoras* (Suidaslexikon), zegt: "Protagoras was sjouwer (kruier), maar, nadat hij Demokritos van Abdera (opm.: de atomeiker) had leren kennen, deed hij aan filosofie en ging hij op in retoriek. Als eerste vond hij eristische (WR 9 (tenzone); 215 (Zenon)) redevoeringen uit en ontving van zijn leerlingen honderd mnai (opm.: een mna (mine) is honderd drachmen, in zilver of goud) als ereloon.

Men gaf hem, dan ook, de bijnaam 'de redevoering'. Isokrates van Athene (-436/-338) (opm.: de grote 'retor' en tegenvoeter van Platon), alsook Prodikos van Keos (tss. -500/-400) (opm.: bekend sofist en retor) waren zijn leerlingen".

2. - Platon, in de dialoog *Protagoras*, 317b, laat Protagoras zeggen :"(...) Ik eis de titel 'sofist' op en mijn beroep is de mensen cultuur bij te brengen (,....).

(a) De anderen,-- zij verderven de jongeren : (...) zij brengen ze terug - tegen hun zin - tot de gespecialiseerde vakken (...). - berekeningen, sterrenkunde, meetkunde, muziek (WR 126v.)(...).

(b) Maar, indien een jongeman tot mij (Protagoras) komt, dan leert hij enkel wat hij graag leert. De leerstof, die ik onderwijs, is 'eu.boulia', het degelijke beraad (opm.: wat wij, nu, 'know how' inzake private en publieke actie zouden heten, 'zin voor (privé - en staats)zaken'). Met name:

(i) in privé-zaken: de wijze, waarop men zijn eigendommen uitstekend beheert;

(ii) in staatszaken : de wijze, waarop men, in de polis, ageert en het woord voert, met maximale efficiency (resultaat)". (Cfr *J.-P. Dumont, Les sophistes*, 29s.).

Opm.-- Men vergelijkte met WR 70/73 (retoriek). Al Thales van Miletos, zakenman en politiek-betrokken, heeft die weg gewezen, ... al was het, in het kader van de oudere 'theoria'.

Opm.-- de macht van het geld

(1) De sacrale wijsheid was, inzake bezit (goederen, geld) uiterst achterdochtig. WR 78 leerde ons hoe, zelfs de erfgoederen, na de dood, animistisch (versta: fijnstoffelijk) aangevoeld werden. WR 53v. leerde ons hoe grensoverschrijding, o.m. inzake bezit, aan immanente sanctie (de straf, in de overschrijding zelf ingebouwd (WR 93/94)) onderhevig gedacht en aangevoeld werd.

(2) De desacralisering van bezit (goederen, geld) zet aan tot de klassieke, 'humanistische' opvatting van bezit.

W.R. 231.

Wij zien dit, in Protagoras' gedrag, aan het werk.

“(…) (i) Na de gegeven les, indien men akkoord gaat, betaalt men (onmiddellijk) de som, die ik voorwaarde stelde.

(ii) Gaat men niet akkoord, dan gaat men een heiligdom binnen, waar men, onder eed, verklaart welke waarde (juist) men hecht aan wat men geleerd heeft : die som dan betaalt men mij”. (Platon, Protagoras, 326b).

Opm.-- Men ziet, hier, hoe de oude sacrale geldduiding, toch nog, doorleeft.

a. -- De Siciliaanse woordagonistiek (= retoriek).

WR 11 (Soemerisch model); 144 (mythisch-Orfisch model); 215 (Zenonisch model) brachten ons, reeds, de kernidee ‘agonistiek’ (wedijver) bij. Wij gaan, nu, vaststellen hoe die oeroude idee, in de woordvaardigheid, ingevoerd wordt.

De Siciliër Koraks van Surakousai (tss. -500/-400) (Syracuse), nadat de demokratia, volksregering, in Akragas (= Agrigentum), rond - 460, ingang vond, geraakte verwickeld in vele rechtsgedingen. N.a.v. Deze juridische ervaringen, heeft Koraks een beginvormige retoriek ontwikkeld. Zo b.v. Onderscheidde hij, in de gerechtelijke (‘forensische’) rede, drie delen (WR 17; 103).

a. to pro.oimion, ex.ordium, voorrede/ inleiding;

b. hoi agones (enk.: ho agon), controversiae, debatten;

c. ho epi.logos, per.oratio, slot(woord).

Men ziet dat de naam ‘agon’ (mv.: agones), reeds, de wedijver, ja, de vechtmentaliteit van de klassieke mens, eens dat het over (i) bezit en (ii) politieke macht gaat, verraadt. Demokratia, volksregering, behelst steeds min of meer - wat Herakleitos van Efesos (WR 225) heet - ‘polemos’ (lat.: bellum), gevecht, oorlog, en deze gedesacraliseerd, d.i. als het uitvechten van aardse mensen, zonder sacrale achtergrond.

Hoe ver de protosofistische ‘agonistiek’ van de b.v. Zenonische verwijderd is, blijkt uit wat volgt.

Als logische grond(slag) (WR 215v.) van de debatten zag Koraks ‘to eikos’, probable, het waarschijnlijke (d.i. wat wel niet zeker (waar) is, maar minstens de schijn van waarheid bezit). Wat een advocaat, op het gerecht, naar voren brengt, is niet per se logisch waar. Het is - meestal - retorisch doelmatig. Meer niet. WR 209 leerde ons dat, in de analyse van het (gesproken) woord, de pragmatiek één der ‘formele’ (WR 200) objecten is. Hier primeert zij!

W.R. 232.

Opn.-- Men stelt het desacraliseringsproces vast, indien men WR 65/70 (archaïsch-sacrale welsprekendheid);154 (Palep. rhet.); 155 (refl. rh.) vergelijkt met de Protagoreïsch-Sofistische welsprekendheidsleer. Of met de leer en vooral de praxis van Koraks.

b.-- De verhouding meester/ leerling.

Koraks had o.m. ene Teisias van Surakousai als 'leerling'.

(1) Deze 'leerling' had, op zijn beurt, ook, 'leerlingen'. En nog geen kleine! Vooreerst, Gorgias van Leontinoi (-480/-375) - die, nevens Protagoras, doorgaat als de tweede grootste protosofist;-- dan - wie zo-even vernoemd is - Isokrates van Athene (-436/-338; WR 230);-- alsook Lusias van Athene (-440/-380). Zeer grote en klinkende namen, dus, in de geschiedenis van de klassieke paideia (= cultuur).

(2) Laat ons de verhouding "leraar (retor)/ leerling" bekijken.

(i).1.-- Koraks leert Teisias de vaardigheid "steeds, in de agon gelijk te halen". de voorwaarde - zoals bij Protagoras - geld, 'ereloon' heten. Te betalen, indien Teisias zijn eerste pleidooi wint, dit, als bewijs van de doeltreffendheid (WR 230), bruikbaarheid, - geleerder uitgedrukt: pragmatiek -- van Koraks' onderwijs.

(i).2. Doch Teisias pleit niet. Hij wordt, met name, zelf, onmiddellijk 'retor', (welsprekendheidsleraar), zoals zijn meester, Koraks. Ja, Teisias doet het nog schitterender dan zijn meester. en ... betaalt, natuurlijk, niet!

(ii).1. -- Het komt tot een geding.

Teisias, met of zonder Eleatische redeneerkunde (logica: WR 222/216), zet zijn 'leraar' voor een dilemma, -- wat wij, nu nog, 'dilemma' (verlatijnst) heten. De structuur (logische syntaxis (WR 215v.)) komt hierop neer:

Stelling.-- Uw eis tot betaling is zonder grond (WR 212).

Betoog.

(1) **Model:** ofwel lever ik, Teisias, het overtuigend bewijs van het feit dat ik U niets schuldig ben. In dat geval, ziet gij, Koraks, van uw eis, terecht, af.

(2) **tegenmodel:** ofwel lever ik u, Koraks, niet het overtuigend bewijs: maar, dan, is het mijn eerste pleidooi, dat mislukt,-- wat bewijst dat uw onderwijs niet bruikbaar is. Dan ook ziet gij, Koraks, terecht van uw eis af. zoals afgesproken, omtrent mijn eerste pleidooi.

(ii).2. Koraks, ook niet zonder knepen, zegt daarop wat volgt.

Stelling.-- Mijn eis tot betaling is, wel degelijk, gegrond.

Betoog.

(1) **model:** ofwel levert gij, Teisias, niet het overtuigend bewijs van uw weigering, te betalen. Dan moet gij, natuurlijk, betalen.

W.R. 233.

(2) *tegenmodel*: ofwel levert gij, Teisias, wel het overtuigend bewijs; -- in dat geval is uw eerste pleidooi, wel degelijk, doelmatig en geldt onze afspraak. Ook dan moet gij betalen.

Opm.-- De hetaireia, denkgenootschap, bij de Paleopythagoreeërs, zou zoiets nooit durven, zelfs maar, te denken hebben. Meer ja: wij bevinden ons onder gedesacraliseerden.

c.-- *Het ontstaan van het 'trivium'.*

De paideia, vormingsstelsel, van de Protosofistiek omvatte drie basisvakken, 'technai', disciplinae, (vak)wetenschappen.

(1) grammatike techne, grammatica, spraakleer, die het woord en de taal inscherpte,
(2) dialektike techne, dialectica, redeneerleer, die het redeneren en het redetwisten aanleerde,

(3) rhetorike techne, retorica, welsprekendheidsleer, die de leer van

(a) de verstandhouding was,

(b) zo dat men, met alle mogelijke middelen (pragmatisch moment), de medemens - het publiek, in de agora, volksvergadering, -- de rechters en de hoorders, op het gerecht,-- de toehoorders, in de zaal of, liever, in open lucht, bij 'epideiktische' of pronkreden - beïnvloedt (WR 4), ziedaar de drieledige nominalistische of louter verbale 'retoriek'.

Opm.-- Onder 'nominalisme' verstaat men de mening, die iedere ken- en denkinhoud, die niet (zintuiglijk) aanschouwelijk is (WR 205: O. Külpe e.a.) loochent, zo dat enkel aanschouwelijke denkinhouden en louter woorden ('nomina', enk.: nomen, namen, naam) overschieten. Het Socratische 'begrip', de Platonische 'idee' (WR 30), ja, de Paleopythagoreïsche eenheid en haar veelvouden (WR 110) en, zelfs, de aristotelische 'morfe' (forma, vorm, d.i. aan de dingen immanente idee),-- dat alles lijkt de nominalist onbestaande, ja, fictie.

Doch, opgelet, juist deze nominalistische paideia - later 'trivium', drieledige methode, geheten - maakt de grondslag uit van - wat W. Jaeger heet - de 'formele' (versta : woordgebonden) vorming van het westen (Paideia, I: 397ff.).

Met de inbreng van de paleopythagoreeërs (WR 100) of het quadrivium, vormen de nominalistische leervakken 'de zeven artes liberales' (vrije kunsten).

"Het Griekse systeem der hogere vorming, zoals de Protosofisten deze vorming hebben opgebouwd, beheerst, heden, de ganse beschaafde wereld".

Jaeger, Paideia, I: 400).-- Reden, waarom wij er zo uitvoerig - bij alle twee de inbrengen - bij stilstonden.

W.R. 234.

Inderdaad, in Alexandria, ontstaat de 'enkuklios paideia', algemene Vorming,

(1)a. Het filologisch gedeelte (grammatica, dialectiek, retoriek) leerde het doorzien van het (lees- en schrijf- en spreek)teken.-

(1)b. Het zakelijk gedeelte (aritmética, geometrie, muziek, astronomie) leerde het verstaan van het ideële in de zintuiglijke gegevens.

(2)a. Op die tweeledige basis bouwde de filosofie voort (die, zelf, hermeneutisch (commentaar van teksten; filologisch) en systematisch (inzicht in de zijden zelf; zakelijk) was).

(2)b. Bij de denkende Kristenen (vooral sedert de H. Klemens van Alexandria (+/- +175/+225)) volgde, daarop, de theologie (WR 73: bovennatuurlijke theologie), die, weerom, en filologisch (in Schriftexegese, hermeneutisch) en systematisch (zakelijk) was.

Bib. steekpr.:

-- O. Willmann, *Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke*, Kempten/München, 1909, 48;

-- id., *Gesch.d.Id.*, I: 351/356 (*Der Nominalismus der Sophisten*); II (*Der Idealismus der Kirchenväter und der Realismus der Scholastiker*), 328f. (Die Scholastiek: ook de Scholastiek nam dit vormingsschema van de enkuklios paideia over, maar geactualiseerd).

I.D. -- Het utili(tari)sme ('pragmatisme') der sofistiek.

1. G. Romeyer-Dherbey, *Les sophistes*, 19 en 30, onderstreept het feit dat, voor Protagoras, het gegeven (het 'ding' of 'zijnde') niet door de term 'pragma' (= ding), maar door het woord 'chrèma', bruikbaar gegeven, aangeduid wordt. Protagoras mikt, dus, op het pragmatische of bruikbare, op de nuttigheidswaarde in de gegevens.

2. De 'waarheid' omtrent het gegeven wordt, eveneens, omschreven door de bruikbaarheid van die waarheid, die in de verschijnselen ligt.

Trasummachos van Chalkedon, leerling van Platon en van Isokrates (WR 232), een bekend Protosofist, zegt: "Ik kom ervoor uit dat wat rechtvaardig is, niets anders is dan wat, voor de sterkste, nuttig is". (*Platon, Republ.*, 1: 338c).-- Wat door een ander sofist, polos, ook onderschreven wordt (WR 64).-- Die nuttigheidswaarde is basis van recht.

Kallikles, een ander sofist, beweert dat, in de politiek, allereerst, machtsverhoudingen aan het werk zijn. 'Retoriek', de macht van het woord, is, daarin, maar één factor van macht.-- Iedereen bezit het recht zijn (machts)begeerte uit te werken, door om het even welk middel (WR W. R.4).

W.R. 235.

Bibl. steekpr.: S. IJsseling, *Retoriek en filosofie*, Bilthoven, 1975, 14 (betreffende Polos en Kallikles, in *Platon's dialoog Gorgias* (ondertitel: *Over de retoriek*)).

Actualisering.

1. E. Grassi, *Die Macht der Phantasie (Zur Geschichte des abendländischen Denkens)*, Königstein/Ts., 1979.

Het boek behandelt de verhouding der Renaissancehumanisten tot wetenschap en filosofie. Steller onderstreept dat de Humanisten uitgingen van de noden van de mens, zowel stoffelijke als geestelijke, om de waarde van waarheid te meten. De zelfontplooiing van 'het leven' (de humanist) is de maat van de 'waarde' (bruikbaarheid) van een gegeven en de waarheid eromtrent. Daarvandaan - zegt Grassi - de indruk op de retoriek.

2. Romeyer-Dherbey, *Les sophistes*, 30/32, zet uiteen hoe Fr. Nietzsche (WR 123v.: libertarisme), blijkbaar, Protagoreïsch denkt.

De 'Uebersch' 'schat' alle zijnden naar hun 'waarde', hun bruikbaarheid in dienst van de zelfontplooiing van het leven, het dionysisch-libertaire leven. "Nietzsche en Protagoras samen rangschikken is niet op willekeur gebaseerd, want het lijkt erop dat Nietzsche dit zelf suggereert". (o.c., 31).

Pragatismekritiek.

(1) G. Romeyer - Dherbey, o.c.,16, zegt dat vijand nummer één van Protagoras was de eleatische ontologie. WR 201/203, inderdaad, leerde ons dat Parmenides de eerste is, die het gegeven, het zijn(de), op zich, objectief, absoluut, denkt. Dit behelst dat het benaderd wordt, onafhankelijk van het subject (en o.m. zijn noden, zijn begeerte(n), zijn zelfontplooiing of wat ook). Het aanvaarden van een gegeven, dat op zich geldt, is voor de pragmatiker of utilist (nuttigheidsdenker) een vloek, natuurlijk.

a. - De 'waarheid' omtrent het gegeven is waardevol op zich en onze geest onderwerpt er zich aan.

b. Voor de utilitarist is de waarheid slechts waardevol, voor zover zij nuttig is. In de grond onderwerpt men de waarheid aan het subject (zijn noden, zijn begeerten, zijn zelfontplooiing, enz.).

(2) S. IJsseling, o.c.,14, haalt aan dat Socrates (= Platon) - tegen Polos en Kallikles - aanvoert dat, in de politiek, weliswaar, in feite machtsverhoudingen spelen, maar dat dit een betreurenswaardig feit is,-- dat het zedelijk goede zou moeten heersen.

W.R. 236.

Macht, ja, geweld zijn niet volgens het geweten en stichten, dus, nooit wat zedelijk goed en rechtvaardig is. De staat en de politiek hebben als diepere zin gewetensvol leven - voor iedereen - mogelijk te maken en veilig te stellen.-- Opgemerkt zij dat Socrates, net zoals Parmenides (en de Paleopythagoreeërs), de objectieve, in geweten bindende gedragsregel als grondslag nemen.

Opm. – 1.-- Wij herinneren aan *W.B. Kristensen, Verz. bijdr. tot kennis der antieke godsd.*, 273 : “Rechtvaardig - in de gewone zin van het woord - waren (de opperste godheden : Zeus, Fortuna (Rome), Varoena (India), Ahoera Jazda (Iran)) niet. Door hun handelwijze verloochenden zij de wetten, die zij toch voor de mensen hadden vastgesteld. En de Ouden waren zich van deze tegenstrijdigheid (WR 11 (harmonie der tegengestelden); 226v.), in het goddelijk wezen, bewust”.

M.a.w.: de Antieke theologen waren, volstrekt niet, aan de rozerode naïefheid, waaraan meer dan één Verlicht geest of Katholiek theoloog lijdt, onderhevig. Een Herakleitos van Efesos ook niet.

Welnu, dezelfde ethische tegenstrijdigheid, die het wezen van het demonistisch polytheïsme uitmaakt, is vaststelbaar in het pragmatisme (utilisme) der Protosofistiek: de ‘wetten’ (waar de Sofisten het zoveel over hadden; WR 229 leerde ons dat zij ze graag zelf maakten) waren - voor het merendeel (niet alle) der Sofisten - vooral bruikbaar, vooraleer in geweten bindend te zijn. Dat is het demonische der sofistiek, de verlichting van het antieke Hellas.

M.a.w. : de meeste Sofisten waren geen haar beter - ethisch gesproken - dan de godheden die zij, soms zo rabiaat, bestreden; zij waren er de ‘humanistische’ actualisering van. Meer niet. En, daarbij, stonden zij nog model voor alle Westerse democratieën.

Opm.-- 2.-- *Fr. Nietzsche* is, wellicht, één van de zeldzame denkers, die zich van de innerlijke tegenstrijdigheid, vooral op ethisch gebied, der humanistische cultuur, eigen aan het Westen, sedert de Protosofistiek, bewust was.

In zijn *Zur Genealogie der Moral* (1687), 12, behandelt hij de fysiek, die naar de oorzaak (archè (WR 45)) zoekt, vergeleken met de pragmatiek, die naar de bruikbaarheid zoekt. Het gaat, in 12, over oorsprong en bruikbaarheid (‘Zweck’) van straf. Nietzsche legt er de na druk op dat “de oorzaak, die het ontstaan verklaart, en de uiteindelijke bruikbaarheid van een ding, d.i. de feitelijke aanwending ervan, binnen het raam van een systeem van doelstellingen, hemelsbreed uiteen liggen.”

W.R. 237.

Hij preciseert :”Iets dat gegeven is, -- dat tot stand gekomen is, wordt, telkens weer, door een erboven uitreikende macht, met het oog op nieuwe bedoelingen, geduid, d.i. a.h.w. opnieuw in beslag genomen, tot nieuwe nuttigheidswaarde omgevormd en hergericht. (...). Alle bruikbaarheden zijn slechts het teken van het feit dat een machtswil (‘wille zur Macht’) zich heeft meester gemaakt van iets minder machtigs en er, vanuit eigen zienswijze (‘von sich aus’), de betekenis van een bruikbaarheid (‘Funktion’) heeft ‘opgeplakt’”.

Anders - eenvoudiger - uitgedrukt: de fysieker, die de oorzaak (oorsprong) zoekt, is aan iets objectiefs, van hemzelf onafhankelijks, gebonden; de pragmaticus, echter, houdt - in eerste instantie - enkel met de eigen perspectief rekening.

Het is, dan ook, niet verwonderlijk dat G. Romeyer-Dherbey (WR 233) een duidelijke geestesverwantschap ziet tussen Protagoras en Nietzsche.

Bibl. steekpr.: *J. de Gaultier, De Kant à Nietzsche*, Paris, 1905 (een oud boek, maar dat Nietzsche, tenminste, niet ‘romantiseert’).

I.E. -- De hedonistische esthetiek der sofisten.

Wl. Tatarkiewicz, Gesch. d. Aesthetik, I (Die Aesthetik der Antike), Basel/ Stuttgart, 1979, 120/ 127 (*Die Aesthetik der Sophisten*), legt de nadruk op

1. de stellige (= positieve) methode, inzake schoonheid en kunst,
2. de culturologische kijk,
3. de hedonistische verklaring.

Het is niet verwonderlijk dat, in tegenstelling tot b.v. de Paleopythagoreeërs (WR 139vv.), de Protosofisten - volgens Alkidamas van Elaia (II. van Gorgias) - in de kunstwerken “afbeeldingen van het werkelijke leven zagen, die, indien bekeken, genot, geen bruikbaarheid voor het praktische leven verschaffen”.

Volgens Tatarkiewicz, o.c., 122, overheerste, daarbij, de systeche ‘nuttig/ aangenaam. Niet enkel het kunstwerk, ook de schoonheid, zeer in tegenstelling b.v. tot de Paleopythagoreeërs, wordt hedonistisch (genotskundig) geduid :”schoon is wat - voor het gehoor en het gezicht - aangenaam is”. (*Platon, Hipp. mai.*,299a).

M.a.w.: alles wordt op zijn nuttigheidswaarde getoetst. Toch is het aangename ook ‘nuttig’. Pragmatisme en hedonisme liggen veel dichter bij elkaar dan, louter woordelijk, zou lijken.

W.R. 238.

II.-- *Protagoras' criteriologie.*

De term 'criteriologie' betekent de analyse van de (bewijs)gronden (WR 212v.). Een andere, even recente benaming is epistemologie (WR 187). Men kan ook zeggen 'grondslagenonderzoek' (WR 3).

II.A. Sextos Empeirikos (Sextus Empiricus, *Hypotup.*, 1: 216) zegt: "Protagoras houdt staande dat de mens het criterium van alle zijnden is,-- met name van het bestaan van de zijnden, die werkelijk bestaan, en van het niet-bestaan van de zijnden, die, in feite, onbestaande zijn. De term 'metron', mensura, 'maat' (WR 53, waar men de archaisch-sacrale betekenis nog aantreft) - aldus steeds Sextos - betekent het criterium, criterium, (letterlijk) schiftingsmodel(...).

Gevolg: Protagoras stelt slechts het bestaan van 'fainomena', verschijnselen (beter: de zichtbare gegevens(WR 41)) voorop". (*J.P. Dumont, Les sophistes*, 34).

Een laat-antiek steller, *Hermias*, in zijn *Kritiek der heidense denkers*, 9 (Dumont, o.c.,35), zegt het met een andere criteriologische term, nl. 'wezensbepaling (definitie; WR 96) en rechter (d.i. degene, die het werkelijkheidstype a.h.w. in een vonnis vastlegt) van de zijnden is de mens".

Hiermee hebben wij de criteriologie of grondslagenonderzoek, Protagoras eigen. Men heet het wel met een Latijnse term 'de homo-mensura-stelling'.

H.J. Blackham, Humanism, Harmondsworth (Eng.), 1968, 105, die, als aanvalsdrijftig godloochenend humanist (WR 225), natuurlijk én de materialistisch-atomieker Demokritos van Abdera (WR 89); én de atheïzerend-humanist Protagoras zijn boek opdraagt, zegt:

"Het lijkt vaststaande dat Protagoras:

(1) een agnostieker (*opm.*: die beweert het niet te kunnen uitmaken),

(2) een positivist (WR 2; 190 (carnap)),

(3) een relativist (WR 235: is 'relativist' degene die niets 'absoluuts' aanvaardt)

was.

Verder, een scherp analytische intelligentie met sterk praktische belangstellingspunten (WR 230: bezitsvorming; politieke machtsvorming), ook, tenslotte, de man, die het eerst het 'regnum hominis' (= het rijk van de mens) uitriep, was". Men kan geen scherper omljnd beeld schetsen van de criteriologie van Protagoras. Tenminste indien men de term 'agnostieker' juist verstaat: de 'agnosticus' zegt zich niet te kunnen uitspreken over het al dan niet feitelijk bestaan van twee soorten gegevens.

W.R. 239.

A.-- “Protagoras (...) schrijft ergens: Betreffende de godheden, ben ik niet in staat te zeggen noch of zij bestaan noch van welke aard zij zijn. Immers, talrijk zijn de hindernissen, die ik ontmoet”. (*Sextos Empeirikos, Contra Phys.*, 1: 55).-- Dit betekent dat alle mantiek als kenbron of ‘criterium’ vervalt (WR 87/91: mirakelgeloof).

B.-- “Het is niet op één punt dat de cirkel (*opm.*: de zintuiglijk aanschouwelijke cirkel) de rechte (lijn) raakt”. (Arist., *Metaph.*, 3, 997b32).-- Aristoteles schrijft deze mening toe aan Protagoras.

De volle voorstelling van Protagoras is:

(i). een rein ideële werkelijkheid, zoals de theoretische meetkunde ze meent te kunnen behandelen, is nergens noch zintuiglijk gegeven noch in de verbeelding - in de vorm van een vaag - veralgemeend fantasma (‘Gestalt’; WR 205) - waarneembaar;

(ii). Gevolg: feitelijk waarneembaar zijn slechts zintuiglijk aanschouwelijke cirkels b.v., die steeds, in meer dan één zintuiglijk waarneembaar punt, een rechte (lijn) raken. M.a.w.: Protagoras erkent wel ‘meetkundige’ figuren, maar slechts in haar zintuiglijk waarneembare en ‘aanschouwelijke’ modellen.

Besluit.

Al wat niet onmiddellijk zintuiglijk (innerlijk, b.v. in de verbeelding; uitwendig, b.v. met de waarnemingsorganen) waarneembaar is en, dus, (zintuiglijk) aanschouwelijk is, zoals b.v. de mantisch waargenomen werkelijkheden (godheden b.v.) of de ideële (in het zintuiglijk onaanschouwelijke bewustzijn waargenomen) werkelijkheden (geometrische gegevens b.v.), is, in Protagoras’ ogen onbeslisbaar, niet uitmaakbaar, zonder criterium.-
- Ziedaar het juist omljnd agnostisch standpunt van Protagoras.

M.a.w.: de zin “de mens is het ‘metron’, het schiftings- of afbakeningsmiddel, van alle zijnden, betreffende hun al of niet gestaan of al of niet zo - zijn (zijnswijze)” moet herschreven worden door “de agnostische mens is de maat van alle zijnden”. Dat is, na wat voorgeat, overduidelijk.

II.B -- De theoriavrije mens, dus, is de norm. Cfr WR 41 (doorheen het zichtbare het onzichtbare bereiken).-- Maar de vraag rijst: de enkeling of de groep?-- “Protagoras zei, terwijl hij verklaarde dat de mens de maat van alle zijnden is: “Zoals de zijnden mij verschijnen (zich tonen), zo zijn zij, voor mij. Zoals zij u verschijnen (zich tonen), zo zijn zij, voor u”. (Platon, *Kratulos*, 385e).

M.a.w.: de enkeling is beslissend.

W.R. 240.

G. Romeyer-Dherbey, *Les sophistes*, 22/28 (*Le discours fort*), tracht waar te maken dat Protagoras, niettegenstaande deze individualistische criteriologie, toch iets universeels (niet in het object, maar in het waarnemend subject) bedoelt, wanneer hij zegt “de mens is de maat van alle zijnden”.

Doch, daartoe, moet Romeyer-Dherbey beroep doen op de systechnie ‘zwakke bewering/ sterke bewering’, (‘logos hētton/ logos kreitton’),-- en wel in politisch-democratisch verband.

1. Wij zagen WR 228 dat alle mensen, dankzij Zeus, de gave (= zin) van het recht bezitten, in tegenstelling tot - men zou het bijna geactualiseerd zeggen - de ‘vakidoot’ (specialist). Welnu, - aldus Romeyer-Dherbey - in de democratische staatsvorm (WR 231), enkel en alleen, komt de allen gemeenschappelijke en gelijkwaardige zin voor recht aan bod.

2. Doordat juist een enkeling, d.m.v. verstandhouding en beïnvloeding (WR 4; 233), d.i. d.m.v. protosofistische retoriek, erin gelukt de singuliere mening, die, aanvankelijk, de zijne is, te doen delen door meer dan één andere,-- daardoor grijpt een soort ‘universalisation’ (veralgemening - WR 60: de inductieve idee van ‘veralgemening’, grondig verschillend van de ‘democratisch-retorische’) plaats. In Protagoreïsche taal: van zwak (louter individueel) wordt de mening sterk (meer dan individueel).

Besluit

(1) De agnostische mens, eerst individueel, dan, liefst, politisch-retorisch ‘universeel’. -- Ziedaar ‘de mens’ als maat van alle zijnden. Ziedaar de theorialoze criteriologie.

(2) Men begrijpt, dan ook, dat Romeyer-Dherbey, o.c.,16, er de nadruk op legt dat de parmenideïsche ontologie, die objectief ‘zijn(de)’ (WR 201) vooropstelt (= lemma), vijand nummer één is van Protagoreïsch ‘denken’.

Opm.-- Een analoge duiding van ‘retoriek’ vindt men, b.v., ook in *Ch. Perelman, Retorica en argumentatie*, Baarn, 1979, 149: “Terwijl de retorica zich ten doel stelt sommige meningen boven andere te doen prevaleren (‘gelden’), die ermee concurreren, zoekt de filosofie, die, oorspronkelijk, ook de bijzondere wetenschappen (WR 54) omvatte, naar onpersoonlijke waarheden”.

‘Onpersoonlijk’ - hier - in de zin van objectief, absoluut, onafhankelijk van (de grillen van) het subject. Niet in die zin dat wijsbegeerte en vakwetenschappen ons niet diep zouden aangaan (en, in die zin, ‘persoonlijk’ zouden ‘raken’).

W.R. 241.

Opn.-- De doordrukretoriek

Klemens van Alexendrea (WR 234), de Kerkvader, in zijn *Mengelingen*, 6:65, zegt: “De Grieken zeggen dat Protagoras de eerste was, die, tegenover ieder betoog, een tegenbetoog stelde. (WR 227).

De Stoieker *Seneca van Cordoba* (Spanje; +1/+55), *Brieven aan Lucilius*, 88:43, zegt: “Protagoras zegt dat, in iedere kwestie, men het voor en het tegen kan naar voren brengen, doordat men een gelijkwaardig betoog voorlegt”.

Aristoteles, Retoriek, 2: 24/1402a 23, zegt :”Uit het zwakste argument - van twee argumenten - het sterkste smeden,-- dat is het. Uitgerekend daardoor werden de mensen woedend - zeer terecht - n.a.v. Protagoras’ beroep. Immers, het fenomeen (dat wat zich (aan de zintuiglijke waarneming) toont; WR 239) is bedrieglijk, niet (per se) waar en slechts schijn. Geen enkel andere vakkundigheid gebruikt het, behalve de retoriek en de eristiek”. Aristoteles bedoelt, blijkbaar, de (Proto)sofistische retoriek.

Stefanos van Buzantion, Aardrijkskundig Woordenboek, Abdera, zegt: “Protagoras, van wie Eudoxos vermeldt dat hij uit het zwakste argument het sterkste smeedde en dat hij zijn leerlingen leerde hetzelfde gegeven zowel te prijzen als af te keuren”.

M.a.w.: één der aangewezenste middelen om van een zwakke mening een sterke te maken (ze te doen delen, ze te socialiseren, zoals men nu, onder sociologen zegt) is de ‘concurrerende’ - ‘hinderlijke’ - mening, d.m.v. ‘dialectische’ (‘retorische’, eristische) tegenredeningen, te ondermijnen. De agonistiek (WR 11; 144; 215;-- 231), de krachtmetingsmentaliteit, die hierin aan het werk is, noopt tot doordruktechnieken ... om te socialiseren.-- Daarin wordt Protagoras, heden ten dage, door alle doordruk-beoefenaars geactualiseerd.

II.C. -- De agnostische mens, -- liefst gesocialiseerd.

Ziedaar de norm.-- De vraag rijst: is het de gekwantificeerde (gesocialiseerde) of de gekwalificeerde mens?

A. “In de democratische gelijkwaardigheid weegt men de stemmen niet, men telt ze”. (G. Romeyer-Dherbey, o.c., 25). Iedereen immers bezit een gelijkwaardige ‘stem’, meningsuiting. Het wordt, dan een kwestie van meerderheid tegen minderheid om door te drukken. Wat G. Romeyer-Dherbey, *ibid.*, toegeeft.

B. Toch staat Protagoras niet een absolute gelijkwaardigheid van alle opinies en een volslagen identiteit van wijsheid, bij alle mensen, voor.

W.R. 242.

De ‘beste’ mensen, immers, weten zo te spreken dat dit spreken, vanwege hun medemenselijkheid, instemming uitlokt. Zodoende wordt het spreken van juist één enkeling ‘sterke’ rede (...). (G. Romeyer-Dherbey, o.c., 27).

M.a.w.: zoals WR 240 ons reeds leerde : een politiek leider b.v. (of een gewiekst advocaat) ‘polariseert’ (het is de spreekwijze van Romeyer-Dherbey) rond zich zoveel mogelijk instemmers.

De kwantiteit is, tenslotte, zeer beslissend. De kwaliteit van de ‘rede’ is haar ‘sterkte’. Haar sterkte is haar kwantiteit (aan instemmers).

Besluit.

(1) De kwantiteit speelt een zeer grote rol.

(2) De kwaliteit toont zich, tenslotte, vooral, in de kwantiteit (inzake instemmers).

Zou Jaeger, die (WR 229) het had over elitisme (keurfiguren), toch een zeker gelijk halen? Meer nog : om zoveel mogelijk instemmers te werven (‘sterke rede’) is, zelfs, vakkundigheid (WR 228: vakidioten; 240) zeer ‘bruikbaar’. WR 234 leerde ons Protagoras’ pragmatisme (utilitarisme).

Inderdaad: niet de vakkundigheid op zich, maar haar bruikbaarheid in het proces van de vorming van een sterke bewering,-- dat waardeert Protagoras. Alle studies, de hele paideia, waar hij zo groot op gaat, is ‘chrèma’, nuttig ding.

Overigens, in zijn verdedigingsrede, verzwijgt Romeyer-Dherbey de juiste, d.i. Protosofistische, betekenis van de term ‘beste’ (mensen). “Jaja, jongeman, (...) de dag, waarop gij met mij (= Protagoras) omgang hebt gehad, zult hij thuis komen als iemand die ‘beltion’, sluw(er) (opm.: Romeyer-Dherbey vertaalt door ‘beter’), is geworden. De dagen daarop, zal het er evenzo aan toegaan. Met de dag zult gij - ononderbroken - vooruitgang boeken naar het sluwe toe”. (*Platon, Protagoras* 318a).

J.-P. Dumont, Les sophistes, 30; 249, legt, daarin veel eerlijker dan Romeyer-Dherbey, uit wat ‘beltion’ juist, in het protosofistische taalspel (WR 56), betekent: “Beter,-- in de zin van handiger, machtiger, geslepen”. Dat had Romeyer-Dherbey er, eerlijkheidshalve, bij moeten zeggen.

Opm. –

(1) *W. Jaeger, Paideia*, I : 405, noteert: “Pas als de tijd der grote Attici (opm.: hij bedoelt o.m. Platon, Isokrates) voorbij is, beleeft de Ionische (opm.: Milezische; WR 54vv.) wetenschap - in Alexandrië - haar heropstanding”. De Attische - door de Protosofistiek, met haar nadruk op bezitsvorming en politieke machtsvorming, sterk beïnvloede - mentaliteit benadrukt - aldus Jaeger - het trivium (WR 233) en wel zo dat de welbespraakte, redeneersterke, welsprekende ‘mens’ die “durch und durch tätig und politisch” (door en door actief en politisch) (ibid.) is, zelfs wanneer hij aan theoria, theorie, doet, opgevat in de macht van het instemmers wervende woord.

W.R. 243

Daartegenover staat de milezische wetenschappelijkheid, die een ‘Geist der reinen Theorie’ (een mentaliteit gericht op zuivere theoria, resp. theorie) bezat en die zich allereerst in het quadrivium der Paleopythagoreeërs en de fysiek der Mileziërs uitleefde.

(2) Ook *J.-P. Vernant; Mythe et pensée*, II, 52s., benadrukt dit ‘Attisch’ - versta: Protosofistisch - aspect. Hij heeft het, daar, over Aristoteles’ *mechanica*: “De theorie ervan is niet ‘toegepaste wetenschap’. (...). Het denken ervan is niet ‘technisch’. Onder oogpunt van vormgeving, woordenschat, denkkader, is de theorie, welke Aristoteles’ *Mechanica* voordraagt, bevreedend dicht bij de (proto)sofistiek.

De ‘*mechanè*’, toestel, wordt er omschreven als iets dat uitstaans heeft met sluwheid, bruikbaarheid, nl. voor zover een snuggere uitvinding toelaat u uit de slag te trekken, in een moeilijke situatie, in een ‘*aporia*’, zakstraatjessituatie; -- voor zover een toestel u toelaat voorsprong te behalen op een natuurkracht, die u zowel vijandig gezind als superieur is.

Dit gevecht tussen de ‘*techne*’ (opm.: hier, mechanische vakkundigheid) en de ‘*fusis*’ (WR 39) en de knepen, die de mechanische vakkundigheid de overwinning op de natuur(kracht) verzekeren, worden geduid naar het model van het woordbek-vechten, waarin de (Proto)sofist een moeilijk te pleiten zaak terecht waar te maken, tegen zijn tegenstander in”.

M.a.w.: dankzij vakkundigheid doordrukkend sluw zijn.

Besluit.

De agnostische ‘*mens*’ (= menstype), -- met zoveel mogelijk instemmers rond zich, - - dankzij doordrukkende geslepenheid. Ziedaar de homo-mensurastelling, wezenskern van het klassieke humanisme.

II.D.-- *De klassieke mens en de ‘antilogia’*

“De ‘god’ (‘*theos*’) is ‘dag/nacht’, ‘winter/zomer’, ‘oorlog/vrede’, ‘overvloed/hongersnood’ (...): hij slaat om in het tegendeel, -- net zoals het vuur, dat, met reukwerk vermengd, een benaming krijgt naar de geur, die het, volgens het soort reukwerk, uitwasemt”. (Fr. 67).—

‘God’ staat voor het heelal. Herakleitos van Efesos (WR 225; 231), de inspirator van Protagoras, spreekt zo. Maar, zoals gezegd, er is een groot verschil tussen voorganger en navolger.

W.R. 244.

(a) Voor Herakleitos behoren b.v. winter en zomer tot éénzelfde god (versta: fuis, natuur), objectief. M.a.w.: het zijn zelf van b.v. het natuurlandschap (= fuis) is zo dat het, nu eens, winter is en, dan weer, zomer is. Cfr WR 201/203 (de absolute aard).

Het verschil tussen Herakleitos en Parmenides bestaat daarin dat de eerste tegenstrijdige kentrekken als gelijktijdig (m.a.w.: in aanleg) aanwezig denkt in hetzelfde gegeven, terwijl de tweede, Parmenides, die streng logisch denkt, deze spreekwijze verwerpt. M.a.w.: potentieel zijn winter en zomer gelijktijdig a.h.w. opgesloten in éénzelfde landschap; actueel wisselen zij af, in de 'stroom' (WR 226: *panta rhei*) van de seizoenwisselingen.

(b) Voor Protagoras geldt, allereerst, de subjectieve doorleving. "gebeurt het niet dat eenzelfde windstoot de ene, onder ons, een koude rilling bezorgt en de andere niet? Gebeurt het niet dat eenzelfde windstoot door de ene, onder ons, waargenomen wordt als 'zacht briesje', terwijl de andere er 'iets geweldigs' in waarneemt? (...).

Wat gaan wij, na dergelijke waarnemingen, beweren omtrent die windstoot op zich? 'is' hij, nu, op zich, koud of niet-koud? Ofwel gaan wij Protagoras toegeven dat dezelfde windstoot, voor zover koud, er is in de waarneming van degene die erdoor rilt van de kou en, voor zover niet-koud, er is in de waarneming van degene die er niet door rilt van de kou?" (*Platon, Theaetetus*, 151e).

Welnu, dat is, in Protagoreïsche taal, antilogia, tegenstrijdig spreken. De ene zegt: 'Die windstoot is koud'. De andere zegt, van dezelfde windstoot: 'Die windstoot is niet koud'. Dat heetten de Antieken 'dialectiek'.

Besluit.

- (1) Parmenides, ontoloog, denkt streng eenzinnig;
- (2) Herakleitos, natuurdialectieker (lotsdialectieker) denkt schijnbaar 'tegenstrijdig' (contradictorisch);
- (3) Protagoras, woorddialectieker, denkt, eveneens, schijnbaar 'tegenstrijdig'.

WR 160: duidingsschema; 199/201: identitieve ordeelsstructuur, leerden ons dat er een derde (noch eenzinnige noch tegenstrijdige (meerzinnige)) spreekwijze bestaat, de analogische: 'De windstoot (= volidentisch) 'is' (deelidentisch) nu eens koud, dan weer niet-koud!

W. R. 245.

II.E.-- De klassieke mens als fenomenist.

‘Fenomenisme’ betekent de leer, die beweert dat - als kennend wezen - de mens slechts fenomenen (WR 243: subjectieve doorleving) bereikt, nooit de zijnden zelf.

a.-- Zowel Platon als Theofrastos van Eresas (Lesbos; -372/-288), Aristoteles’ opvolger, beweren dat Protagoras volgende waarnemingsleer huldigde.

Structuuranalyse.

Ik zie een wit iets.

(i) Op zich (WR 201) is dat ‘object’ niet wit. Wel kan het een ‘fainomenon’ verschijnsel, fenomeen, stichten, dat ik b.v. als ‘wit’ waarneem en betitel. Reden : het object ‘straalt uit’ (WR 89, waar Demokritos van Abdere, die dezelfde mening huldigt, kort geschetst wordt). -

(ii) Het oog - ik, dus, als ziend wezen - ‘straalt’ eveneens ‘uit’, nl. het ‘licht’ van de blik. –

(iii) Indien beide uitstralingen elkander treffen, in het interval (de lucht van de tussenruimte), dan pas sticht dit samentreffen van beide - object en subject - het ‘fainomenon’, het fenomeen, dat zich aan het oog (en het ik) toont. Dit ‘verschijnsel’ werkt, dus, in beide richtingen:

(i) het sticht de witte kleur alsof deze van het object uitging;

(ii) het sticht de waarneming van dezelfde witte kleur, in het oog.

b.-- Aristoteles trekt, uit deze leer, de sensualistisch-actualistische conclusie.

Buiten de actuele waarneming (samentreffen van minstens twee uitstralingen) is er noch objecteigenschap noch subject-doorleving. Dat heet men ‘actualisme’.

Dit is, des te meer, juist, aangezien, voor Herakleitos (WR 226: panta rhei) en voor Protagoras slechts bewegende, ‘vloeiende’ (geen vaste, onveranderlijke) fenomenen zijn.

(ii) Buiten de zintuiglijke (WR 233: nominalisme; 239) aanschouwing (= waarneming) is er noch object eigenschap (het iets b.v. is, op zich, noch wit noch zwart noch gekleurd) noch subjectbelevens. Dat heet men ‘sensualisme’ (WR 14).-- Zegt Aristoteles :”Noch warm noch koud, noch zoet, noch - algemeen - het zintuiglijk waarneembare (= aanschouwde) bestaan buiten de (actuele) zintuiglijke ervaring. (...).

Overigens : geen enkel wezen beschikt over zintuiglijke waarneming, tenzij op het ogenblik van het waarnemen zelf, in de act zelf van de aanschouwing”. (Ar., *Metaph.*, H: 3/1046b 29).-- actualisme sensualisme,-- fenomenisme. ziedaar de kennisleer (epistemologie; WR 187) van de eerste humanist.

W.R. 246.

III.-- *Het waarde - oordeel van Isokrates en Platon.*

De Protosofistiek bleef, op het eerste gezicht, een minderheid. Maar dan een minderheid met verstrekkende invloed.-- De reacties bleven, dan ook, niet uit.

III. A.-- *Isokrates van Athene* (-436/-338)

(i) Welsprekendheid is, voor deze authentieke ‘sofistès’, in de aloude zin van ‘wijsheidsleraar’(= opvoeder),

1. geen bellettrie (louter om de esthetische waarde beoefende woord- en literatuurkunst),

2. geen levensvreemde bespiegeling (in het rein speculatieve verzeilde filosofie,

3. geen ‘eristiek’ (WR 9 (redeneerduel); 215 (agonistiek),

4. geen forensische of louter politieke overredingskunst. Desnoods bevat zij één of meer van deze ingrediënten.

(ii) Op die wijze zet Isokrates zich af, zowel tegen de Protosofistiek als tegen Platon. ‘Filosofie’ is, voor hem, algemene ontwikkeling. Daarom vat hij de filosofie ernstig op. Maar zij is slechts hulpwetenschap. Het ideaal van Isokrates is de degelijke Atheense staatsburger, welsprekend, met zo breed mogelijke informatie - achtergrond (‘filo.sofia’), die zich, zowel privaat als publiek ‘weet ‘te redden’ (pragmatisme, maar van hoger peil).

Besluit.-- Een herstichte, verbeterde sofistiek.

III.B. -- *Platon van Athene* (-427/-347)

(i) De Platon van de dialoog *Gorgias* is zeer kritisch ingesteld tegenover de Protosofistische retoriek: zij is slechts op ‘doxa’ louter mening (WR 184), gebaseerd.

(ii) In de dialoog *Faidros* sticht hij zijn opvatting van retoriek. ‘Episteme’ vakwetenschappelijke kennis (op waarheid gevestigd) is de slag.

A. *Goedeckemeyer, Platon, München, 1922, 57/62 (Rhetorik)* schetst ze als volgt:

a. welsprekendheid is taalgebruik,

b1. gedragen door ‘eros’ (begeestering, levenslust; WR 102), gericht op de ideeën, als idealen,

b2. gedragen door ‘akribeia’ (WR 113), filosofische nauwkeurigheid (die zich toont in het algemene ‘eidos’ (WR 30) en in de indeling),

c1. zo dat de ziel der gesprekspartners beïnvloed wordt,

c2. door liefst hogere waarden (WR 24).

Daarom was filosoferen-in-groepsverband (WR 20: Psychodrama), voor Platon, ‘ware’(= gewetensvol-ideale) retoriek. Daartoe kocht hij, in -387/-386, een stukje grond, waarop hij de akademeia, zijn, filosofieschool, bouwde. Zonder deze infrastructuur was van ‘ware retoriek’ (versta: elkander, als ‘hetairoi’ (denkgenoten; W.R 91; 96; 98), vrienden-denkgenoten, ten goede, door verstandhouding, beïnvloeden (WR 4)) geen sprake.

W.R. 247.

IV.-- Marktanalyse ('marketing') als actualisering der sofistiek.

Bibl. steekpr.:

- R. Laufer/ C. Paradeise, *Le prince bureaucrate*, Paris, 1982;
- L. Bellingier, *La persuasion*, Paris, 1985, 36/40 (*Marketing et sophistique*);
- R.-G. Schwarzenberg, *L'état-spectacle*, Paris, 1977;
- M. Le Seach., *L'état-marketing*, Paris, 1981.

(I) 'Marketing' (marktanalyse) is de methodische analyse van de afzetmogelijkheden van een product (zo dat de verkoopsvoorwaarden geoptimaliseerd worden of, althans, behouden), -- waarbij publiciteit, 'public relations' (instandhouding van het contact), vooruitziende bedrijfsvoering een rol spelen.

(II) a. Wij zagen dat de zakenlui van het V-d'eeuwse Griekenland zich, door de Protosofisten, lieten onderrichten in de overredingskunde.

b. De leidende figuren en de politici van de XX,-ste eeuw vertrouwen hun deskundigheid en vorming toe aan marktanalisten. -- Aldus Bellenger. -- Zoals de Socratiekers (Socrates, Platon, Aristoteles,-- de macrosocratiekers) de Sofistiek afwezen, zo ook klagen een aantal huidige denkers, inzake leidende kringen, van 'marketing-praktijken'.

Wezenlijk, voor de marktanalist, is de schijn (van het product),-- de beeldindruk ('imago') ervan. Zoals bovengenoemde stellers zeggen : de 'marketing man' - net als de Sofist - is een technicus van de verleiding (WR 23/29). Deze gaat van de schijn uit.

Bezorgd om de afzet, is hij - methodisch of, zelfs, ideologisch - uit op winstbejag (WR 70: economische retoriek; 230: macht v/h geld) : ethische waarden (geweten) worden geminimiseerd of, zelfs, uitgeschakeld (economisme).

Het taalgebruik vertoont manipulering van de waarheid: door weglating (verzwijging van nadelen), door omkering (wat nadeel is, als voordeel presenteren), door verschuiving (men raakt wel eventjes het nadeel aan, maar benadrukt het voordeel).

Het taalgebruik is 'retorisch' d.m.v. gemeenplaatsen: slagzinnen, onveranderlijke zegswijzen (Wie dat koopt, koopt dat nog), verbloemen e.d.m..

M.a.w.: niet de waarheid, niet het geweten, maar het overwicht op de markt is doorslaggevend. Aandacht wekken, belangstelling prikkelen, begeerte aanwakkeren, instemming uitlokkend - ziedaar de vierfasige retoriek van Protagoras. Zij is ook het grondschema van de markt, analist. En van allen die zijn methode toepassen!

W. R. 248.-

Deel II.-- Inleiding tot de stelselmatige retoriek.

Inleiding.

Situering van de retoriek in de 'algemene vorming' (enkuklios paideia).

1. O. Wilmann, *Gesch. d. Idealismus, II (Der Idealismus der Kirchenväter und der Realismus der Scholastik)*, Braunschweig, 907-2, 328ff., zet uiteen hoe de antieke 'algemene vorming' ('enkuklios paideia' der Oudheid), Scholastisch gezien, een echte hermeneutiek (WR 11; 164) is.

(A) Waarneming (thema en probleem).

Het zintuiglijk ervarene ('fenomeen') is het uitgangspunt, het gegeven. Gevraagd is het te duiden.

(B) Duiding.

1. Het trivium, dat grammatica, retorica en dialectica (redeneerkunde) omvat, is, allereerst het 'Verstehen', het begrijpen van geschreven, gesproken (woord)tekens (WR 178). Dit duiden van tekens verloopt spraakkundig, retorisch en redeneerkundig.

2. Het quadrivium, dat arithmetika, geometria, - muziek en astronomia omvat, is, allereerst, het 'Verstehen', het vatten van 'die Sachen', zoals Willmann, letterlijk, zegt, de dingen zelf (en niet meer de tekens, die ernaar verwijzen). En wel de dingen zelf, geschouwd, doorgrond (WR 41: theoria), naar hun idee (de ken- en denk-inhoudelijke wezenheid).-- Pas daarna werd de jonge Scholasticus geconfronteerd met de filosofie of de theologie.

2. De jonge Scholasticus moest, blijkbaar, eerst een intellectuele en ethische catharsis, reiniging (WR 46vv.; 76), gelegen in die algemene vorming, doormaken, voordat hij het leerproces, dat de filosofie (en, desnoods, de theologie) vertegenwoordigt, aankon. Vgl. O. Wilmann, *Gesch.d . Id., I: 303f.:* catharsis (o.g.v. muziek) als voorwaarde tot alle leerprocessen.

Overall, heden ten dage, hoort men, toenemenderwijze, klachten rijzen betreffende de taalvaardigheid.

Anne Vallée, *Expession écrite: zéro!*, - in: *Sélection du Reader's Digest* (Zürich), 39 (1986): avril, 5/14, zegt: "Op de middelbare school beheerst een derde van de Franse jongeren zijn eigen taal niet meer. Volgens een verslag van de Algemene Inspectie kan van vier op de tien leerlingen worden gezegd dat zij "analfabeet" zijn wanneer zij de zesde klas binnenkomen. Aangezien zij niet in staat zijn om met begrip een eenvoudige en beknopte uiteenzetting te lezen of te schrijven van feiten die verband houden met hun dagelijks leven, beschikken zij niet over de nodige vaardigheden om zich op een minimumniveau in onze samenleving te kunnen integreren".

Zo'n stemmen gaan ook op in Duitsland en bij ons.

W.R. 249.

De verwaarlozing van de grammaticale, dialectische (= logische) en retorische vorming, die de kern van de traditionele taalvaardigheid uitmaakte, is, o.m., te wijten aan het Sturm-und-Drang-aspect van de Romantiek (met zijn genieverering en individualisme), aan het Positivisme (met zijn afkeer voor talige aspecten),-- ook aan wat men 'de Californische revolutie' zou kunnen heten, nl. het Hippiefenomeen en New Left (Nieuw Links, gauchisme), met hun tegencultuur en uiterst-linkse neigingen.

De uitweg is een actualisering van het antiek-middeneeuwse trivium.-- Dit des te meer daar de informatica van de rijzende jeugd een nauwkeurigheid (WR 113: akribeia) van het zo exact mogelijke type zal vergen. Men denke, ten onzent, aan Sidel (computerfirma), dat de elan-programmeertaal kocht.

Elan is

- (i) een taal om de computer routinewerk te later uitvoeren en
- (ii) een logisch gestructureerd denktpe. Met taalslordigheid komt men hier niet ver.

A.-- Voorretoriek (preretoriek).

H.I. Marrou, Histoire de l' éducation dans l'antiquité, Paris, 1948, 239, vermeldt dat de deuterofistiek (WR 225) zgn. progumnasmata, vooroefeningen, d.i. een elementaire retoriek, kende. Laten wij kortweg zeggen 'preretoriek'. Wij schetsen dit kort.

(1) Het eerste, dat een kind, resp. jongere van die tijd leerde, was een opgave-hermeneutiek of taakduiding.

Zo b.v. begon het leerprogramma met:

- (i) een muthos, fabula, mythe, en
- (ii) een diegema, narratio, verhaal.

Een tekst werd, nl., door de leerkracht verteld (= het gegeven). De leerling(e) moest daarvan een samenvattend verslag geven (= het gevraagde).

Men ziet dat wat b.v. ook de wiskundigen, van die tijd, deden, nl. de opgave, opgesplitst in gegeven (thema) en gevraagde (probleem), als richtlijn, norm, vooropstellen, ook door de taalvaardigheidsleraars gedaan werd. Een allereerste vereiste van taalvaardigheid (net zoals van wiskundig-wetenschappelijk of muzikaal denken (quadrivium)) is het nauws keurige vatten, duiden (opgavehermeneutiek), van het gegeven en het gevraagde (= opgave, taak). Zoniet valt men onder de spreuk van S. Augustinus van Tagaste (WR 119) 'Bene currunt, sed extra viam' (Zij lopen uitstekend, doch buiten de piste).

W.R. 250.

Opm.-- Van die antiek-middeleeuwse traditie leven twee, overigens, samenhangende themata, resp. methoden door:

(i) *P. Brunel/ C1. Pichois/ A. M. Rousseau, Qu'est-ce que la littérature comparée?*, Paris, 1983, 115/ 134 (*Thématique et thématologie*);

(ii) *P.R. Bize/ P. Goguelin/ R. Carpentier, Le penser efficace*,

1. (*Le fonctionnement mental*, - waarin 'les stapes opératoires de la problématique'),

2. (*La problématique*), Paris, 1982.

Wij zullen dit koppel 'thematologie/ problematologie' nog duchtig nodig hebben.

Opm.-- Men herleze, nu, WR 199/201 (identitieve methode). Het gegeven, object van de thematologie, is het volidentische onderwerp van b.v. een opgave. Het gevraagde is het deelidentische aspect, dat onder ogen wordt genomen (object van de problematologie). Men kan, met de Middeneeuwse Scholastici, ook zeggen: het materieel object (thema) en het formeel object (probleem, aspect, waaronder men het thema bekijkt).

Dit komt terug in Aristoteles' onderscheid tussen:

(i) wezen(heid), 'substantie' (zelfstandigheid), het vol-identische gegeven (thema), en,

(ii) bijkomstigheden ('accidenten', deelgezichtspunten),, het deel-identische gevraagde (zo b.v. de betrekking(en), de eigenschap(pen)). Beide samen heet Aristoteles de categorieën (praedicamenta), predikamenten (in Scholastisch Latijn).

(2) Het tweede, dat een Laatantiek leerling(e) werd bijgebracht, was een literatologie (= tekstkunde).

(a). Deze tekstkunde was tweeledig: zij gaf de stelregels samen met de oefenmodellen (les préceptes du genre et les modèles d'exercices). Zonder stelregels is een oefening blind (want zij kent de structuur van wat zij doet, niet). Zonder applicatieve - en, inzonderheid, toonbeeldige (exemplarische) modellen is een stelregel leeg. Men herleze, nu, WR 209/211: semiotiek, -- syntactiek is, zonder semantische duiding, leeg; semantiek is, zonder syntactische structuur blind.

De stelregels bieden de syntactiek (leeg); de modellen der uitwerking (vrl. de toonbeeldige) bieden de semantiek (blind). Wat is een, leerling(e) met het woord 'fabel' zonder er ooit een gehoord te hebben? (leeg woord). Wat is hij/ zij zonder uitleg bij het woord 'fabel' (wat de fabel is)? (blind beluisteren van een fabel).

(b). De antiek-middeneeuwse tekstkunde beantwoordt, binnen haar cultuurkader, aan onze tekstwetenschap.

W.R. 251.

De reden van deze inscherping van tekstsoorten en de eisen ervan ligt in de kennis op zich, maar, minstens evenveel, in de zorg om de goede verstandhouding tussen leerkracht en leerling(e). “De mensen komen niet tot misverstand, resp. conflict, tenzij doordat zij hetzij niet hetzij slecht gedefinieerd hebben”. (*J. Fr. Marmontel* (1723/1799, *Eléments de littérature* (1787))).

Door nauwkeurig (akribeia) te weten wat mythe, verhaal, -- later: chreia (chrie), gnomè (sententia, gezegde, spreuk), kataskeuè (confirmatio, bewijsvoering) en anaskeuè (refutatio, weerlegging van een bewijsvoering), koinos topos (locus communis, gemeenplaats, uiteenzettingsmiddel), zijn, kon de leerkracht nauwkeurig aanduiden wat soort tekstuitwerking hij/ zij bedoelde en kon de leerling(e) nauwkeurig verstaan wat juist hij/ zij moest opstellen.

Ons huidig onderwijs, door de definities te verwaarlozen en de erbij passende modellen ‘vrij’ te laten, sticht een reeks misverstanden.

Behalve de zeven teksttypes, hierboven vermeld (het middelbaar onderwijs betreffend), kende de Deuterosophistiek (voor het hoger onderwijs): enkomion (laudatio, lof(rede) over de daden van iemand; gebeurlijk negatief: psogos (vituperatio, blaam (= kritiek)), sunkrisis (comparatio, vergelijking (parallel)), prosopopoiia (prosopoppeia, schildering van het uitzicht (voorkomen)) en èthopoiia (ethopoeia, schildering van het inwendige (karakter) van iemand (gebeurlijk van een dier)), ekfrasis (descriptio, beschrijving), thesis (propositum, propositio, stellingname, die men verdedigt), nomos (lex, wet(sbespreking)).

Het verband tussen opgavehermeneutiek en tekstkunde is duidelijk: de tekst (type ervan) is het antwoord op het gevraagde en de uitwerking ervan, zoals de opgave als taak opgaf. - Van taalvaardigheid gesproken.

A.I -- Bibliografische steekproef.

Die laatantieke traditie heeft zich, historisch evoluerend, doorgezet. Zo b.v. *Noël Delaplace, Leçons Françaises de littérature et de morale (avec préceptes du genre et des modèles d'exercices)*, Bruxelles, 1844., 552pp..-- Het boek verval in twee delen.

I. -- Proza: verhalen, taferelen ('tableaux'), beschrijvingen, definities, fabels, allegorieën;-- godsdienstige moraal, lekenmoraal ('Philosophie pratique');-- brieven;-- redevoeringen en oratorische fragmenten, redevoeringsinleidingen, redevoeringsbesluiten (slotreden); -- wijsgerige of louter literaire dialogen; karaktertekeningen en portretten, parallellen (politiek, literair, ethisch).

W.R. 252.

II. Poëzie: dezelfde lijst, behalve brieven, doch eraan toegevoegd: lyrische fragmenten.-- Men beweert wel dat de retoriek niet geëvolueerd is, maar de vergelijking, objectief, van de laatantieke en de XIX-d' eeuwse lijst is toch duidelijk: smaak evolueert met de cultuurontwikkeling.

Kijken wij naar *Ch.-M. des Granges/ Mlle Magueloner, La composition Française (Livre du maître)*, Paris, 1930, dan stelt men, weerom, traditiegetrouwheid én evolutie vast: verhalen, beschrijvingen, portretten, brieven, 'moraal' (ethische opstellen), letterkundige analyse en kritiek. De overredende ('oratorische') teksten zijn achterwege gebleven. -

Een andere kijk biedt *J. Gob, Précis de littérature Française*, Bruxelles, 1947:

(i) inleidende begrippen (vakwetenschappelijke en, wijsgerige teksten/ esthetische teksten);

(ii) taalvaardigheid:

a. vinding, schikking, vormgeving (stilering);

b. poëzie;

c. steloefeningen (beschrijving, verhaal, verhandeling);

(iii) teksttypes (littéraire genres): de wezenlijk 'littéraire' (versta: esthetische 'type' (beschrijvend, verhalend; lyrisch; dramatisch); de toevallig 'littéraire' types (brief; didactische tekst; wetenschappelijke en wijsgerige tekst; geschiedkundige tekst; kritiek; didactische poëzie; welsprekende tekst); een opmerking over satire en pers.-- Weerom traditie én evolutie, tegelijk.

Rond +/- 1950 doet zich een ommekeer voor: *T.A. Van Dijk, Moderne literatuurtheorie (Een experimentele inleiding)*, Amsterdam, 1971, is, daarvan een bewijs. J. Kristeva, R. Barthes, J. Derrida, Ph. Sollers,-- N. Chomsky, Max Bense, A.J. Greimas, R. Jakobson, C.S. Peirce, T. Todorov e.a., die taal en tekst in nieuwe benaderingen bekeken, stichten een nieuwe taalvaardigheidsleer (of 'retoriek'). 'Tekst' 'litterariteit' 'stijl' 'metafoor' en 'metonymie, -- narratologie (verteltheorie) e.d.m. worden, plots, op nieuwe wijze actueel. Tekst- en literatuurwetenschap ontstaan, in de huidige zin.

Men denke aan *R. Wellek/ A. Warren, Theory of Literature*, New York, 1942-1 (Fr. vert.: *La théorie littéraire*, Paris, 1971).

Wat eeuwen en eeuwen - op betrekkelijk eenvoudige wijze - door de retoriek werd uiteengezet, wordt nu de prooi van (vaak hypergespecialiseerde, ja, geformaliseerde) theorieën (WR 103; 187/ 191).

W.R. 253

A.II.-- Vier voorretorische teksttypes.

Wij staan kort (en in traditionele stijl) stil bij verslag, beschrijving, verhaal en verhandeling: zij zijn, immers, bij iedere rede, voorondersteld gekend. Wie tot verstandhouding, die beïnvloedt (WR 4; 28v.), d.m.v. het woord (tekst), wil komen, moet, gebeurlijk, kunnen (1) verslaan, (2) beschrijven, (3) verhalen, (4) verhandelen.

(1).-- Het verslag

‘Hupotuposis’, korte schets, was een antiek-middeneeuwse oefening in tekstvorming. Nemen wij, *Marrou, Hist.d.l’ed.*, 239s., als model.

Parafraasis, hier in de zin van ‘samenvattend verslag’ van wat, onmiddellijk te voren, gehoord, gelezen werd, nl. een muthos, fabel of mythe. De Papyrus Fayoum heeft ons nog een leerlingswerkje bewaard.

Gegeven: een mythe in versvorm;

Gevraagd: ‘parafraasis’, ‘hupotuposis’ (duidelijker term).

Tot daar de opgave.

Nu de tekst.

‘Een zoon, die zijn vader vermoord had en ‘die de wetgeving inzake vadermoord vreesde, vluchtte de woestijn in’ (= versje uit het voorgelezene).

Terwijl hij, doorheen het gebergte, trok, werd hij, door een leeuw, achternagezeten. Met de leeuw op zijn hielen, klom hij in een boom. Hij zag, toen, een slang (‘draak’), die in de richting van die boom snelde en er, mogelijkerwijs, in kon klimmen (...). Terwijl hij voor die slang vluchtte, viel hij.

(Gnomè, sententia, gezegde:) De booswicht ontsnapt aan de god niet : ‘De godheid zal de booswicht voor het gerecht dagen’. Dit laatste zinnetje is, weerom, een door de leerling(e) onthouden versje,-- en wel van Menandros van Athene (-342/-291), een beroemd blijspeldichter. Wij zouden het, nu, een ‘zedeles’ heten.

Dit is de samenvattende idee of structuur van de muthos. Dit gezegde (spreuk, spreekwoord) is, immers, het regulatief model (syntactische structuur), waarvan het verhaaltje het applicatief model (semantische duiding; WR 209/211; 250) is.

Opm.-- Het gaat, hier, over het godsoordeel (WR 53: grensoverschrijding; 93: Dikè), welbekend bij de antieken.

Zonder het ‘gezegde’ (spreuk = structuur) is het verhaaltje blind (een pure anekdote, zonder betekenis voor het leven). zonder het verhaaltje is de ‘zedelenles’ (beter: structuur) leeg.

Dat een mythe, ook nu nog, wijsgerige betekenis kan hebben, blijkt uit *M. Heidegger* (WR 29), *Sein und Zeit*, I, Tübingen, 1927; 1949-6, 191/196 (*De Cura- of Zorgfabel*),

W.R. 254.1,

Tweede voorbeeld van verslag.

Bibl. st.: -- J. Broeckaert, *Le guide*, 82s. (Les circonstances);
-- O. Willmann, - *Abriss*, 9 (*Merkspruche der Rhetoriker*).

(1) *Veelduidigheid.*

‘Veelduidig’ is wat aan de regel ‘één-veelduidig’ gehoorzaamt (WR 180; 199/201; 250). De volle identiteit (= materieel object, thema) is één; de deelidentiteit (= analogie, - formeel object, gezichtspunt, gevraagde) is veel.--

(2) *Veelduidigheidsschemata.*

Het komt er voor de opsteller op aan de veelduidigheidsidee bruikbaar te maken bij de tekstvorming.-- Er zijn, wat betreft een gebeuren (diachronisch gegeven), twee varianten van een duidingsschema in omloop.

A. J. Broeckaert, o.c., 82, leert ons het omstandighedenschema. -- Het Latijnse versje vat samen: Quis (wie), quid (wat), ubi (waar), per quos (met behulp van welke personen), quoties (hoeveel maal), cur (waardoor/waarom), quomodo (hoe), quando (wanneer).

O. Willmann, o.c., 9, geeft een variante: Quis (wie), quid (wat), ubi (waar), suibus auxiliis (met welke hulpmiddelen), cur (waardoor / waarom), quomodo (hoe), quando (wanneer).

Geordend:

- (i) actor(en), handelende personen (wezens) en handeling (wat, praxis);
- (ii) hoe / met - welke - hulpmiddelen / met - medewerking - van - wie zijn de preciseringen van (i);
- (iii) waar / wanneer (hoeveel maal) is de situering in tijd en ruimte;
- (iv) waardoor/ waarom is de verklaring (noodzakelijke en voldoende redenen om het gebeuren, de handeling, begrijpelijk te maken).

Besluit:

- (a) thema (materieel object) is de praxis (handeling, gebeuren);
- (b) gevraagd (formele objecten) zijn de aspecten, ‘gemeenplaatsen’, perspectieven, eigen aan het thema, ‘omstandigheden’ geheten.

B. L. Rademaker/ H. Bergman, *Sociologische stromingen*, Spectr./Intermed., 1977, 148; 149. “De situatie, de betrokkenen, hun handelen en hun gedragsalternatieven worden door het verslag (‘account’) in een specifiek kader geplaatst! -- “Om een bepaalde instantie (= applicatief model) van ‘telling the code’ (het gebruiken en, meteen blootgeven van een geheim afspraaksysteem) als zodanig te herkennen, moet je weten wie het zei, wanneer, waar, tegen wie, - in welke omstandigheden, enz.”.

M.a.w.: aangepast aan het huidig sociologisch onderzoek, keren de omstandigheden-gemeenplaatsen - geactualiseerd (WR 165) - steeds weer terug. De ‘eeuwigheidswaarde’ (WR 4: philos. perennis) ervan blijkt overduidelijk. Wij gaan nu zien hoe de antieke Grieken het schema stichtten.

W.R. 254.2.

Tweede voorbeeld van verslag.

Marrou, o.c., 240.-- ***Het diegema, het verhaal.***

Na de muthos volgt een moeilijker oefening in samenvattend verslaan.

(1) De opgave.

(a) **Gegeven:** de leerkracht leest een gedicht, toneelfragment, gewoon verhaaltje voor.

(b) **Gevraagd:** in een tiental lijnen (merk de (kwantificering op) een weergave neerschrijven, die

(i) zo nauwkeurig (akribeia; WR 251), objectief (WR 201) mogelijk,

(ii) zo helder mogelijk,

(iii) en foutloos (naar grammaticale normen) is,-- dit, naar volgend model:

a1. tijd,

a2. plaats;

b1. agens (handelend wezen),

b2. handeling (praxis),

b3. verloop ('wijze, waarop de handeling geschiedt'),

b4. verklaring ('oorzaak'). Men ziet dat wat wij, nu, praxeologie, beschrijving van een gebeuren, resp. een handelingen heten, hier, op elementair vlak ingeoeffend werd.

Opm.-- Het gegeven kon mythisch, poëtisch, historisch zijn.

Wij halen een poëtisch model aan, nl. Odusseia, 10: 348/373. Odusseus bevindt zich in de woning van Kirkè (WR 106; 138). Hij vertelt: "De vier helpsters van Kirkè waren, ondertussen, in haar woning in de weer(...). Zij waren de dochters van de bronnen, de wouden en de heilige, in zee uitmondende stromen (WR 80). De ene belegde de hoge zetels met mooi gekleurde dekens,-- de paarse bovenop, de linnen dekens eronder. Voor de zetels plaatste de tweede de prachtige zilveren tafels en zette er de gouden korven op. In een zilveren kruik goot de derde de lekkere, honigzoete wijn en zette, meteen, de gouden bekens gereed.

De vierde, echter, der helpsters bracht water aan. Onder een omvangrijke drievoet wakkerde zij een sterk vuur aan. Men zag het water heet worden. Nadat het, binnen het blinkende metaal, het kookpunt bereikt had, deed zij mij in het bad plaats nemen. Met het water uit de machtige drievoet bereidde zij een aangenaam mengsel en goot het over mijn kop en schouders, totdat zij de slopende afmatting uit mijn lijf verdreven had. Zij baadde mij en zalfde mij met olie, waarop zij, om mijn onderkledij, een prachtige mantel wierp. Toen bracht zij mij naar de mooie, kunstvol met zilver beslagen zetel. Onder mijn voeten schoof zij het voetbankje.

In een prachtige gouden kan bracht één der helpsters water: boven een zilveren bekken besprenkelde zij, wassend, mijn handen. Voor mij schoof zij de tafel uit gepolijst hout. De hoge huishoudster kwam en zette brood op de tafel, dat zij, met vele gerechten, aanvulde : uit de voorraden deelde zij, zonder berekening, mee. Daarop nodigde zij mij tot het eetmaal uit (...)"

W.R. 255.

(2) Het verslag,

(i) Inleiding.

In deze tekst uit het epos, de Odusseia, laat Homeros (+/- -800) Odusseus aan het woord.

(ii) Midden -- (tijd en plaats)

Tijdens Odusseus' verblijf in de woning van de tovenares Kirkè, (handeling) bereiden (handelende personen) nimfen, als helpsters en als huishoudster, Odusseus een ontvangst in regel. (wijze/ verloop) Bij monde van de held Odusseus staat de dichter er uitvoerig, bij stil. De ene nimf brengt de zetels in gereedheid, de andere de tafels, met de korven erop, de derde de wijn. De vierde verschaft de held een herstellend bad, waarna zij hem de ereplaats toewijst. Eén der nimfen wast hem de handen. De voorname huishoudster dekt de tafel. Het eetmaal kan beginnen.

(iii) Slot.

Dit alles geschiedt omdat Kirkè en de haren de hoge plichten van de gastvrijheid willen waar maken (verklaring / oorzaak).

Besluit.

Men ziet dat men, structuurbeschrijvend (in zes gezichtspunten der praxeologie), op een tiental lijntjes, een nauwkeurig verslag van de Homerische epostekst kan maken. –

Opm.-- Laat één der zes integrerende bestanddelen weg, en er is een leemte, die de totaliteit (de Gestalt; WR 114) schendt. Let erop hoe tijd en plaats het gebeuren situeren en hoe de vier andere 'gemeenplaatsen' het typeren. Zonder de zes gezichtspunten is het verhaal (structuur) blind. Zonder het verhaal is de structuur leeg.

Actualisering.

Bibl. steekpr.:

-- Y. Stalloni, *Méthods de contraction et de synthèse de textes (Concours d'entrée des grandes écoles)*, Paris, 1983, 2;

-- J. Moreau, *La contraction en la synthèse de textes*, Paris, 1977;'

-- Ed. Marketing, *Contraction et synthèse de textes à l' entrée des grandes écoles (Epreuves intégrales des concours)*. Paris, 1983.

De 'contraction' (letterlijk: samentrekking, samenvatting) is, volgens Moreau, "de 'resumé' (samenvatting) van een tekst, d.i. niets anders dan de herleiding van de basistekst tot een derde, een vierde, een vijfde, enz., van zijn lengte.

De 'synthese' is een veeleenduidige 'samentrekking': meer dan één basisteksten, die hetzij identische of verwante hetzij, verscheidene onderwerpen behandelen, naar hun eenheid (inzake inhoud, schikking (= indeling, plan), vormgeving (= stilering)) samenvatten.

W.R. 256.

De Editions Marketing, o.c., 5/8, geven, volgend specimen.

H.E.C. 79 (Polytechnique).-- Duur : 3 uren.

Vat, in vierhonderd woorden, volgende tekst (van *Roger Caillois* (1913/1978), *L'ésprit des sectes*) samen.

Belicht, daarbij, de hoofdideeën en de gedachtegang ('l'articulation de la pensée') van de auteur.

Geef, op het einde van uw kopij, het aantal gebruikte woorden aan.

Opm. -- Men ziet dat de kwantificering ver doorgedreven is.

Ander voorbeeld.-- E.S.C.A. 79.-- Duur : 3 uren.

Vat volgende tekst in vierhonderd woorden samen.

De kandidaten moeten, op hun kopij, me schrijven van vijftig regels (*opm.*: m.a.w.: alle vijftig lijnen), het aantal gebruikte woorden, in de rand, vermelden, juist tegenover de aan dat aantal beantwoordende regel. Het totaal wordt op het einde van de kopij vermeld.

Een overschrijding van tien procent is toegelaten. Boven de 440 woorden, echter, zal, bij iedere schijf van tien woorden, één punt afgetrokken worden.-- De verbeteraars houden met de uitvoering rekening. (o.c., 109/113).

Y. Stalloni, o.c.,7, preciseert: meestal is de puntenaftrekking één punt (op een totaal van twintig) voor iedere snede (= tekstgedeelte) van tien woorden boven de tolerantiedrempel. Indien 400 woorden gevraagd worden, dan is de marge 40 (d.i. tot 360 of 440 woorden). Vanaf 359 of 441 woorden verliest de kandidaat één punt; vanaf 349 of 451 twee punten,

Besluit.-- De toegangsexamens, voor de hogere instituten, in Frankrijk, gehoorzamen aan niet-malse voorwaarden.-- Stalloni raadt aan:

a1. eerst, ineens, de hele tekst te lezen (30 tot 40 minuten voor 4.000 woorden),

a2. daarna, de onderdelen (schikking, plan, schema) ervan samen te vatten,

b1. daarna, de paragrafen (tekstonderdelen met één idee) telkens samen te vatten, na lezing,

b2. de gedachtegang samen te vatten, telkens na de paragraaflezing

Wellicht zou ons onderwijs in taalvaardigheid er goed aan doen, zo vroeg mogelijk, het model van de antieke samenvatting in te scherpen. Later zijn de leerlingen er dan op gereed, deze recente vorm van (enkel- of meervoudige) samentrekking aan te kunnen. "Es übt sich früh, was ein Meister werden will".

W.R. 257.

Kleinschalig model van meervoudige tekstsamentrekking ('synthese').

Bibl. st.: Gilberts Niquet, *Structurer sa pensée / Structurer sa phrase*, Paris, 1978, 10/12. Niquet geeft een reeks teksten over tv; wij kiezen er een aantal uit.

(A)1. De tv loopt op te late avonden uit: vaak is zij medeverantwoordelijk voor onze morgenvermoeidheden.

(A)2. Geen vin wordt nog verroerd! Zich verplaatsen om iets anders te beleven of om medemensen te ontmoeten, uitgesloten! Men zit, vastgespijkerd, op het tv-scherm te gapen (...).

(A)3. De mens, als tv-kijker/ tv-kijkster, is aan een louter lijdelijke kennismaking met het heelal toe: langs de tv krijgt hij/ zij wel informatie toegeschoven, doch zelf licht hij / zij zich niet actief in.

(A)4. De tv-beelden dwarrelen, rukwinden gelijk, over het scherm (...). De wereld wordt tot een wervelstorm, een draaikolk. Als vallende bladeren worden de nieuwsberichten, eens doorgegeven, meegesleurd.

(A)5. Met het werkelijke loopt het puur ingebeelde ineen: Stendhal (= Henri Bayle, dit Stendhal (1783/1842), Frans romanschrijver) nevens George Pompidou (1911/1974; Frans president 1969/1974); (...) Don Juan (legendarische figuur; misschien ooit een Spaans edelman, Don, Juan Tenerio, die, gedurende de XVI-de e., in Sevilla leefde) wordt op Sylvie Vartan (huidige Franse actrice) verliefd (...). Het is cultureel gesproken, volop 'Vlaamse Kermis'.

(A)6. Zeg mij hoe gij uw vrije tijd besteedt, en ik zal u zeggen tot welk cultuurtype gij behoort (aldus een socioloog). Op de tv-verwerking door het publiek toegepast, toont ons dit zinnetje dat o.m. de zondagse tv-programma's een mogelijke waardemeter van de tv-cultuurverspreiding bieden. Zij reiken van de Western, 's namiddags, tot de smartlapvertoning, 's avonds. Wat een teleurstellende middelmatigheid, gespreid over armzalige scenario's, teksten, bedoelingen, beelden van het tv-scherm! Alles herleidt zich tot het doden van de tijd. Resultaat : juist als de kijkdichtheid bijzonder groot is, stoot men op een massief verspreide, smakeloze middelmatigheid.

(A)7. Een tv-verslag ('reportage') komt nooit, in zijn volledigheid en zonder toelichting ('commentaar'), op het tv-scherm. De tv-verslaggever/ tv-verslaggeefster beperkt zijn/ haar beelden tot een smalle keuze en voegt er zijn / haar eigen duiding aan toe.

Het is, dan ook, zonneklaar: de tv dringt ons haar zienswijze en haar waardeoordeel omtrent de gebeurtenissen op.

W.R. 258.

(B)1. Soms denkt men dat de tv - beelden rechtstreeks overkomen en lijdelijk verwerkt worden. De werkelijkheid is anders : het ene lid van een gezin wil sportuitzending, het andere film, nog een ander technologie of toneel. De mediagenieter is, tegelijk, mediaduider, ja, mediakritieker. Verre van ze steeds maar te doen verzuilen binnen een eigen perspectief, kan de tv, dan ook, de gezinsleden tot onderlinge discussie nopen.

(B)2. De bijval van uitzendingen over geneeskunde hoeft niet te verwonderen : zij gaan in op een nood bij de kijk(st)er, -- de nood aan ingelicht worden inzake geneeskunde. (...).

(B)3. De tv stelt de wereldletterkunde ter beschikking van het kijk(st)erspubliek. Iets dat, zonder de tv, nooit buiten een mini-kringetje van gegadigden zou geraakt zijn.

(B)4. Ik ben leraar in Franse letterkunde. Op zekere dag verrassen mijn leerlingen mij: zij waren in een redetwist gewikkeld over *Le Rouge et le Noir* (een roman, van *Stendhal*, verschenen in 1831). Ik was benieuwd (...): zij hadden, warempel, een film gezien.

‘s Avonds te voren - op basis van de roman in kwestie. Mijn boekhandelaar vertelde mij dat, behalve jongeren, ook anderen dit gedaan hadden. Meer nog: de verkoop van het boek was, sindsdien, gevoelig gestegen. Hetzelfde verschijnsel deed zich voor na *Germinal* (uit de reeks *Les Rougon-Maquart* (1885), over het mijnwerkersleven, van de naturalist *Emile Zola* (1840/ 1902).(...).

Gevraagd.

(1) Lezing (methode Stalloni; WR 256). De globale lezing verschaft u, wellicht, ;en beknopte titel die (A) en (B) samenvat.

(2)1. Geef een samenvatting (die de gedachtengang weergeeft).

(2)2. Ver. gelijk daarbij, (A)3 en (A)7; (A)3 en (B)1; (A)4 en (A)5; (B)1 en (B) 2,3,4.

(2)3. Zijn WR 180 (duidingsschema), WR 227 (dialectisch betoog), zelfs WR 215 (eristiek) toepasselijk?

(2)4. Is, na aandachtige lezing, volgens u, tv voor ‘marketing ‘(WR 247) vatbaar?

(2)5. Kan men de teksten ‘retorisch’ heten? Nl. trachten zij u, d.m.v. verstandhouding, te beïnvloeden in één of andere richting?

(2)6. Is op (A) 6 het koppel ‘regulatief en applicatief model’ toepasselijk? (Vgl. WR 253).

(2)7. Is er ergens het praxeologisch schema (WR 254) toepasselijk?

W.R.259

(2).I. --De 'ekfrasis' (descriptio), beschrijving.

Was het verslag een teksttype, dat verkort (tot gekwantificeerde verkorting toe), de literatuurtypes, die nu volgen, zijn (eerder) verlengend, uitbreidend, ontwikkelend.

Het eerste type, dat wij schetsen, is de beschrijving

Bibl. st.:

-- J. Broeckaert, S.J., *Le guide du jeune littérateur*, I (*Eléments généraux et compositions secondaires*), Bruxelles / Paris / Bois-le-Duc, 1849 - 1; 1872-2, 179/219;-

-- C. Lefèvre, S.J., *La composition littéraire*, Bruxelles, 1936-3, 300/322 (*La description*);

-- J. Gob, *Précis d. litt. fr.* BXL. 1947, 151/154 (*La description*);

-- E. Zola (WR 258), *De la description*, in: *Le roman expérimental* (1880), in: *Oeuvres compl.* x, Cercle du livre précieux, 1968;

-- Alain Robbe-Grillet (1922/2008), *Temps et description, dans le récit d'aujourd'hui*, in: *Pour un nouveau roman*, in: *Idées* (Paris), No. 45;

-- Ph. Hamon, *Qu'est-ce qu'une description?*, in: *Poétique*, No. 12;

-- J. Ricardou, *L'ordre des choses ou une expérience de la description méthodique*, in: *Pratiques* (Metz), No. spécial, 75/84.

Definitie.

“De beschrijving is de woordelijke, (...), omstandige weergave van een zintuiglijk waarneembaar gegeven” (C. Lefèvre, o.c., 300) “Een beschrijving heeft tot doel de medemens (hoorder, lezer) te doen waarnemen, d.m.v. de macht van het woord, een schouwspel ('spectacle'), dat steller heeft waargenomen of zich ingebeeld”. Gob, o.c., 151).

Men ziet dat zintuiglijke waarneming ofwel feitelijk moet voorafgaan of mogelijk ('waarneembaar') zijn. Verder: dat de beschrijver die waarneming, gebeurlijk, in de medemens heroproeft.

Ch.-M. Des Granges/ Mlle Maignelone, La composition. fr., Paris, 1930, 799ss., zegt: “Men tracht d.m.v. woorden de indruk te suggereren, die een persoonlijk-directe waarneming of een landschapsschilderij zou geven! Hier wordt het suggestieve (WR 135v.) benadrukt, d.i. het in de medemens (ver)wekken van de eigen waarneming, ofschoon deze, allereerst, naar het waargenomene zelf gericht is.

Fenomenologisch (cfr E. Husserl): het 'ik' - d.m.v. zijn taal - doet het 'gij' (medemens) deelnemen aan eigen aandachtige gerichtheid ('intentionaliteit', op het waargenomene, (1) Ik, gij (2) intentionele gerichtheid die medegedeeld wordt, (3) op woordelijke wijze,-- ziedaar drie structuuraspecten.

W.R. 260.

Eén-éénduidig karakter.

De medemenselijke zijde (gebeurlijk in haar suggestieve graad) is, slechts, tweederangs. Beschrijven is, allereerst, weergeven van wat is (WR 201/20-3: op zich).

C. Ansotte, Traité pratique de rédaction et d' élocution, Dour, 1910, 61, duidt van die objectgebondenheid twee aspecten aan:

(a) De 'gestalt' (WR 114/119) wordt weergegeven "door de keuze der details ondergeschikt te maken aan de totaalindruk" m.a.w., aldus Ansotte, de totaliteit van het waargenomene geeft aan de beschrijving haar eenheid;

(b) De detailafwisseling geeft de rijkdom en verscheidenheid van het waargenomene weer : de deelindrukken (liefst oorspronkelijk en nieuw) "schilderen machtvol het waargenomene, kenmerken het, doen het zien". Dat is het veelheidsaspect, eigen aan de objectiviteit van de weergave.

Typologie.

J. Broeckaert, o.c., 180, onderscheidt twee types.

(1) De beschrijving van een verloop ('une action successive'; o.c., 180/190), -- wat steller een verhaal heet;

(2) De beschrijving van een gelijktijdig gegeven ('un tableau simultané', een tafereel. -- o.c., 211/219) , -- wat hij het eigenlijke beschrijven heet.-- Binnen de eigenlijke beschrijving onderscheidt Broeckaert subtypes: "Landschappen, gebouwen,-
- portretten, zeden,-- alles kan beschreven worden.

Vandaar benamingen als topografie (landschapsbeschrijving,-- natuur- en cultuurlandschap betreffend), prosopopoeie, uitzichtbeschrijving (portret, stricto sensu) en karakterbeschrijving, èthopoeie (karakterbeeld) (WR 251), 'ethopee' ook geheten. Deze twee laatste types worden geactualiseerd in de behavioristische en de geesteswetenschappelijke ('verstehende') beschrijving

Applicatieve modellen.

Kort gaan wij op sommige types in.

App. Mod. 1.-- Het simile of tweeledige beschrijving.

Bib st.:

-- *H. Morier, Dict d. poét. et de rhétor.*, Paris, 1981-3, 989/1005 (Similé).

-- *Homéros, Ilias*, 4:141vv., geeft ons een model.

Menelaos, de vorst van Sparta, wordt door een pijl (WR 33: Troj. oorlog) gekwetst.-
- "Zoals een Meonisch of Karisch meisje het ivoor, dat als sieraad van de breidel (= bit) van de paarden zal dienen, met purper kleurt;-- het sierstuk ligt, ondertussen, in haar slaapkamer; vele ruiters zouden het graag meenemen, maar het ligt er als tooisel voor een vorst, zowel sieraad van het ros als pronkstuk van de ruiter.

W.R. 261.

Zo, Menelaos, werden uw welgevormde dijen, uw benen en uw mooie enkels, daaronder, met vlekken bloed gekleurd! -- Men ziet dat Homeros een vergelijking invoert om het oorlogsfeit te beschrijven: "zoals ..., zo ...". zoals een (...) meisje het ivoor met purper kleurt, (...) Zo (...) werden (...) met vlekken bloed gekleurd". Men ziet : paars --- bloed; ivoor ---- dijen, benen, enkels. Maar de epische dichter is blijven haperen een het tafereel in vredestijd : "Het sierstuk ligt, ondertussen, in haar slaapkamer (...)". Dit is een tussenvoegsel. maar het beschrijft.

Het simile-type van tekst ligt in wat Morier de bijectie heet tussen paars en bloed en tussen ivoor en dijen, benen, enkels. Het oorlogstafereel wordt in een vredestafereel afgebeeld, punt voor punt ('bi.jectie' of 'toevoeging'). Wat niet geldt voor het tussenvoegsel, dat, op zich geschilderd, niet bijectief, (niet toegevoegd') beantwoordt aan het oorlogstafereel. Het simile of bijectief uitgewerkte vergelijking is, m.a.w., niet volledig uitgewerkt.

Op het tussenvoegsel na, is de beschrijving tweeledig:

- (i) zij is direct (het oorlogstafereel);
- (ii) zij is indirect (het vredestafereel, althans gedeeltelijk, als afbeelding van de directe beschrijving).

App. Mod. 2.-- De karakteristiek.

Bibl. St.: O. Willmann, Abriss der Philosophie (Philosophische Propädeutik), Wien, 1959, 34; 153f..

'Karakteriseren' betekent

- (i) het wezenlijke van een gegeven beschrijven
- (ii) zo dat het onwezenlijke weggelaten wordt. Men kan ook het Griekse woord 'tupos' invoeren 'typeren' (WR 255). Wij verwijzen naar de term 'hupo.tuposis'(WR 253), hypotypose, schets (hier : van het wezenlijke).

Met de karakteristiek benaderen wij, sterk, maar onuitgewerkt, de fenomenologische wezensbeschrijving ('eidetische' fenomenologie: het eidos (WR 30; 246)).

De strikte zintuiglijke waarneming (WR 259) wordt, hierbij, wel bewaard als 'empeiria' (WR 41: het zichtbare), maar zij wordt tegelijk overschreden, als 'theoria', doorgronding, inzicht (WR 41: het onzichtbare).

Willmann, o.c.,153f., beschrijft de structuur van de karakteristiek of wezensschets van b.v. een mens.

(1)1. Hoe ziet iemand eruit (uitzichtsbeschrijving, prosopopoiia)?

(1)2. Wat is hij in de samenleving?

W.R. 262.

M.a.w.: het beroep, de stand (aldus Willmann). Wat weerom prosopopoiia, uitzichtsbeschrijving (maar dan maatschappelijk verstaan), is.

Opm.-- Dit tweeledig uitwendig aspect verwijst naar de sciëntistiek als actualisering: de natuurwetenschapper gaat het uitzicht, het zicht- en tastbare, na en beschrijft het.

(2) Wie, wat voor ‘mens’ (karakter, ziel) is iemand? Willmann benadrukt, hierbij, verstand, wil, gemoed.

Opm.-- Dit aspect, dat de èthopoiia, de karakter- of zielsbeschrijving, vertegenwoordigt, bedoelt het inwendige, achter het uitzicht. Het wordt geactualiseerd in de geesteswetenschap (hermeneutiek als menswetenschap) die, doorheen het uitwendig waarneembare, de ziel, de innerlijkheid, beschrijft, -- dit, volgens de begrijpende (‘verstehende’) methode.

Willmann wijst erop dat men het typische, het karakteristieke, op twee manieren kan opvatten.

1. De idealisering.

Zo zegt Aristoteles, in zijn Poëtica, 15 “De ‘goede’ schilders geven het karakteristieke van de behandelde themata weer (*opm.*: het realistisch, één-éénduidig aspect). Doch, bij alle getrouwe weergave, beelden zij het schoner uit. Zo ook behoort de letterkundige, indien hij mensen weergeeft, die opvliegend, lichtzinnig zijn of andere karaktergebreken vertonen, zijn figuren te veredelen”.

2. Het naturalisme.

Er is een ‘realisme’, dat ‘de werkelijkheid’ rauw, ja, verloederd weergeeft, omdat het idealisering ergens als een vlucht uit de barre realiteit beschouwt. Het typische is, dan wat ellende uitmaakt (miserabilisme b.v.).

Appl. Mod. 1. -- Het samenvattend verslag.

(a) Indien, een leerling(e) bij de analyse van een muthos (WR 253), in wat wij, nu, ‘zedeles’ heten, de structuur (reg. mod.) onderkent, dan geeft hij/ zij het karakteristieke, de wezensschets, weer.

(b) Indien, bij de samenvatting van een gebeuren, iemand de zesledige structuur ervan beknopt beschrijft, dan beschrijft deze het typische, de karakteristiek, ervan.

De structuur beknopt beschrijven,-- dat is karakteriseren.

App. Mod. 2.-- De gedragsbeschrijving.

Men neme b.v. *Homerus, Odusseia* 10: 210/219. De epische dichter wil beschrijven, beknopterwijze, hoe het gedrag der wilde dieren, door de ‘toverheks’ (WR 80v.; 106; 254) Kirke, als vrouwe der dieren (= een magische titel), bewerkt, eruit ziet.

W.R. 283.

In het dal, tussen de bergen in, vonden zij Kirkè's woning: zij bestond uit gepolijste stenen. Het punt was van verre zichtbaar.

In de omgeving bevonden zich bergwolven en leeuwen, die Kirkè, door het toedienen van zwart-magische drankjes, magisch had bewerkt. De dieren vielen, dan ook, de mannen niet wild aan. Integendeel: zij rezen op en schoven, met hun lange staarten, strelend langs hen heen.-- zoals de honden des huizes rond hun heer kwispelstaarten, als hij van een gastmaal thuiskomt, altijd weer, immers, heeft hij, dan, lekkere beetjes bij zich, -- zo ook liepen, met hun zware klauwen, de wolven en de leeuwen, staartwuiwend, om hen heen”.

1. Het uitzicht, uitwendig gedrag, is hier beschreven, beknopt, met een trek (het kwispelstaartend vleien), maar, tegelijk schemert het innerlijke leven, van de dieren - juist doorheen het uitwendig gedrag - door. Men heeft, hier, prosopopee en ethopee ineen!

2. Weerom (WR 260v.):

(i) het werkelijke gebeuren wordt, directerwijze, afgebeeld (één - éénduidig beschreven) in het gedrag der wilds dieren;

(ii) dit wordt, op zijn beurt, afgebeeld, in de vergelijking met de honden - huisdieren,-- wat op indirecte weergave wijst. Het simile-procédé is een machtig beschrijfmiddel.

App. Mod. 3.-- De karakterisering van. Het landschap.

Bib. st.:

-- *Lewis Mumfordr Technics and Civilization*, New York, 1934;

-- *Jeremy Rifkin, Ted Howard, Entropy (A New World View)*, New York, 1980.--
Het gaat over de middeleeuwse leefwereld.

(1) Het natuurlandschap was, hoofdzakelijk (overheersende trek, hoofddruk), wouden, waarin mensen woonden.

(2) Het cultuurlandschap was navenant : het hout was, voor de invoering van de steenkool en de stoommachine, de overheersende industriële hulpbron ('energietype'). Dit, (i) als grondstof, (ii)a. als brandstof, (ii)b. als afgewerkt product (gebruiksvoorwerpen, handwerktuigen, toestellen (schepen, olie- en wijnpersen, drukpersen e.d.m.) waren, allemaal, van hout).-- woud en hout, - ziedaar de karakteristiek van de Middeleeuwse leefwereld. Volks uitgedrukt : "Het was al hout en bos dat de klok sloeg". Men ziet, weerom, het samenvattend ('inductief') karakter. Inderdaad: de summatieve inductie is de onderbouw van de wezens-schets.

App. Mod. 4.-- De karakterisering van een menstype.

Men kent de term 'fan' uit de popwereld. Het woord komt van 'fanaticus' begeesterd.

W.R. 264.

(1) *Het uitzicht van de fan.*

Bib. st.: *Joepie* (Deurne), 392 (20.06.1981): 4/5.

Aan het woord Angela, één der meisjes van de zesledige Dolly Dots, die, in Japan, overweldigende bijval oogstten.

a. “In één van Tokio’s grootste discotheken zitten omtrent tweeduizend ‘fans’. Wij komen binnen: allen zingen, volop, ons plaatje mee. Wij zitten een tijdje aan tafel: naar ik aanneem, hebben zo goed als alle ‘fans’ ons van dichterbij bekeken, met het eigenaardige dat zij u dan eventjes aanraken,-- om, daarna, glimlachend weg te lopen.

b. (i) Bij ons (in het Westen) vragen de ‘fans’ een handtekening.

(ii) Daar, in Japan, raken zij u eventjes aan en lijken - daarmee - zielsgelukkig te zijn”.

Men ziet: het popsterretje beschrijft, van buiten uit bekijkend, ‘behavioristisch’ (zou men zeggen), het fenomeen. Prospoeë!

(2). *De ziel van de fan.*

Bib. st.: *Joepie* (Deurne), 409 (17.01.1982): 76/77.

Aan het woord Beedee, een lid van de vierledige groep Ramones.

(i) “Ik vind het prachtig iets aan een held te hebben. Een ‘held’ is iemand, waarin men gelooft, doch met wie men niet rechtstreeks moet omgaan (*opm.*: afstandelijke verering)”.

(ii) “Zo was John Lennon, de Beatle, mijn laatste held. Ofschoon ik met zijn ‘filosofie’ (*opm.*: wereld- en levensbeschouwing) niet zonder meer instem, toch waardeer ik het echte in hem: hij was **a.** een man met eerlijke meningen, **b.** met een ‘hart’ - **c.** iemand, die iets wilde bereiken!

Hier wordt het fan - zijn, van binnen uit, door iemand, die het doorleeft, zelf beschreven. De journalist, die de woorden verslaat, neemt deel aan die doorleving.

Ter staving: *Joepie* (Deurne), 398 (01.11.1981), 66v., laat de zanger Feerkal Sharkey, uit de vijfledige Noordierse popgroep The Undertones, aan het woord: “Ik denk dat het in de wezensaard van de mens ligt om altijd maar iemand - een politicus, een zanger - op een voetstuk te willen zitten”.

Deze uitspraak **(i)** bevestigt de wezenstrek, ‘karakteristiek’, van de ‘fan’ (heldenverering op afstand), **(ii)** maar verklaart (WR 254: oorzaak) hem. Wat geen beschrijven meer is, want verklaren overschrijdt het gegeven (het zichtbare fenomeen). Ethoepë! Wie denkt hier niet aan idealisering, (WR 262)

App. Mod. 5.-- *Het ‘enkomion’, laudatio, lof(rede).*

Bib. st.: *H.I. Marrou, Hist. d. l’ ed.*, 273/275.

Gegeven: een persoonlijkheid, levend of gestorven, mythisch of historisch.

Gevraagd: lovende karakteristiek,

W.R. 265.

De lofrede is een beschrijving, maar met de bedoeling een waardeoordeel te staven.-
- Ziehier het antieke, Deuterostofistische schema.

(A)- De uitzichtsbeschrijving.

Deze vervalt in twee delen.

(A)1. De uitwendige waarden.

a. De 'eugeneia' (de edele afkomst. **b.** Het midden: **i.** geboortestad, **ii.** volk, **iii.** politiek regiem (b.v. democratie), **iv.** ouders, familie. **c.** De persoonlijkheid: **i.** opvoeding, die genoten werd, **ii.** vriendenkring, **iii.** verworven faam ('roem'), **iv.** publieke ambten, **v.** bezit, **vi.** kinderen (aantal, schoonheid), **vii.** leuthanasia; rustige dood.

(A)2. De lichamelijk-uitwendige waarden.

a. gezondheid, **b.** lichaamskracht, **c.** schoonheid, **d.** 'euaisthèsia' sensitiviteit.

(B) De zielsbeschrijving (karakterschets).

Twee hoofdaspecten.

(B)1. De levenshoudingen.

a. wijsheid (= algemene vorming), **b.** zelfbeheersing, **c.** moed, **d.** zin voor recht, **e.** godsdienstzin, **f.** adel der ziel, **g.** grootmoedigheid (die niet aan kleinigheden blijft haperen).

(B)2. De daaraan ontspringende gedragingen.

a. De doelgerichtheid ervan:

- i.** altruïstische, belangeloze activiteiten,
- ii.** op het objectieve goed (en niet op het bruikbare (WR 236) of op het genot (WR 237)) afgestemde activiteiten,
- iii.** op het openbaar welzijn afgestemde activiteiten, **iv.** niettegenstaande risico's en gevaren aan de dag gelegde activiteiten.

b. De gesitueerdheid ervan (de omstandigheden, waarin):

- i.** de zin voor het geschikte ogenblik, **ii.** Precedenten (voor het eerst verrichte daden),
- iii.** alleen verrichte activiteiten. **iv.** de anderen overtreffende activiteiten, **v.** met weinig medewerkers uitgevoerde activiteiten, **vi.** voor zijn leeftijd ongewone activiteiten, **vii.** tegen alle hoop in toch verrichte prestaties, **viii.** niet zonder inspanning en lijden verrichte prestaties, **ix.** snel en toch goed verrichte activiteiten.

Ziedaar meer dan dertig 'kefalaia', gezichtspunten, perspectieven, op iemands wezen. Men ziet dat prosopopee en ethopee – weerom -- samengaan. Men ziet dat de zielswaarden, hoe hoog ook aangeslagen, niet zonder de analyse der bedoelingen (doelgerichtheidsanalyse) en vooral niet zonder de situatie, d.i. het geheel der omstandigheden, onderzocht worden. Een merkwaardige zin voor de totaliteit, waarin de mens zich situeert. Cfr. WR 255 (situeren, in tijd en ruimte).

W.R. 266.

App. Mod. 3.-- De schilderende hypotypose;

Bibl. steekpr.: H. Morier, Dict. d. poét. de rhét., 520/531.

‘Hypotuposis’, schets, kan ook betekenen een dramatiserende schets. Morier zegt: *De hypotypose is een stijlfiguur (*opm.*: wijze van zeggen), waarbij men beschrijft. Het tafereel is dermate levendig, ‘energisch’ weergegeven en waargenomen dat het de aanblik biedt van de actuele aanwezigheid, het reliëf en de kleuren van de beschreven werkelijkheid”. (o.c.,520).

Het Latijnse woord is o.m. *evidentia*, het onder de ogen schuiven.-- er te midden in situeren’. Een beroemd model is *M. Tullius Cicero* (-106/-43), in zijn *Vierde Catalinarische rede*.

“Mij dunkt: ik zie deze hoofdstad (Rome), het licht van de bewoonde wereld en de burcht van alle volkeren, plots, in één grote brand ineensstorten. Ik ontwaar, te midden van de dodenakker van ons vaderland, hopen staatsburgers in ellendige en onbegraven toestand. Voor mijn ogen rijst het tafereel van Cethegus en, meteen, iemand, die zich uitleeft, wanneer hij u uitmoordt!

Cicero ziet het gevaar van Catilina en zijn politieke fractie, die op ommekeer, ja, destructie van Rome aanstuurt. Om de uitwerking (de gevolgen) in te scherpen, duidelijk voor de ogen (‘*evidentia*’) te brengen, doet hij alsof hij, reeds, de tijdgenoot van de toekomst is. Daarin bootst hij, welte zien(st)ers, na, die ook - hoewel ‘mantisch’ (onder ingeving; WR 88) - zo’n ‘stijl’ vertonen. Niet van op afstand; nee: te midden in het beschrevene zelf.

Een actualisering, die wereldberoemd is geworden, is het beroemde “I have a dream” (Ik doorleef een droom) van Martin Luther King (1929/1968).

Banaler, maar toch ‘hypotypotisch’ zegt de volksmens: “Ik zie mij al in die situatie”. Of nog: “Ik zie u al gezakt”. Het onder de ogen schuiven is een commonsensegegeven. de onmiddellijke aanwezigheid bij het beschrevene valt op. Het strikt retorisch karakter valt op.

De dramatiserende schets of hypotypose kan zeer kort zijn. *Le Lutrin* is een boertig epos van de hand van *Nicolas Boileau-Despréaux* (1636/1711). De sfeer van de ‘vadsige koningen’ schetst hij als volgt: “*Quatre boeufs attelés, d’ un pas tranquille et lent // Promenaient, dans Paris, le monarque indolent*”. Zelfs de ossen worden vadsig.

Maar, in een roman, kan de dramatiserende hypotypose drie, vier bladzijden lang volgehouden worden. Maar steeds wordt de lezer er te midden in gesitueerd.

W.R. 267

(2).2. -- *De 'diëgesis' (diëgema, muthos), narratio, verhaal.*

Het tweede uiteenzettend teksttype is het verhaal.

Bibl. st.:

- J. Broeckaert, *Le guide du J.litt.*, I, 180/190 (Description d' une action successive);
- C. Ansotte, *Traité prat.*, 48/59 (De la narration);
- G.- A. Gasquy, *La narration française*, Marseille, 1905;
- Ch.-M. Des Granges/ Melle Magualonne, *La comp. fr.*, 794/799 (Un récit: *Gil Blas et le fripier*);
- R. Fayolle, *La critique*, Paris, 1978, 213/216 (*L'analyse du récit*);
- Cl. Bremond, *Le message narratif*, in: *Communications*, 4 (*Recherches sémiologiques*), Paris, 1964, 4/32;
- J.-M. Adam, *Le récit*, Paris, 1984;
- Mieke Bal, *Narratologie*, Paris, 1977;
- Rimmon-Kenan (*Sholomith*), *Narrative Fictiony*, London / New York" 1933;
- J.- M. Adam, *Le texte narratif*, Paris, 1984;
- P. Ricoeur, *La narrativité*, Paris, 1980;
- G. Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris, 1983.

'Narratologie', verhaalleer, is de nieuwe term voor een oude zaak: *Aristoteles*, in zijn *Poëtika*, 1450a 2/3 en verder, heeft het over de kern van het drama (toneelspel), nl. de muthos, het verhaal (WR 253). De Deuterosofistiek heeft haar leer over het verhaal, zowel muthos als dègèma (WR 254). De narratologie is, vooral, op gang gekomen sinds *Vladimir Propp*, *Morfologija Skazki (Morfologie van het sprookje)*, Leningrad, 1928. Zij is zeer formaliserend.

Definitie.

"De muthos, het verhaal, is de 'mimèsis', de weergave van een 'praxis', handeling". (*Aristoteles*, *Poët.*, 1450a 2/3). Het verhaal is 'sunthesis', gesloten weergave, van 'ta pragmata', de feiten: zo omschrijft *Aristoteles*, eveneens, in zijn *Poët.*, ibidem. *Poët.*, 1450b 23, noemt het verhaal een 'sustasis', structuurweergave, van de feiten zo dat deze een volledige en samenhangende handeling (gebeuren) uitmaken. Die handeling behoort een zekere omvang ('megethos') te hebben. M.a.w.: een zinnetje of twee maken geen eigenlijk verhaal uit!

Zo verstaan wij *J. Gob*, *Précis d. litt. Fr.*, 154/160 (*La narration*): "Een verhaal is de weergave van een reeks gebeurtenissen, die dermate samenhangen dat zij een geheel uitmaken, d.i. een enige en volledige handeling (gebeuren)". (o.c., 154). Deze wezensbepaling klinkt Aristotelisch.

C. Ansotte, *Traité pr.*, 49, zegt: "Het verhaal is de uiteenzetting van een werkelijk gebeurd of ingebeeld feit, met alle belangwekkende omstandigheden, die ertoe behoren, vanaf zijn oorsprong tot zijn algehele afloop".

W.R. 268.

Wij noteren de term ‘omstandigheden’, voor zover ‘belangwekkend’: niet alle details behoren, zinnigerwijze, tot een verhaal: enkel die omstandigheden, die de belangstelling gaande houden. De spanning, die de belangstelling gaande houdt, lijkt samen te gaan met wat Ansotte, o.c., 49, zegt: “Niets moet laten voorzien wat moet gebeuren”. M.a.w.: juist het feit dat de lezer, hoorder niet weet wat gaat volgen, ‘boeit’ hem.

T.A. van Dijk, Tekstwetenschap, 150/155 (Narratieve structuren), wijst erop dat het object, aan ‘handeling’ is, in de brede zin. De handelende wezens kunnen mensen, dieren, planten, levenloze dingen zijn : een aardbeving of een storm, b.v., die van de aardkorst of de luchtlagen uitgaan als ‘handelende’ subjecten, zijn een ‘handeling’ een gebeuren. Toestanden, voorwerpen (voor zover niet handelingwekkend) - aldus van Dijk - behoren niet, tenzij zijdelings, tot het verhaalsobject. Steller voert de term ‘niet-redundant’ (niet-overtollig, niet tegenstekend, want ‘oud nieuws’) in om aan te duiden dat wat volgt, onbekend, nieuw of, althans, als nieuw moet zijn, om de aandacht gaande te houden.

Ch.-M, des Granges, o.c. 795, zegt: “Het verhaal is de rechtstreekse uiteenzetting van een handeling (‘action’), waarvan de verhaler/ verhaalster de getuige en, soms, de held (handelend subject) was”. Deze definitie slaat, wezenlijk, op verhalen in de ik-vorm (en dan nog een ik, dat beweert of voorgeeft het gebeuren, zelf, beleefd te hebben). dit lijkt ons niet wezenlijk voor ieder verhaal.

Structuur.

(1) De structuur van het verhaal kwam, reeds WR 253 (de tweeledigheid ‘regulatief’ en ‘applicatief’ verhaalsmodel) en WR 254 (de praxeologische zesledige weergave), ter sprake. -- Deze twee benaderingen blijven, narratologisch, natuurlijk geldig. Maar zij behoren nauwkeuriger omschreven te worden.

(2) twee preciseringen.

Het koppel ‘voorteken’ (= vt., acd)/ ‘vervolg’ (= vv, csq) en het koppel ‘knoop/ ontknopning’ maken de structuur van de handeling, het verhaalsgebeuren, uit.

(A) Het koppel ‘voorteken/ vervolg’

Nemen wij een voorbeeld van Vl. Propp “Een vorst geeft een arend aan een held. Die arend voert de held naar een ander vorstendom weg”. Het voorteken (vt = antecedent (= acd)) is

W.R. 269.

“Een vorst geeft een arend aan een held”. Het vervolg (vv = consequens, consequent (= csq)) is “Die arend voert de held (...) weg”. In een analoog Russisch sprookje ontdekt Propp volgende volgorde (sequentie): “Een oude man geeft een paard aan Soesjenko. Dit paard voert Soesjenko naar een ander vorstendom weg”. In nog een analoog sprookje: “Een prinses geeft een ring aan Ivan. Aan die ring ontspringen jongelui, die Ivan naar een ander vorstendom wegvoeren”.

Propp, door op de volgorde, vt/vv, te letten én meer dan één sprookje als verhaalstructuur, te vergelijken, ontdekt analogie

(1) niet-identisch zijn de namen van de actoren / actrices (vorst, oude man, prinses;- - arend, paard, ring; -- held, Soesjenko, Ivan; enz.), alsook de kentrekken ervan.

(2) identisch zijn de handelingen (gebeurtenissen), die hij ‘functies’ heet.

Anders uitgedrukt:

(1). Bijkomstig is door wie de handeling verricht wordt (mens, dier, - buitennatuurlijke wezens, voorwerpen),-- Welke middelen de agentia (handelende wezens) aanwenden, bij het handelen (overreding, bedrog, geweld, magie, enz.),-- Met welke bedoeling (beschadiging, dienstbetoon, tijdverdrijf, enz.) zij optreden, in het gebeuren;

(2). Wezenlijk is wat een personage doet,-- welke rol (functie) aan agens speelt. (Cl. Bremond, *Le message narratif*, 6).

Besluit.

1. Het verband ‘vt/vv’ is wezenlijk een verband van handelingen, die een rol (functie) vervullen. Dat verband duiden wij aan met het koppel ‘voorteken/ vervolg’, ‘voorteken’ is al wat noodzakelijke en desnoods voldoende voorwaarde is voor het ‘vervolg’ dat er, op de ene of andere wijze, uit voortvloeit.

2. Wij gaan nog een stap verder dan Propp: het heeft zelfs geen belang (= niet wezenlijk) welke rol een agens speelt, wat geschiedt : wezenlijk is dat een rol gespeeld wordt, dat iets geschiedt. M.a.w.: het pure verband ‘vt/vv’ is wezenlijk.

Wat verband juist tussen vt en vv bestaat, is bijkomstig. In het spannende verhaal is dat verband wel zo dat het vt de belangstelling prikkelt (door het verrassend aspect van het vv). als b.v., in een sprookje, men prinses, plots, in een edelsteen verandert of gewoon in het niets verzwindt, is dat voldoende: het vv verrast, gezien vanuit het vt. Meer is niet nodig.

W.R. 270.

3. Een andere verbetering die wij aan Propp's verhaaltheorie aanbrenge, is dat, eens dat het pure tijdverdrijfverhaal (zoals b.v. de meeste sprookjes dat zijn) overschreden wordt, het verband vt/vv wel kwalitatief belangrijk wordt: iemand, die een roman over een driehoeksverhouding leest én b.v. als Bijbels gelovige het huwelijk ernstig opneemt, hecht wel waarde aan de kwaliteit van het verband vt/vv:

“Miet was gehuwd (= vt). Zij word verliefd op een man, op haar werk (= vv).” voor de Bijbels gelovige is dat vv (op vt) een aanvang van ‘zonde’, terwijl, voor een ontwortelde, voor wie het huwelijk geseulariseerd is, dit vv slechts ‘partnerversing’ heet. Het heeft, voor beide types van lezer, wel belang wat geschiedt, welke rol (functie) door het agens gespeeld wordt (om Propp's termen te gebruiken).

Anders gezegd:

(1) het zinnebeeld ‘VT/VV’ is een syntactisch fenomeen;
(2) door het in het werkelijke leven te situeren (‘sitz im leben’), wordt dat syntactisch teken semantisch geduid (WR 209; 250; 253). Waardeordenen b.v. duiken, bij semantiek, op.

(B) Het koppel ‘knoop / ontknoping’.

C. Ansotte, *Traité* pr., 49, vermeldt een tweede structuur.

(1) De knoop.

Deze verval, streng genomen, in twee tijden

(1)a. De ‘ekthesis’, expositio, inleiding (voorknoop) zet a. tijd en plaats (WR 254), d.i. situering,

b. personages, agentia (WR 254: handelende wezens),

c. beginomstandigheden (aanvangssituatie) van de handeling, uiteen (J. Broekaert, o.c.,189).

Ansotte, o.c., 50, zegt: de inleiding schenkt de lokale kleur (‘la couleur locale’), d.i. de singulier-concrete gegevens (tijd / plaats, karakters, beginvoorwaarden).

(1)b. *Opm.* De inleiding is, zodoende, de voor- of aanvankelijke knoop, in die zin dat het globale voorteken (vt) erin aanwezig is. eens dat men de beginsituatie kent, beschikt men over het eerste vt; het eerste vv (vervolg) kan beginnen.

(2) De eigenlijke knoop,-- ‘desis’ (binding) of ‘plokè’ verwikkeling (intrige, in het Vlengels: ‘plot’), heet Broekaert, o.c.,184, ‘une complication d’incidents’ (een verwikkeling bestaande uit incidenten (onvoorziene voorvallen)).

Aristoteles heet ‘knoop’ dat gedeelte van het verhaal, vanaf het begin tot aan het gedeelte, dat het laatste is, waaraan de ommekeer ten goede of ten kwade ontspringt.

W.R. 271.

(2) De ontknoping.

‘Lusis’ ontknoping, heet Aristoteles het verhaal vanaf de omslag (perirpe.pateia of metabasis) ten goede of ten kwade tot en met het slot. Ansotte spreekt van de afloop of het resultaat van het gebeuren,,

Toepassing.

Dit abstracte (syntactische) schema, hierboven, krijgt leven dankzij de (semantische) duiding. nemen wij een ballade van *Joseph von Eichendorff* (1788/1857), uit de Jüngere romantische Schule der Heidelberger. Deze zeer evenwichtige romanticus was, ooit, met Ludwig Uhland (1787/1862), uitzonderlijk populair bij het Duitse publiek.

De titel luidt: **Die Lorelei**. ‘Die (ook: der) Lei’ is ‘rots’ en ‘die Lure’ is een nimf (vrouwelijke natuurgeest, elf). Dergelijke nimfen, die als verraderlijk mooie vrouwen optreden, gaan door als volteksters van ‘een oordeel van God’ (WR 253).

A.-- Inleiding.-- (Voorknoop)

“Es ist schon spit. Es ist schon kalt.

Het is al laat. Het is al kil.

B.-- Knoop.

Was reitest Du einsam durch den Wald?
woud?

Waarom rijdt Gij eenzaam door het

Der Wald ist lang. Du bist allein.

Het woud is lang. Gij zijt alleen.

Du, schöne Braut, Ich führ’ Dich heim!”

Gij, mooie bruid, Ik leid u huiswaarts.

-- “Grosz ist der Männer Trug und List.
mannen.

Groot is het bedrog en de list der

Vor Schmerz mein Herz gebrochen ist.

Mijn hart is door de smart gebroken.

Wohl irrt des Waldhorn, her und hin.

Wel dwaalt de woudhoorn heen en

weer.

O flieh: Du weizt nicht wer ich bin”.

Vlucht toch: Gij west niet wie ik ben.

“So reich geschmückt ist Rosz und Weib.

Zo rijk uitgedost is paard en vrouw.

So wunderschöm der junge Leib.

Zo wondermooi het jonge lichaam.

C.- Ontknoping.

Jetzt kenn ‘ich dich: Gott !steh’ mir bei!
du bist die hexe lorelei!”

Nu ken ik u: God sta me bij!

Gij zijt de heks lorelei!

“Du kennst mich wohl: von hohem Stein

Gij kent mij wel: van de hoge rots

Schaut still meim Schlosz, tief, in den Rhein.

Kijkt stil mijn, slot, diep, in de Rijn.

Es ist schon spät. Es ist schon kalt.

Het is al laat. Het is al kil.

kommst nimmermehr aus dieser Wald”.

Gij geraakt nooit meer uit dit woud.

W.R. 272.

Opn. -- F. Buytendijk, *Zur Phänomenologie der Begegnung*, in: O. FRöbe-Kapteyn, Hrsg., *Eranos-Jahrbuch*, 1950 (*Mensch u. Ritus*), Zürich, 1951, 431/ 486, biedt ons een existentieel-fenomenologische beschrijving van wat men - in technische zin - een 'ontmoeting' (Begegnung, rencontre, encounter) heet, d.i. doorheen het uitzicht (WR 261vv.) met de medemens, op dieper vlak, van. ziel tot ziel, kennis maken.

Hier: de man beeldt zich, meewarig, in dat hij die mooie, schijnbaar weerloze vrouw behoort te redden, -- totdat (omslag), plots, blijkt, bij wat Aristoteles heet 'anagnorisis' (herkenning van de ware identiteit), dat hij zelf vlak voor zijn, door haar bewerkte ondergang staat. Het uitzicht, prosopon, is een mooie meid; de waarheid is een Lorelei, een vrouw die het noodlot voltrekt.

Toepassing.

1. Er zijn, natuurlijk, vele types van verhaal. Eén type halen wij er, steekproefmatig, uit: de anekdote. Er is meer dan één definitie. Steeds, echter, is het een verhaaltje, dat iets als 'singulier-concreet' typeert. Ook is er iets in dat boven het louter singulier-concrete uitgaande is.

2. Een applicatief model, dat, weerom, een echte ontmoeting, kennismaking op dieper vlak, beneden het 'uitzicht', letterlijk vertelt'.

Michaela Denis, *Un léopard sur les genoux*, Paris, 1956, 35s., vertelt hoe zij, o.m., als actrice, binnen een Hollywoodéquipe, de opnamen van De mijnen van koning Salomon (in Kenya) meemaakte.

A. Voorknoop (ekthesis, expositio).

Ik had een jongetje van negen jaar aangeworven om mijn grimeerkistje te dragen. De fooien, die ik hem gaf, brachten hem in een looncategorie, die hoger lag dan die van zijn vader. Ik vermoed dat hij aan mij zeer gehecht was.

B. Knoop (desis).

Omtrent een jaar later, toen wij op het punt stonden Nairobi te verlaten (...), kwam hij mij opzoeken. Ik bekeek hem: ik vermoedde dat hij iets wou zeggen. Ik dacht dat hij in geldnood zat en wilde hem, dan ook, wat geld geven. Hij weigerde. Het kopje gebogen, bleef hij voor mij staan, met een tranenwaas voor zijn donkere oogjes.-- "Leg eens uit" zei ik.-- "Gij moet mij als uw kind aannemen". -- "Maar uw vader en uw moeder", zei ik "zouden erg boos zijn, als zij hun zoon verliezen". -- Het negerjongetje gaf geen antwoord.

C. Ontknoping (lusis).

Ik nam hem bij de kin en zei: "ik zal uw tante zijn, de zuster van uw moeder". -- Zijn gezichtje klaarde op. Ongeruimd zei hij: "tot weerziens". Ik heb hem zingend zien weglopen.

W.R. 273.

(2).3. -- 'Thesis', *propositio*, *verhandeling*.

De 'thesis' ten tijde van de Deuterosofistiek, is de stelselmatige ontwikkeling van een abstract onderwerp.

Verwant, toentertijde, daarmee, waren:

1. de chreia (chrie), waarover straks, en de gnome, sententia, uitspraak;
2. de kataskeue, confirmatio, verantwoording (betoog, bewijsvoering) en haar tegendeel, de anaskeue, refutatio, weerlegging;
3. het enkomion, lauditio, lofrede (WR 264v.) en zijn tegendeel, de psogos, vituperatio, blaamrede;
4. de sunkrisis, comparatio, vergelijking (parallel);
5. de prosopopoiia, de uitzichtsbeschrijving, en de ethopoiia, de zielsbeschrijving (WR. 261vv. en
6. de nomos, lex, wetgeving(sdiscussie).

Apart dient vernoemd de koinos topos, locus communis gemeenplaats (gezichtspunts-ontwikkeling), omdat dit een bestanddeel is van zo goed als alle teksten zonder meer.

Behalve het abstracte, eigen aan het thema en de problematiek, is de verhandeling de grondtekst, aanwezig in alle voorgaande teksttypes en, inzonderheid, in de zo-even opgesomde.

Bibl. steekpr.:

- O. Willmann, *Abriss d.Phil.*, 9/13 (*die materien der logik, von der aufsatzlehre aus gesehen*); 47/48 (Chrie);
- O. P. Spandl, *Methodik und Praxis der geistiger Arbeit*, München, 1966;
- E. Fleerackers, L. Geijsels, S.J., *De verhandeling*, Antwerpen, 1965-12;
- G. Niquet, *Structurer sa pensée/ Structurer sa phrase (Techniques d'expression orale et écrite)*, Paris, 1978;
- S.P. Moss, *Composition by Logic*, Belmont (Calif.), 1966;
- O. Pecqueur, *Manuel pratique de dissertation française*, Namur, 1922-2;
- J. Bojin/ M. Dunand, *Documents et exposés efficaces (Messages, structure du raisonnement, illustrations graphiques)*, Paris, 1982;
- H. De Boer, red., *Schriftelijk rapporteren (Een praktische handleiding bij het samenstellen van rapporten, nota's, memoranda, scripties, dissertaties, zakelijke correspondentie en dgl.)*, Utr./Antw., 1961;
- G. Beville, *L'expression écrite, image de l'entreprise (Structure, style, présentation)*, Paris, 1979;
- U. Eco, *Hoe schrijf ik aan scriptie*, Amsterdam/Deurne, 1985 (een werk van de semiotieker).

Definitie.

De verhandeling is de beredeneerde ontwikkeling van een thema (E. Fleerackers, *De verhandeling*, Antw., 1944-5, 13). Pater Fleerackers zegt dat de hele geest (verstand, gevoel) daarin aan het werk is.

W.R. 274.

Types verhandeling zijn o.m., aldus Fleerackers,

(i) De bespiegeling, d.i. een verhandeling, waarin de verbeelding (met haar abductief vermogen) overheerst;

(ii) De mijmering, waarin het gemoed sterk doorkomt, terwijl (iii) de rede(voering) het overhalen tot een beslissing centraal stelt.

De uitgave van 1965-12 b.v. definieert: “De verhandeling is de schone weergave van de bezinning op de werkelijkheid”. (o.c.,7). Indien men de term ‘schoon’ wezenlijk acht, dan heeft men slechts met één type (soort) verhandeling te doen, nl. de belletristische (‘literaire’) verhandeling.

De term ‘bezinning’ staat voor het didactische teksttype, dat van epiek (overwegend verhalend), lyriek (overwegend en doorslaggevend, zelfs, gemoedsuiting) en dramatiek (toneel-spel) verschilt.

Typologie.

Behalve de reeds vernoemde kan men met O. Pecqueur, o.c,

(1) informele (o.c., 356/385: dissertations badines) verhandelingen onderscheiden : eigenliefde, droefenis en vreugde, b.v. zijn dan de thema’s; de meeste schoolse oefeningen in verhandelen geven informele verhandelingen, d.i. pretentieuze, voorwetenschappelijke uiteenzettingen.

(2) De wetenschappelijke (o.c.,319/355), de ethisch-politische (o.c.,13/166), de letterkundige (o.c., 167/318) verhandelingen maken aanspraak op formele tekstvorming, d.i. een zo logisch gesloten mogelijke wijze van behandelen van het thema.

A.-- Opgavehermeneutiek.

Cfr WR 249v., -- O. Willmann, *Abriss*, 10, geeft ons het grondinzicht terzake.

De Scholastici (800/1450) onderscheidden ‘quaestiones simplices de uno vocabulo’ (enkelvoudige gevraagd en omtrent juist één term) en ‘quaestiones coniunctae de propositione aliqua’ (samengestelde gevraagd en omtrent de ene of de andere uitspraak). Dit onderscheid blijft, tot op heden, zeer doorslaggevend.

A.1. -- Eén-termige opgaven.

B.v. ‘Arbeid’ ‘Het spreekwoord’ zijn termen, bestaande uit één enkel woord. Wie zoiets als opgave van verhandelen krijgt, staat, meteen, voor de uiterst brede waaier van mogelijke duidingen en haar verantwoordingen.

Maar, zoals Willmann zegt, in al die gevallen is de eerste taak (deelgevraagde) de definitie. WR 96;-- 104 (begripsomvang en -inhoud); 238 (Protagoreïsche definitie) gaven ons, reeds, schetsmatig, een inzicht in wat definiëren, eigenlijk, is. WR 251 (Marmontel’ s waarschuwing) leerde ons het zeer grote belang ervan.

W.R. 275.

Aneximenes van Militos (-588/-524) leerde ons dat het wezen bepalen is “zeggen wat iets ‘is’”. De Paleopythagoreeër Archutas van Taras (= Archytas van Tarentum; -445/-395) liet ons voorbeelden na:

“Windstilte is (i) de luchtmassa (ii) in rusttoestand”;

“Stille zee is (i) de golfbeweging (ii) die tot stilstand kwam”.

Socrates van Athene (-470/-399) voerde de ‘horismos’ (definitio, ‘afgrenzing’ omschrijving) stelselmatig in. Platon van Athene (-427/-347) voerde de typologie (diairesis, divisio, indeling) in.

Applicatieve modellen.

(1) Arbeid is inspanning voor zover deze economische waarde sticht. Het spreekwoord is een gezegde dat bondig telkens weer vaststelbare situaties in een uitspraak samenvat.

(2) Platonische typologie (begripsindeling): er is lichamelijke en er is geestesarbeid (= twee types); er zijn spreekwoorden, die feiten vaststellen (Zo de vader, zo de zoon) en er zijn er, die waardeoordelen uitspreken (Safety first: veiligheid gaat voor alles) (= twee types).

Voor antepredicatieve (predicaatloze) ééntermige themata is, zoals Willmann, terecht, zegt, de definitie hoofdgezichtspunt (eerste gemeenplaats). De andere gezichtspunten. (applicatieve modellen (= voorbeelden), verklaringen, situeringen e.d.m.) zijn bijkomstige gemeenplaatsen. Zie verder.

A.2. -- *Veeltermige opgaven.*

B.v. ‘Arbeid en vrije tijd’, ‘Arbeid, vrijheid en spel’. -- ‘Spreekwoorden als volkswijsheid’. ‘Spreekwoord en levenssituaties’-- al deze opgaven bestaan uit meer dan één term. De hermeneutiek van dit tweede antepredicatieve type let op de bindwoordjes als, ‘en’, ‘als’.

Zo b.v. is het gevraagde betreffende ‘Arbeid en vrije tijd’ niet twee verhandelingen naeen, maar de verhouding tussen beide gegevens. Zo is het gevraagde inzake ‘Spreekwoorden als volkswijsheid’ niet twee verhandelingen over elk van beide termen’, maar de spreekwoorden geduid onder oogpunt van volkswijsheid (gezichtspunt; WR 200: formeel obj.).

B.1. -- *Eenzinsopgaven.*

Een zin bevat een predicaat. Hiermee bevinden wij ons in de predicatieve opgaven. Zo b.v. ‘Arbeid, ofschoon inspanning, is toch bron van gezondheid’. ‘Het spreekwoord bevat, vaak, beeldspraak’.

Hier is het gevraagde niet meer dan één verhandeling (over onderwerp en andere zinsdelen), maar het onderwerp voor zover ter sprake gebracht (= geduid) in het gezegde en de andere zinsdelen. Zo b.v. definieert men arbeid, inspanning en gezondheidsbron, waarna men de verhouding duidt.

W.R. 276.

Opn.-- Wij verwijzen, hierbij, naar WR 200v. (bodemstructuur).

B.2. – Meerzinsopgaven

Het predicatieve thema kan (i) een volzin (= voor- en nazin, ‘protasis’ en ‘apodosis’) of (ii) een veelvoud van zinnen (een tekst) zijn.-- Wij verwijzen naar WR 11 (tekstduiding); 20 (vergelijkende h.); 164vv. (algemene, vooral: traditieherm.).

Appl. model.

Gesteld: men geeft als thema volgend gedicht van *G. Gezelle* (1830/1899).-- “O schone roos -- die, buiten alle grenzen -- van lieflijkheid en toverlonken, lacht.-- Toch zijt gij broos -- en, zult, welhaast, verslenzen.-- Kom, sta en blijf mij in ‘t gedacht.-- Daar zult gij, vrij -- van duur en onbedorven, -- herspiegeld in ‘t geheugen, mij, voortaan, -- verheugen, -- zij -- uw stam, alreeds, gestorven en speelt de wind, verwentlend, in uw blaan, (April 1878?).

Wij verwijzen naar het fundament van alle teksthermeneutiek, WR 253/258 (het verslag). Wie niet kan samenvatten (summatieve inductie), kan niet karakteriseren (WR 261/265).

Gekarakteriseerd komt Gezelle’s gedicht hierop neer:

(i) een tegenstelling tussen de uitzonderlijke esthetische pracht van een toevallig ontmoete (WR 272) roos (met de eeuwigheidsindruk die daarvan uitgaat), enerzijds en, anderzijds de nakende dood van de plant in kwestie. Cfr WR 11(harmonie der tegengestelden);

(ii) Gezelle’s reactie op die ondergaande pracht: kom, sta en blijf mij in ‘t gedacht’ (waar de dingen, ook de toevallige nooit ondergaan, dat is in het menselijk geheugen, onderdeel van de menselijke geest (WR 137vv.: verruimd bewustzijn) 153vv. (noölogisch aspect))). Pas nadat men deze samenvattende karakteristiek doorgevoerd heeft als eerste gemeenplaats (= basisgezichtspunt), kan men het volle gevraagde (dat de rest van de gezichtspunten omvat) aan.

Stilistische opmerking.

Stilistiek is vormgeving, met retorische bedoeling (WR 5: ‘lexis’).

O. Willmann, Abriss, 106f., wijst erop dat verhandelingsthemata stijlfiguren kunnen bevatten.

(1) Zo b.v. het oxumoron: ‘De mystiek bevat een aspect dat men met de termen ‘asofos sofia’, insaniens sapientia, onwijze wijsheid, kan karakteriseren.

(2) Zo ook b.v. het paradox: ‘Gedeelde vreugde is verdubbelde vreugde’ of ‘Eén keer is geen keer’. Na analyse blijkt vlug dat deze twee stijlfiguren, het oxumorum en het paradox zeer zinnige zegswijzen zijn. Tracht zelf te ‘vertalen’ in niet met stijlfiguren beladen tekstsoort.

W.R. 277.

Logische opmerking.

Predicatieve thema's zijn onderhevig aan (wat de Scholastiek heette) het logisch of bereiksvierkant, dat de oude naam is voor ordestructuur (= distributieve str.).

Bibl. steekpr.: G. Booij e.a., *Lexicon van de taalwetenschap*, Utr./Antw., 1980 - 2,38 (bereik).

1. Appl. model.

'Zo de vader, zo de zoon' (// De appel valt niet ver van de boom). De hele vraag is niet of dat zinnetje waar is, maar wel of het steeds waar is. Er is b.v. een Frans spreekwoord dat zegt "A père avare, fils prodigue": de vrekkingheid van de ouders lokt, vaak, verspilzucht uit bij de kinderen. M.a.w.: het ene spreekwoord verbetert het anders, doordat beide slechts een deelwaarheid verwoorden.

2. Logisch vertaald:

(i) de kwantoren (kwant(ifikat)oren) stammen uit het logisch vierkant: alle/ sommige wel/ sommige niet/ geen (= alle niet);

(ii) men spreekt, recentelijk, van universele kwantor (alle), van 'existentiële (beter: singuliere) kwantor (juist een), van particuliere kwantor (sommige), de meest frequente in menselijke zaken.

Deze laatste is hier toepasselijk: 'Voor sommige verhoudingen vader/ zoon (ouders/ kinderen) geldt dat de zoon het gedragstype van de vader overneemt' (onder verstaan 'voor andere (sommige) niet'). Cfr WR 55: 57: 140 (alle mogelijke); 189. De logische draagwijdte (de werkelijkheden, waarop de zin slaat) of het bereik, is van doorslaggevend belang voor een nauwkeurige verhandeling (WR 249: akribiea). Het juiste bereik in de opgave is zeer belangrijk.

B.-- verhandelingsgemeenplaatsen

'Gemeenplaats' is steeds weerkerend gezichtspunt (perspectief, duidingshoek).

M. Roustan, *La dissertation littéraire*, Paris, s.d., één van de zeldzame werken over verhandelen dat aan de opgavehermeneutiek doorslaggevende betekenis hecht (o.c., 5/42; merkt, inzake problematiek (het gevraagde), op dat een verhandeling kan betekenen

(i) verslaan (verslag),

(ii) verklaren (de noodzakelijke en vol. doende voorwaarden aanduiden),

(iii) verdedigen en/of weerleggen. Maar veel verder gaat Roustan daar ook niet op in. Er is meer dan wat hij zegt. Wie daar veel meer zorg aan besteedt, is S.P. Moss, *Composition by Logic*, Belmont (California, USA), 1966. Wij gaan van dat werk uit.

Het gevraagde (en dus de uiteenzettingsstructuur) kon o.m. benaderd worden vanuit de ontologische tweeledigheid 'feitelijke zijnswijze' (Scholastisch 'existentie' feitelijk bestaan, en 'essentia' (wezen)).

W.R. 278.

Moss, o.c. 27/38, heeft het over 'what topics'. De voorbeelden maken duidelijk dat met het vragend voornaamwoord 'welk? / wat (voor)?' alles en niets gepreciseerd is.

(i) Welk feit werd te Genève, in 1553, vastgesteld, dat de publieke mening schokte? In 1553 deed Jean Calvin (Kalvijn) (1509/1564) Michel Servet (1511/1553), Spaans geneesheer en theoloog tot de brandstapel veroordelen. Het factische is het bereik van het vragend relativum.

(ii) Welk bewijs leverde Calvin voor het feit dat hij het recht had, in naam van 'Gods', M. Servet te doen verbranden? (het wezen van het bewijs wordt gevraagd).

Welk onderscheid is er tussen de door Calvin bevolen brandstapel en de brandstapels waaraan de heksen, eeuwenlang, werden onderworpen? (de vergelijking is het gezichtspunt)

Aan wat schreef Calvin de volharding der 'heiligen' (uitverkorenen) toe? (de verklaring (oorzaak) wordt gevraagd).-- M.a.w.: Moss beschouwt de what topic als een afzonderlijk gevraagde. Deze topiek (gemeenplaats) is te herleiden tot vele ander. Het substantief erbij bepaalt de aard ervan.

B I. - Feitelijkeidsgemeenplaatsen

Moss, o.c., 97/105 (fact statements) thematiseert - wat in wetenschappelijke middens heet - protocol-uitspraken. Hij verstaat daaronder ook kwantitatieve, statistische vaststellingen. Deze stellige of 'positieve' zijde van het gegeven omvat de juiste weergave van een zintuiglijk waarneembaar feit. B.v. een scheikundig proces (neem de nucleaire wolk van Tsjernobyl, in de Oekraïne, einde april 1986) of een historisch feit (neem de opkomst van de Popmuziek). De weergave - aldus Moss (en alle anderen) - moet (i) werkelijkheidsgetrouw ('objectief') en (ii) nauwkeurig zijn.

Het is duidelijk dat wij, daarmee, in de beschrijving (WR 259/266) terecht komen, vooral inzake de één-éénduidigheid (WR. 260) ervan.

Besluit: Het gevraagde van een verhandeling kan gewoon een beschrijving zijn. Maar de beredeneerde vorm ervan, natuurlijk.-- Beschrijven van een diachronisch gebeuren is verhalen (WR 267/272). Verhandelend verhalen is formeel verhalen (WR 274; niet 'informeel'),-- beredeneerd.

De stellige zijde komt ook door in de waar- en / of wanneer - vraag. Situeren kan hoofdvraagde zijn (WR 254; 270 (ekthesis)). B.v. 'Waar juist/ wanneer juist word M. Servet op de brandstapel gedood? -- De nadruk ligt op situering, maar, meteen, wordt de feitelijkeid gethematiseerd. dat gaat samen.

W.R. 279

De stelligheid komt, ook, ter sprake in wat Moss, o.c., 144/148 (example statement), behandelt: de exemplificatie (voorbeeldgeving).

Men verduidelijkt een idee (begrip), resp. definitie (WR 274) d.m.v. een applicatief model (= voorbeeld). Dat is de illustratieve exemplificatie: men 'illustreert' wat men beweert (indien, nl., de lezer/ hoorder de illustratie bekend voorkomt).

Men bouwt een algemene bewering op d.m.v. vastgestelde feiten, die, alle, op eenzelfde model wijzen. Dat is de inductieve exemplificatie.

Bekend voorbeeld: de pragmatische geschiedschrijving van Polubios van megalopolis (-200/-125) 'pragmatisch', in zijn taalgebruik, betekent 'wat de 'praxeis' de feiten (vooral, bij hem, van politieke aard), weergeeft'. (Let op het verschil met WR 209; 236, waar bruikbaarheid bedoeld wordt).

De nadruk op de feitelijkheid (is iets gebeurd?) wordt ook teruggevonden

(i) bij de romantici, althans de Duitse (men denke aan de 'positieve filosofie' van F.W. Schelling (1775/1854), en

(ii) bij de Franse positivisten (zo b.v. A. Comte (1798/1857)).

B.II. Wezenheidsgemeenplaatsen.

Opgemerkt zij dat men de stellige of feitelijke zijde niet kan weergeven zonder een minimaal wezensinzicht in wat feitelijk is. Stelligheid en wezenlijkheid zijn complementair.

Eerste type van wezenheidsbeschrijving.

(1) Moss, o.c., 137/143 (definition statements) bespreekt de wezensbepaling (WR 274v.; 261: karakteristiek).

Zo is daar R. Kuehnl, *Faschismus (Versuch einer Begriffsbestimmung)*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, xiii (1968): de verhandeling is een begripsbepaling, maar formeel (beredeneerd).

(2) Moss, o.c., 39/46 (how topics), brengt de vraag 'hoe?' ter sprake. Men kan deze als een wezenheidsbeschrijving, van nauwkeuriger aard, beschouwen: 'Hoe ontdekte Louis Pasteur (1822/1895), de stichter van de micro biologie, het vaccineerbeginsel?-- Het gaat hier om een gebeuren (WR 251; 276vv. (verhaal). Niet zelden slaat het 'hoe?' op een proces. De verhandeling is dan een beredeneerde verloopsbeschrijving.

Tweede type men wezenheidsbeschrijving.

(1) Toepassing van de distributieve structuur.-- Moss, o.c., 57/70 (*contrast topics*), 71/81 (*comparison topics*) en 82/92 (*compare and contrast topics*), voert de distributieve vergelijking in : door te vergelijken ontdekt men (i) gelijkenissen en (ii) verschillen (contrasten). Men leert ze beide samen zien.

W.R. 280.

De grondslag daarvan is, natuurlijk, de analogie (WR 200). En wel de evenredige (proportionele) of metaforische.

(2) Toepassing van de collectieve structuur.

Moss, o.c., 7/26 (why topics), heeft het over de verklaring: ‘waarom/ waardoor is Karl Marx bekritiseerbaar?’ het verband, de samenhang, tussen de bekritiseerbaarheid en de noodzakelijke (afzonderlijk) en, gebeurlijk, voldoende (gezamenlijk) redenen ervan is het gevraagde. Dat is louter logisch.

Of ook, reëel: zie WR 254v.: de oorzaak van het gastvrij gedrag : het verband (samenhang) tussen gastvrij gedrag en de reden waarom ervan.-- De grondslag, hier, is de analogie, maar nu de attributieve of metonymische: tussen b.v. de betoonde gastvrijheid en de hoge waarde, die in de gast zich toont, bestaat deelidentiteit: het ene wordt door het andere veroorzaakt (gemotiveerd). Verband (b.v. oorzakelijk verband) wordt ontdekt door beide termen te vergelijken (onder oogpunt van betrekkingssamenhang); collectieve vergelijking.

Applicatief model.

Gorgias van Leontinoi (-480/-375), de tweede grootste Protosofist, is bekend om zijn, *Enkomion Helenès*, Lofspraak op Helenè. Helenè, in de *Ilias* en de *Odusseia* (WR 33), is de vrouw van Menelaos (WR 260), maar zij wordt geschaakt door Paris (= Alexandros), de zoon van Priamos, vorst van Troje (WR 33), waar zij als diens wettige echtgenote.

Gorgias, die wil bewijzen dat men alles kan goedpraten, gaat uit van de noodzakelijke (en voldoende) redenen daarvan. Hij voert een polylemma (meervoud van lemmata) in: ofwel was Troje's lot reeds geprogrammeerd door het lot en de godheden, en, dan, ligt de schuld bij die lotsmachten; ofwel werd Helenè gewelddadig ontvoerd, en, dan, is zij Paris' slachtoffer (die de schuld draagt); ofwel werd zij door Paris woorden verleid (WR 21/29; vrl. 25), en, dan, “Atheners, wordt er u van bewust dat niets, op deze wereld, zo machtig werkt als het woord (‘de schuld ligt, weerom, bij Paris).

Besluit: Helena is onschuldig m.b.t. tot het oorlogsconflict tussen Grieken (Achaiers) en Trojanen.

De hele verhandeling slaat op het verband tussen de oorzaak van Helena's gedrag en haar (on)schuld, -- haar verantwoordelijkheidsgraad. De Factoren, die haar gedrag bepaalden, verontschuldigen haar (meteen een prachtig voorbeeld van antieke lotsanalyse (WR 153)).—Cfr. WR 273 (enkomion).

W.R. 281.

Applicatief Model.-- Bibl. st.: P. van Schilfgaarde, Aristoteles, Den Haag, 1965, 10/12 (De mysteriën van Samothrake).

Op het eiland Samothrake bestonden, sinds onheuglijke tijden, mysteriën (WR 146), waarvan de Kabeiroi, Cabiri, de Kabi(e)ren, de godheden waren. Zij werden als twee (of drie) mannelijke (Axiokersos en diens zoon Kadmilos e.a.) en twee (of drie) vrouwelijke (Axiokersa on Axiëros e.a.) betekend.

Filippos II (-382/-336), koning van Macedonië, en diens vrouw, Olumpias (-375/-316), de ouders van Alexander de Grote (WR 35), waren ingewijden. “Op de als een altaar gebouwde grensstenen (in -325), aan de oevers van de Hufasis, een bijrivier van de Indus, die de oostgrens vormde van het wereldrijk, liet Alexander ander andere beitelten: “Aan Herakles en de Samothrakische Kabeiroi”! (O.c.,11). De mysteriën van Samothrake kregen, in de Hellenistisch-Romeinse tijd (WR 35) zeer grote aanhang: zo b.v. begunstigen de Egyptische Ptolemeeën en de Romeinen deze mysteriën.

Men lette, nu, op van Schilfgaarde's redenering:

(1) van oudsher waren de Kabieren veroorzakers / veroorzaaksters (WR 9) van **a.** vruchtbaarheid, **b1.** zeevaartverkeer en **b2.** asielrecht.

(2) Alexander en zijn leermeester Aristoteles - aldus van Schilfgaarde -
a. scheppen elk, op zijn gebied, een nieuwe wereld (vruchtbaarheid),
b1. met nieuwe vormen van verkeer, op internationale schaal,-- economisch, politiek, wetenschappelijk (verkeer).

b2. Die nieuwe wereld biedt een ruim asiel (toevlucht) voor talloze ethische, religieuze, wijsgerige stromingen, waarin oude wijsheid, doorlopend, nieuwe vormen bevrucht (ad a). Cfr. o.c., 11/12.

Men ziet hoe een hele cultuur, de Hellenistisch-Romeinse, gekarakteriseerd wordt (WR 263: Middeneeuwen) o.g.v. (distributieve) vergelijking: de analogie tussen de Kabi(e)rische religie, enerzijds, en, anderzijds, de wereld zoals de makers, Alexander en Aristoteles, hem schiepen, is, hier, de gemeenplaats (gezichtspunt). De distributieve vergelijking!

B.III.-- Veelduidigheidsgemeenplaats.

De veelduidigheid (WR 180; 227) wordt door Moss, o.c., 47/56 (combining: double thesis organization; triple thesis sentence organization) besproken als verhandelings-taak. Men kan, inderdaad, de lichtzijden (het voor of het pro) alleen of de schaduwzijden (het contra of tegen) alleen belichten. Men kan ook beide naeen analyseren (tweeledige kijk). Men beide naeen analyseren en een hoger standpunt innemen, waarvandaan men ze ‘verzoent’ (dialectiek).

W.R. 202.

Het appl. model bevindt zich WR 257v. : voor- en nadelen van de tv. Althans wat betreft het tweeledig model, zonder een ‘verzoening’ der beide standpunten.

Wat Moss niet lijkt te zien, is dat veelduidigheid niet noodzakelijk de vorm van licht- en schaduwzijde (voor- en nadeel) dient aan te nemen. Hij ziet enkel de axiologische (waarde-leerstellige) veelduidigheid.-- Er is, echter, ook de algemene of standpuntenveelduidigheid. Een voorbeeld daarvan staat WR 200 (Kalupso, mythologisch, ethisch, erotisch, enz. geduid). Zie ook, daarmee in verband, WR 210.

A. De dialoog.

Bibl st: C. Ansotter *Traité prat.*, 101/103 (*Du dialogue*). Als definitie kan gelden: de dialoog is het feit dat minstens één onderwerp (‘thema’) door minstens twee gesprekspartners, in de vorm van een gesprek (‘onderhoud’), geduid wordt zo dat de gezichtspunten (‘meningen, standpunten’) m.b.t. het onderwerp tot hun recht komen.

De existentialistische denkers - zo Gabriel Marcel (1889/1973) of Jean-Paul Sartre (1905/1980) - hebben zich van het toneel bediend om ‘standpunten’ in de vorm van (wat Peirce zou heten) duid(st)ers, ‘interpretanten’, gedramatiseerd (WR 224) voor te dragen. - De dialogen van Platon van Athene (-427/-347) zijn onsterfelijke exemplaren van interpretantenontmoetingen (WR 272). Het zijn verhandelingen in gedramatiseerde vorm.

Appl. model.

Dat theater redenering, de beredeneerde ontwikkeling van een thema (WR 273: definitie v. verh.), kan zijn, bewijst volgend uittreksel uit Antigone (-441) van Sofokles van Kolonos (-496/-406).

1. ‘Ekthesis’ (inleidende toelichting; WR 270).

Antigone, Oidipous’ dochter, heeft, tegen het verbod van Kreon, Thebe’s vorst, in, haar broer Poluneikes een uitvaartliturgie bezorgd (om hem, zodoende, aan de godheden van de onderwereld (Hades; WR 66: Themisrecht) toe te wijden).

2. Dialoog.

Kreon: “Gij daar, met de ogen naar de aarde gericht, bekent gij of ontkent gij te hebben bedreven waarvan menu u beschuldigt?”

Antigone: “Ja, ik heb het gedaan. Daarvoor kom ik uit. Ik loochen volstrekt niets”.

Kreon: “Antwoord mij, zonder omwegen en met korte woorden: wist gij of van het verbod, dat ik had uitgevaardigd?”.

Antigone: “Ik was ervan op de hoogte. Hoe zou ik het niet geweten hebben, aangezien uw verbod openbaar was.”

W.R. 283.

Kreon: “Desniettegenstaande hebt gij de wet getrotseerd?”

Antigone: “Inderdaad! Immers, niet Zeus heeft dit verbod uitgevaardigd. ook niet Dike (WR 64; 66), de godin, die bij de onderaardse godheden thuishoort,-- godheden, die de mensheid het dodenrecht oplegden.

Uw ‘geboden’ zijn, voor mij niet machtvol genoeg om een sterveling er de ongeschreven, onuitwisbare wetten der godheden voor te doen overtreden, - niet van vandaag,-- ook niet van gisteren,-- neen : altijd gelden die wetten! Niemand weet dan ook sedert wanneer zij gelden.

Bijgevolg: ik wilde niet - uit louter vrees voor de mening van een man - vanwege de godheden een straf oplopen.”

Besluit.

(1) Eerst de feitelijkheid (WR. 278) komt ter sprake (het feit der dodenliturgie; het feit van de wetskennis).

(2) Daarna de motivering (de tegenstelling tussen louter menselijk - aardse ‘wetten’ en zuiver goddelijke (ofschoon chthonische) wetten beheerst de redenering; vgl. met 280 (de noodzakelijke en voldoende redenen)), twee standpunten (duidingstypes) beheersen de dialoog.

Opm. -- De dialectische methode der Protosofistiek (WR 227),-- ja, eerder nog: de eristische methode van Zenon van Elea (WR 215;--9);-- de scholastische methode van ‘het sic (ja) et non (neen), die slechts de verheffing is op hoger vlak (WR 76), van beide voorgaande methoden - zij dateert van Petrus Abelardus (1079/1142) en S. Thomas van Aquino (1225/ 1274); -- de ‘dialectische’ ‘methode van G.F.W. Hegel (1770/1831) en K. Marx (1818/1883; zie cursus Eerste Jaar: Logica),-- al deze methoden zijn slechts varianten van de veelduidigheidsgemeenplaats.

Opm.-- De methodebewuste verhandeling.

Neem een boek als *Ch. Bühler, M, Klein, Inleiding tot de humanistische psychologie*, Bilthoven, na 1972, dat drie methodische benaderingen van de psyché bespreekt (de behavioristische, de dieptepsychologische en de ‘humanistisch-existentiële’), het staat of valt met de veelduidheidsidee.

Of neem *L. Rademaker/ H. Bergman, red., Sociologische stromingen*, Spectrum/ Intermediair, 1977: positivistische, functioneel-analytische, conflictuologische, fenomenologische, symbolisch-interactionistische, ethnomethodologische systeemleerstellige, ruiltheoretische, Marxistische, ‘Kritisch-Rationalistische methoden komen u tegen. weerom: veelduidigheidsge-meenplaats!

W.R. 284.

B. De 'chreia' (chrie).

Bibl. st.:

- H.I. Marrou, *Hist.d.l' éd. ant.*, 241;
- O. Pecqueur, *Man: prat.*, 12 (*La Chrie*);
- O. Willmann, *Abriss*, 9 (*Chrie*).

De 'chreia' (letterlijk: bruikbaar schema) betreft een anekdote (WR 272), toegeschreven aan een befaamd personage. Deze anekdote kan een daad of een gezegde zijn. Of de twee. De tekstomvang, in het antieke middelbaar onderwijs, bedroeg 'een kleine bladzijde'. De structuur van die uit te werken tekst was achtledig. De paragrafen heetten 'kefalaia', capita, d.i. hoofdgezichtspunten of 'gemeenplaatsen' Deze waren, blijkbaar, veelduidigheidsgezichtspunten.

Volgens de tekst van R.I. Marrou, o.c., 241, geschiedde de uitwerking als volgt.

Gegeven.-- "Isokrates van Athene (-436/-338; WR 246) zei ooit: 'De wortelen van de opvoeding komen bitter over, maar haar vruchten hebben een aangename smaak'".

Gevraagd.-- Tekstvorming volgens de achtledige chreia.

Uitwerking.

I.A. Karakteristiek van Isokrates (WR 261: structuur),--dit, als 'enkomion' (lofspraak; WR 264v.: uitgewerkt model).

1.B. Karakteristiek van het gezegde (WR 276).

1.B.1. Parafraze (WR 253) van het aforisme (= korte, contextloze uitspraak). Dit, in drie lijnen.

1.B.2.a. Kataskeuè (verantwoording; betoog; WR 251) van de parafraze (die, blijkbaar, de mening of stelling van de leiding vertegenwoordigt).

1.B.2.b. Anaskeuè (weerlegging; WR 251), als contrast (WR 279), van het tegenmodel (WR 197), d.i. de mening, die Isokrates' gezegde tegenspreekt.

1.B.3.a. Sunkrisis (vergelijking,-- beter: illustrerende vergelijking; WR 251).

1.B.3.b. Anekdote (WR 272), d.i. een illustrerende exemplificatie (WR 279)

Marrou vermeldt, hier, Demosthenes van Athene (-384/-322), die - aldus een anekdote - vocht met een zwakke stem en een even zwakke voordracht; om toch een groot redenaar te worden leerde hij spreken met keien in de mond en tegen de bruisende zee in, op de kust. Hij werd de beroemdste Griekse redenaar.

Opm. -- Let op de analogie (WR 2821: bitter, wortels -- Demosthenische inoefening; aangename vruchten -- beroemde welsprekendheid).

II. Gezagsargumenten, ontleend aan de 'ouden' (b.v. Hesiodos van Askra (WR 34; 39)). Hier steunt de verhandelende op wat anderen dan hij/ zij terzake zegden of deden.

Opm.-- De gnome (sententia, gezegde, spreuk; WR 251) heeft dezelfde structuur als de chreia, maar zonder het personage (Zie WR 275: spreekwoord).

WR. 285.

De versie van Afthonios van Antiocheia (+ 270/ ...).

Deze laatantieke retor gaat als volgt te werk.

A. Inleiding.

Lofwoord op de anekdote (daad/ gezegde).

B. Midden.

B.1. Parafrase (karakterisering van de anekdote).

B.2.a. Oorzaak, d.i. verklaring (WR 254; 264; 280 (a cause) - wat aan de verantwoording van de voorgestane mening beantwoordt.

B.2.b. Tegengestelde (a contrario), d.i. weerlegging v/h tegenmodel.

B.2.c. Gelijkenis (a simili) - blijkbaar vergelijkend illustreren.

B.2.d. Voorbeeld (ab exemplo), - het applicatief model.

B.2.e. Getuigenis (= gezagsargument: a testimonia).

C. Slot.

“Ziedaar de degelijke idee van Isokrates van Athene intake opvoeding” is daar een voorbeeld van (a brevi epilogo).

Een mnemotechnische versie luidt als volgt:

A. Inleiding.-- Quis? (= quis egit / dixit? wie handelde /sprak zo?).

B. midden.

B.1. Quid? (= wat? wat deed / zei hij/zij?; -- parafrase).

B.2.a. Cur? (cur res ita se habet? Waardoor / Waarom is het zo?;-- verklaring).

B.2.b. Contra (= tegenmodel).

B.2.c. Simile (= gelijkenis; WR 260v.; 263).

B.2.d. Paradigmata (= voorbeelden).

B.2.e. Testes (= getuigen; nl. ‘dicta et scripta’, gesproken en/of geschreven gezagsargumenten).

C. Slot -- Adhortatio (= aansporing)

Marmontel (WR 251) zegt dat de chreia de duiding van een uitspraak of een merkwaardig feit was. Let erop ‘duiding’, Sedert een gedeelte van de Romantici de chreia misduidt als ‘gebondenheid’ (nl. van ‘wilde’ vrijheid), menen velen dat de chreia moet afgeschreven worden. En toch! Men kijke goed toe: de acht ‘kefalaia’, gezichtspunten, zijn duidingstypes. Achter dit schema gaat de veelduidigheid van een feit of een gezegde schuil.

1. Dit blijkt, vooreerst, uit het tegenmodel, d.i. de tegengestelde duiding, die stevast in het verhandelingschema voorzien is (WR 283: eristisch, ‘dialectisch-Protosofistisch’. Scholastisch, Hegeliaans-Marxistisch schema (methode)). Voor en tegen, lichtzijde en schaduwzijde, meer dan één partijdigheid,-- zij zijn in de Chreia uitdrukkelijk voorzien.

2 Dit blijkt, ten tweede, uit de louter methodologische veelduidigheid (WR. 283: methodische benadering), die, eveneens, uitdrukkelijk in het schema voorzien is:

(i) het gezagsargument (waardoor men leert anderen dan zichzelf te beluisteren);

(ii) de karakterisering, toegelicht door **a.** de verklaring, **b.** de gelijkenis, **c.** het paradigma (voorb.) en de andere gezichtspunten, bewijzen dit zonneklaar.

W.R. 286,

B.-- retoriek, welsprekendheidsleer.

Inleiding.-- De eerste, die een 'retoriek' schreef, blijkt de vroege Protosofist *Anaximenes van Lampsakos* (-380/-320), met zijn *Peri rhètorikès*, te zijn geweest,-- iets voor Aristoteles' retoriek (die zich +/- -362/-361 situeert).

Bibl. steekpr.: behalve de werken, WR 1 aangehaald, kunnen nog vermeld:

- *Umberto Eco, La structure absente (Introductioniomi à la sémiotique)*, Paris, 1972, 19 (*Rhétorique*); 154/166 (*Le message persuasif: la rhétorique*);
- *O. Reboul, La rhétorique*, Paris, 1984;
- *H. Elentsen, Moderne Rhetorik (Rede und Gespräch in der Wirtschaft und im öffentlichen Leben)*, Heidelberg, 1963-2;
- *H. Lausberg, Elements der literarischen Rhetorik*, München, 1967-3;
- *G. Klaus, Die Macht des Wortes (Ein erkenntnistheoretisch-pragmatisches Traktat)*, Berlin, 1969-4;
- *Kopperschmidt, Allgemeine Rhetorik (Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation)*, Stuttgart, 1973.

Het algemeen schema (gemeenplaatsen) van de traditionele retoriek werd WR 5/6 gegeven,-- als het lemma, de werkhypothese, van deze cursus. Wij werken dit schema, nu, wat nader uit.

B.I. -- De tekstuologische retoriek

Wij hebben, zo-even, in, de preretoriek, geleerd wat een tekst vormen is. Al de teksttypes - verslag, beschrijving, verhaal, verhandeling - komen in het beïnvloedend teksttype, dat de rede(voering) is, terug. - Retorisch zag de teksttheorie er als volgt uit.

B.I.A. De vindingsleer (heuristiek).

De vindingsleerstellige retoriek omvat, traditioneel, vijf rubrieken.

B.I.a.1. De bewijstheorie.

Isokrates van Athene (WR 246) gaf als taak van het overtuigend teksttype

- (i) "zo spreken dat men het (logisch strenge) bewijs levert" of, bij gebrek daaraan,
- (ii) "zo spreken dat men zijn stelling geloofwaardig maakt".

M.a.w.: al degenen, die, heden, de retoriek beperken tot het tweede type, nl. het overbrengen, door allerlei 'overredende' ('persuasieve') middelen, van een stelling (mening, thesis; WR 273), verminken de volle, echte retoriek. Niet enkel weerspreekt dit de grote retor Isokrates. Ook weerspreekt dit het feitelijk overredend spreken: geen redeneer zal een streng logisch bewijs verwaarlozen. Cfr WR 213/215 (ook vakwetenschappers gaan 'retorisch' te werk),

W.R. 287.

Drie types van redenering.

Aristoteles (en, met hem, Eco b.v.) onderscheidt

(1) *De apodictische redenering,*

eigen aan het deskundig, o.m. het wijsgerig, taalgebruik.

a. de vooropstellingen zijn

a.1. de eerste (onto)logische beginselen (WR 197/199) : **(i)** wat (zo) is, is (zo); **(ii)** wat niet (zo) is, is niet (zo); **(iii)** iets kan niet tegelijk (zo) zijn en niet (zo) zijn;

a.2. de voorzinnen (premissen), die volstrekt zeker, bewezen of bewijsbaar zijn. Cfr. Aristoteles' logica.

b. de afleidingen (= nazinnen), die steeds de grondvorm van de sluitrede (= syllogisme) hebben, in de ene of andere vorm ervan, geven, als redeneerresultaat, apodictische (volstrekt zekere, onbetwistbare) besluiten.

Volgens Aristoteles is de gemeenschap der deskundigen ('wijsgeren; 'vakwetenschappers') de sociale groep, waar dergelijke zekerheden in omloop zijn. Zo komen zij, onderling, tot verstandhouding en beïnvloeden zij elkander. Wat een eerste type van retoriek is (WR 213/215 als bewijs),

(2) *De dialectische redenering*

(in Aristoteles' topieken besproken).

a. de vooropstellingen zijn **a.1.** de eerste beginselen; **a.2.** de voorzinnen zijn waarschijnlijke, 'aannemelijke', 'redelijke' voorzinnen, zoals b.v. de gevestigde meningen (zo b.v. 'Het is plicht zijn vaderland te verdedigen').

b. de afleidingen, via sluitredenen, in allerlei vormen, zijn, gebeurlijk,, onderling tegenstrijdig of tegengesteld. Men tracht het meest 'aannemelijk' besluit, al redenerend 'aan te tonen', -- zoals Isokrates zei: "geloofwaardig te maken".

De gemeenschap der deskundigen werkt met zulke 'hypothetischs' uitgangspunten en komt, zo, tot een tweede type van onderlinge verstandhouding en wederzijdse beïnvloeding ('retoriek').

(3) *De retorische redenering*

(in Aristoteles' Retoriek besproken).

a. de vooropstellingen zijn **a.1.** de eerste beginselen; **a.2.** de premissen zijn, net als in de dialectische redenering, 'aannemelijke', 'geloofwaardige' voorzinnen (zo b.v. 'De waarde van het dierenrijk, voor de mens, is onbetwistbaar').

b. de afleidingen, via syllogisme (zo b.v. het enthymeem of impliciet syllogisme), geven 'geloofwaardige' besluiten. (zo b.v. 'De dierenbescherming is een zinvol iets').

W.R. 288.

Het verstandhoudingsproces, met zijn onderlinge beïnvloeding, hier, vertoont, behalve streng logische (apodictische en ‘dialectische’) redenering, ook niet-streng logische redenering, -- zo b.v. het beroep op de waardevoelende zijde in de mens (WR 24: axiologie), zoals b.v. de gezagsinvloed, de invloed van het ‘charisma’ (sterk uitstralende persoonlijkheid), de begeerte (WR 28v.), enz..

1. Volgens Aristoteles is dit typisch voor het gemene verstand (common sense, zoals het ‘gewone’ volk dit vertoont).

2. Maar de protosofistiek (WR 230vv.) bouwde dit technisch-verfijnd (‘gesofistikeerd’) uit. Cfr. *L. Bellenger, La persuasion, 12/17 (Les premiers professionnels de la persuasion: les Sophistes)*. Dit ontstond uit de Siciliaanse democratie (WR 231).

Dit geeft, dan, **(i)** het engere begrip ‘retoriek’ (dat Aristoteles hanteert) en **(ii)** het pejoratieve idee ‘retoriek’ (WR 246: Isokrates; Platon), tot op heden (WR 247: marketing).

Actualisering

“Heden neigen wij ertoe het kenmerk ‘apodictisch’ enkel toe te kennen aan sommige logische stelsels, die uit onbetwistbaar vooropgestelde axiomata afleidbaar zijn” (U. Eco, o.c., 155).

Deze sceptiserende (WR 182) bewering van Eco kunnen wij niet onderschrijven. Dat enkel sommigen (WR 277) semiotische stelsels (b.v. de logistiek en de geaxiomatiseerde wiskunde) volstrekte zekerheden bieden, is gewoon onwaar. Zou b.v. Umberto Eco, aan de Universiteit van Bologna, waar hij semiotiek doceert, eraan twifelen dat, in de nacht van 25 op 26 april 1986, te Tsjernobyl, in de Sovjet-Unie, een kernramp zich voordeed? En toch komt hij tot die volstrekte zekerheid langs andere wegen dan de tekenleerstellige (logistisch-mathematische) methode!

Reeds *Cl. Buffier, S.J.*, voorloper van het commonsensism (de Schotse Filosofie van het gemene verstand), in zijn *Traité des vérités premières* (1717) wees erop dat het voordeskundige verstand basiszekerheden bezit.

A. Farges, La crise de la certitude (Etude des bases de la connaissance et de la croyance), Paris, 1907, 22/27, geeft het Scholastische standpunt terzake

(a) er zijn zekere feiten (WR 278 (stellige zekerh.), zekere vooropstellingen (WR 201: absolute aard); 198), zekere afleidingen (WR 216;198v.)

(b) er zijn zekere getuigenissen (WR 284v.: gezagsargument).-- Iedere kriteriologie, die niet sceptisch is, aanvaardt dit.

B.I.a.2. De sluitredeleer (syllogistiek),

Wij verwijzen naar de logica (Cursus Eerste Jaar).

F. van Eemeren/ R. Grootendorst/ T. Kruijer, Argumentatietheorie, Utr./Antw., 1981-2, 9/16 (Wat is argumentatie?), zegt dat ‘argumentatie’ het verdedigen van standpunten” (WR 281vv.: veelduidigh.) is. - Als prototype van dit ‘argumentatief taalgebruik’ geldt de sluitrede.

Deze is een betogende (= argumenterende) tekst, die kan worden weergegeven als een redenering met (1) twee premissen (voorzinnen; vz1, vz2) d.i. de ‘argumenten’ en (2) één conclusie (nazin; nz), d.i. één ‘mening’, (o.c., 27).-- Dat is Aristotelisch erfgoed, natuurlijk, in een nieuw kleedje.

Stellers onderscheiden twee schikkingen:

(1) de vooruitwijzende, die **a.** de voorzinnen (argumenten, premissen) en **b.**, pas dan, de nazin (= stelling, mening) uitwerkt, en

(2) de terugwijzende, die **a.** de nazin (= besluit, stelling, mening) en **b.**, pas dan, de voorzinnen (‘bewijzen’) uitwerkt (o.c.,32).

Het driedelig schema van C.S.S. Peirce (1839/1914).

Bibl. st.: K.-O. Appl, Einl., Charles Sanders Peirce, Schriften, I (Zur Entstehung des Pragmatismus), Frankf. a .M., 1967, 373/394 (*Deduktion, Induktion und Hypothese*).

Gegeven.-- Ik betreed een ruimte en zie daar een reeks zakken staan, waarin bonen. Op een tafel ligt een handgreep bonen. Zij zijn, bij analyse, 3/4 wit.--

Gevraagd.-- De syllogistische beredenering van die vaststelling, als men weet dat juist één zak geopend is.

I.-- Abductie (= hypothese; regressieve reductie).

Intuïtief leid ik af (besluit ik) dat de handgreep uitgerekend uit die éne zak komt.

-- **Rg.** (= Regel, regulatief model).-- Alle (WR 277) bonen, in deze zak, zijn 3/4 wit.

-- **Rs.** (= Resultaat, besluit).-- (Welnu) deze (WR 277) bonen, hier en nu, zijn 3/4 wit.

-- **Tp.** (=Toepassing, applicatief model).-- (Dus) deze (WR 277) bonen, hier en nu, komen uit die (éne geopende) zak.

Opm.--Vergelijkende meth..

II.-- Deductie (= progressieve reductie).

Ik ga ervan uit dat alle bonen, in de bewuste zak, 3/4 wit zijn.

-- **Rg.**-- regulatief model.-- Alle bonen, in deze zak, zijn 3/4 wit.

-- **Tp.**-- applicatief model.-- Welnu, deze bonen, hier en nu, komen uit deze zak.

-- **Rs.**-- resultaat (= besluit).-- Dus deze bonen zijn 3/4 wit.

W.R. 290,

Opm.-- Het abductieve, ‘gissende’, ‘radende’ syllogisme is niet zeker : de op de tafel liggende handgreep kan daar gebracht zijn door iemand, die hem van buiten de ruimte der zakken meebracht (WR 107: speculatieve mogelijkheden), Het is, m.a.w., geen apodictisch bewijs.

Opm. --Normaal is het deductieve syllogisme apodictisch hier, nl., is het deel (particuliere verzameling: de handgreep) zoals het geheel (universele verzameling: de hole zak).-- Natuurlijk, aangezien het hier om een statistische redenering gaat, is het slechts de limiet (grenswaarde) der handgrepen uit de hele zak, die apodictische zekerheid geeft.

III.-- Inductie (= *peirastische, toetsende, experimentele reductie*).

In de zo-even uitgewerkte deductie ligt de krachtidee van een mogelijk experiment: indien ik lukraak (randomisering; ‘at random’ = lukraak) en herhaaldelijk een handgreep uit dezelfde zak haal, dan bekom ik de experimentele (proefondervindelijke) toetsing (verificatie / falsificatie) van de veronderstelling. Dit is de steekproefmethode.

Tp (= applicatieve modellen).-- Deze bonen komen uit deze (éne geopende) zak (= lukrake, herhaalbare steekproef).

Rs (= besluit der deductie).-- Welnu, deze bonen zijn 3/4 wit.

Rg (= regulatief model).-- Dus alle bonen, uit deze zak, zijn 3/4 wit.

Opm.-- Er zijn twee types inductie (steekproefredeneringen).

De amplificatieve, ‘extrapolerende’, uitbreidbare inductie duurt tot wanneer men alle steekproeven heeft overgedaan. De zekerheid is voorlopig en niet apodictisch. Reden: er is tweedeling (complementering). Er zijn de reeds onderzochte (geanalyseerde) bonen. Maar er is de rest, de nog niet onderzochte bonen, het is dus steeds (speculatief) mogelijk dat deze niet aan het voorlopig vastgestelde steekproefmodel beantwoorden.

De summatieve, exhaustieve, definitieve (ook wel ‘aristotelische’) inductie is een feit, wanneer de laatste steekproef voltrokken is. Indien alle bonen op het percentage ‘wit’ getoetst zijn, dan is er apodictische zekerheid.

Cfr WR 263: wezensschets;-- 253/258: verslag (induceren is verslaan (van sommige naar alle; van alle afzonderlijk naar alle gezamenlijk) -276 (karakterisering).-- De summatieve inductie is de limiet van de amplificatieve inductie.

Typologie der syllogismen.

Het enthymem.

‘Enthymèma’ is wat men in zijn geest heeft; -- wat impliciet, onuitgedrukt, is.

Appl. model: “Ik ben een mens. Dus feilbaar (WR 180)”. Uitdrukkelijk: “Alle mensen zijn feilbaar. Welnu, ik ben een mens. Dus ik ben feilbaar.

W.R. 291,

“Is fecit, cui prodest”

Hij/ zij heeft de daad gesteld, die er voordeel bij heeft (ze te stellen). Seneca van Cordoba (+1/+65), Nero's wijsheidsleraar, schreef een *Medea* (*Medeia*), waarin die abductie voorkomt.

Zij is een schuldigverklaring, die zeer vaak door de gerechtelijke politie (denk aan de politiefilms, waarin Maigret e.a.) gepleegd wordt. Het is de anthymematische vorm van volgend syllogisme:

Degene, die uit de misdaad voordeel haalt, is er schuldig aan.

(Welnu, U bracht die misdeed voordeel).

Dus Gij zijt er schuldig aan.

Het is, natuurlijk, geen apodictische redenering.-- “Cogito; ergo sum” (Ik doorleef een bewuste activiteit, ‘denk’; dus ik besta). Deze beroemde redenering van de stichter van de modern. filosofie, René Descartes (1596/1650), is een enthymem:

(Alle wezens, die zich bewust zijn (‘denken’), moeten eerst bestaan)

welnu, ik, Descartes, ben mij bewust (‘denk’).

Dus ik besta.

Opm.-- Aristoteles heet ‘enthymem’ niet enkel het syllogisme., waarvan een gedeelte verzwegen is, maar ook dat syllogisme, dat op geloofwaardige vooropstellingen steunt (WR 287),-- dus niet - apodictisch is.

Het epicheirema.

Dit is een sluitrede, waarvan iedere voorzin onmiddellijk gevolgd is door de verificatie ervan.

Zo M.T. Cicero's redenering in zijn *Pro Milone*:

Alle onrechtmatig aanvallenden mogen, in geweten, gedood worden (wettige zelfverdediging). -- Dit wordt afgeleid uit zowel de natuurwet als uit de positieve (door de mensen ingestelde) wet (WR 282v.).

Welnu, Clodius was de onrechtmatige aanvaller van Milo.-- Dit wordt besloten uit **i.** zijn vorig leven (antecedenten), **ii.** de escorte (gewapende begeleiding), die hem vergezelde.

Dus Milo mocht Clodius, uit wettige zelfverdediging, in geweten, doden.

B.I.a.3. De sofismenleer, resp. Paralogismenleer

Een paralogisme is een onbewust voltrokken ongeldige redenering; een sofisme is een bewuste drogreden.-- Aristoteles, in zijn Sofistische weerleggingen, behandelt de schijnweerleggingen, die de Protosofisten zo graag pleegden, als ongeldige of schijnredeneringen.

Applicatief model.-- ‘Cum hoc; ergo propter hoc’: vervolg gaat met voorteken samen; dus voorteken is de oorzaak van vervolg (WR 268/270).

In homofiele middens stoot men opvallend op aids. Dus homofilie is de oorzaak van aids.-- Wat zeker geen apodictische redenering is.

W.R. 292.

Opn.-- Het onderscheid tussen gezamenlijk voldoende en afzonderlijk noodzakelijke voorwaarden ('voortekens') wordt, hierbij, niet gemaakt: homofilie is wel noodzakelijk, maar niet voldoende bij de veroorzaking.

Applicatief model.-- Het ideologisch taalgebruik.

Een ideologie, zoals b.v. het liberalisme of het communisme, bestaat uit **1.** apodictische, **2.** 'dialectische' (en dus voor tegenspraak en betwisting vatbare), extra-rationele (wat Aristoteles 'retorische' heet) en, ook, **3.** paralogische of, zelfs, sofismatische uitspraken, terwijl het geheel daarvan als een rationeel verantwoorde wereld- en levensbeschouwing voorgedragen wordt.

Beluister volgende redeneringen.

Verdediging van de 'vrije' wereld is plicht. Welnu, die 'vrije' wereld wordt door Libië bedreigd. Dus een tegenactie is plicht.

Broederlijke hulp aan 'socialistische' landen ('bondgenoten') is plicht. Welnu, onze 'socialistische' bondgenoot, Afghanistan, wordt bedreigd. Dus broederlijke hulp aan Afghanistan is plicht.

De retoriek wordt hierbij tot ideologiekritiek : zij onderzoekt de schijnredeneringen der ideologen.

Bibl. st.:

S. Breton, Théorie des idéologies, Paris, 1976;

M. Amiot e.a., Les idéologies dans le monde actuel, Paris, 1971;

L.J. Halle, The Ideological Imagination, Chicago, 1972;

K.O. Apel e.a., Hermeneutik und Ideologiekritik, Frankf.a.M. 1971,

B.I. a.4. De topieken- of gemeenplaatsenleer.

"De antieken hechten groot belang aan dit heuristisch gedeelte. (...). Zij beschikten over een heel arsenaal":

1. De definitie (WR 279;-- 274v.; met het geslacht (= universele verzameling) en de soort (= type; particuliere verzameling: WR 275 (typologie)) en de opsomming (WR 255: struc-tuurbeschrijving; de 'opsomming' is het vermelden van de integrerende bestanddelen van een geheel (collectieve structuur);

De gelijkenis en de tegenstelling (WR 279vv.).

De omstandigheden (WR 254.1v.; 284v.: chreia);

Het voorteken en het vervolg (WR 268/270; -- 254.2 (oorzaak); 264; 280 (why topics)).-- Aldus A. Langlois, *Le style*, 57.

Men kan ook buiten dit schema gaan, althans in schijn. Zie hier hoe *S. Freud, das Unbehagen in der Kultur*, Wien, 1929, een opsomming ('énumération') uitvoert, Hij ontwikkelt de idee 'lustbeginsel'.

W.R. 293.

In dat verband somt hij de bronnen (oorzaken, 'voortekens') én de types van lijden op: 'Het lijden bedreigt ons van drie kanten:

in ons eigen lichaam, dat, gedoemd tot verval en uiteenvallen, niet klaar komt zonder de alarmsignalen, die de pijn en de angst zijn;

vanwege de buitenwereld, die over onoverwinnelijke en onverbiddelijke krachten beschikt om zich op ons te werpen en te vernietigen;

de derde bedreiging, tenslotte,, komt uit onze betrekkingen met de andere menselijke wezens: het lijden, dat her uit voortspruit, komt wellicht nog pijnlijker over dan alle andere lijdensvormen (...)!'

Deze drieledigheid 'lichaam/ medemens/ buitenwereld' bedoelt, klaarblijkelijk, een soort overzicht te geven van de grote dimensies van het lijden. -Vergelijk met b.v. 263 hierboven: karakterisering v/h landschap (natuur: cultuur als grote dimensies). Of vgl. WR 103: aanvang/ midden/ einde als integrerende bestanddelen van een totaliteit.

B. I. a. 5. De driftenleer (pathetiek).

Thrasumachos van Chalkèdon (-450/ -380) (WR 64), Protosofist en retor, leerde het gemoed (van b.v. de rechters) bewerken (door de vormgeving (= stilering) en 'actie' (= optreden). Sedertdien is de driftenleer (de theorie der passies) en een gemoedstheorie een blijvend aspect van retoriek gebleven (WR 288: waardevoelende zijde).

Bibl. st.: Behalve de strikt retorische gemoedsleer (WR 20vv.) zij b.v. verwezen naar

Th. Ribot, La psychologie des sentiments, Paris, 1917-10 (dat nog steeds leerzaam blijft);

H. Albrecht, Ueber das Gemüt, Stuttgart, 1961;

S. Strasser, Das Gemüt (Grundgedanken zu einer Phänomenologischen Philosophie und Theorie des menschlichen Gefühlslebens), Utr./Antw./Freiburg, 1956;

verder: *J. Broeckaert, Le guide*, I, 258/282 (*Sentiment*);

C. Lefevre La comp. litt., 80/83 (*Les passions*).

J. Broeckaert, 260, omschrijft, somt op: "De bewondering stapelt glunderende overdrijvingen, vleiende vergelijkingen op. De bijtende ironie, het wrange verwijt, de meedogenloos bedreiging zijn geliefde uitingen van de haat en de wraaklust. De afgunst, die haar teleurstelling wil wreken, maar zich erover schaamt dit openlijk te doen, verdoezelt haar hekel met lofprijzing. De hoogmoed is uitdagend; de vrees smeekt om genade. Erkentelijkheid eert. Een weifelende gang, een gebroken spreken, afdwalen van de gedachtegang, neerslachtigheid, die in het spreken doorschemert, tekenen de smart. Levenslust huppelt, bruist, barst los, bekommert zich noch om hindernissen noch om toekomst, houdt noch met spelregels noch met tijd rekening, leeft zich in humor uit, vermijdt diepzinnige dingen, spreekt het gemoed aan

W.R. 294.

Minder opvallend en toch het gemoed rakend, minder onverwacht en toch expressiever is stille, gemoedrijke vreugde. Sombere en angstige droefgeestigheid geniet van het doorleven van onheilspellende denkbeelden, treurige herinneringen, duistere voorgevoelens. Stevige hoop toont zich echt in steevaste verwachtingen, in telkens weer opflakkerende wensen : zij kijkt vol vertrouwen naar de hemel op. Wanhoop - die, trouwens met niets te verantwoorden is - hult zich in onguur stilzwijgen, dat slechts onderbroken wordt om, tegen de natuur, haar verwensingen aan te slingeren : in haar rage vergaat zij van spijtigheid, roept zij het niets aan (Cérutty)".

Na deze opsomming, typisch voor de retoren, verwondert het ons niet dat pathetische effecten (inwerkingen) schering en inslag van retoriek zijn. "Aangezien het overredende taalgebruik het gemoed wil treffen, zoekt de overreder/ overreedstert bij het voorbereiden van de tekst, welke snaar, bij voorkeur, behoort aan het trillen te worden gebracht, bij het publiek: bewondering of verontwaardiging, geestdrift of haat, misprijzen of lach, vrees of hoop" (A. Langlois, *Le style*, 57).

Axiologische gemeenplaatsen.

Volgens Aristoteles behoort overredend taalgebruik uitgaande van algemene 'topoi', loci, topieken (gemeenplaatsen) ideeën en de verwoording ervan vinden.

Gesteld: een politieker wil, in de ekklesia (WR 65: agora), een maatregel doordrukken. Daartoe moet hij wat 'goed' is aanprijzen (de 'goede' maatregel). Welnu, gelukkig zijn is één type van 'goed'. Maar zo is ook zin voor recht, zin voor maat, grootmoedigheid, enz., één type van 'goed'.

Besluit : de algemene topiek 'goed' zet op weg om ideeën (en haar verwoordingen) te vinden (gelukt recht, maat, grootmoedigheid).

Anders gemeenplaatsen van pathetische aard zijn: het openbaar belang (politische retoriek), recht en wet (juridische ret.), eer (lofredede).

Men ziet dat, in deze gemeenplaatsen een waardenleer aanwezig is.

Men bekijke eens - buiten die klassieke domeinen - hoe op een markt de verkopenden 'de waar aanprijzen' door op het gevoel te speculeren.

W.R. 295,

Applicatief model.

Bibl. st.: *M. Starace, De l'intuition à la voyance*, Périgueux, 1981, 19s.. Schrijfster is, met haar leermeester in verzekeringsretoriek, op bezoek. Zij geeft het gesprek (WR 282v.) weer:

de reeds verzekerde echtgenoten hebben, als standpunt, dat verder ingaan op het gesprek overbodig is;

de agent heeft, als standpunt, dat zij erbij winnen.

1. “Mag ik u vragen bij welke maatschappij gij u hebt laten verzekeren?” De agent stand, ondertussen, al in de keuken.-- “Door La Séquanaise, Mijnheer! “Goed zo!” aldus de agent. “Da’s een zeer degelijke maatschappij” -- “Oh! Zo!” liet de onthutste echtgenoot zich ontvallen. “Da’ s de eerste keer dat een mededinger mij zoiets zegt”. -- “De mensen zijn toch zo boosaardig en afgunstig. Al die maatschappijen zijn degelijk: zij werken, toch, onder staatswaarborg. Dus uw verzekering is goed”. Het echtpaar bekeek mekaar onthutst (...)”.

Tracht te karakteriseren (WR 276) op welk gevoel (en, meteen, op welke waarde) de agent ‘speculeert’

“Mag ik uw overeenkomst eens bekijken?” zette de inspecteur door. De bereidwillige vrouw haastte zich naar de lade van het buffet. Een grote omslag, met het contract erin, kwam te voorschijn. Zij reikt het de inspecteur toe. Deze plooid het open en las “Vijfhonderdduizend F.F”. (Wij schrijven 1961: de nieuwe Franse munt bestond nog niet),

“Kijk, mijnheer. Indien gij het bedrag stort, spaart gij de som van vijfhonderdduizend frank uit. Meer nog: indien u een misrekening, door een ongeval op de weg - haastig voegde hij eraan toe: ‘Mocht zoiets u nooit overkomen!’ wel, dan krijgt de weduwe een onmiddellijke storting van anderhalf miljoen.

Maar gij mijnheer, zijt toch veel meer waard dan dat, zeker!” Met grote klem sprak hij dit netje uit. Onze brave echtgenoot onthield vooral dat hij meer dan anderhalf miljoen (van die tijd) waard was. Gevleid als hij was, vroeg hij: “Zou ik dat soms kunnen vergroten?”-- “Maar dat spreekt toch vanzelf mijnheer.

Maar er is meer, nu wij toch zo ver zijn: gij kunt u, behalve bij La Sêquanaise, ook bij ons laten verzekeren. Dan geniet gij van twee contracten i.p.v. één”. Daarop zette de inspecteur zich al, tussen de twee kinderen, op de hoek van de tafel en begon de naam van de man op het roze intekenblad neer te pennen. “Beroep?” zei hij (...). Onnodig te zeggen dat de mensen aanvaardden.

Tracht te karakterkeren de gemeenplaatsen (waarde, gevoel) waarop ingewerkt wordt.

W.R. 296.

B.I.b. De schikkingsleer (harmologische retoriek)

Het overredend taalgebruik west, na de 'heuresis' (inventio, vinding), over welks bewijzen het beschikt (en de vorm, waarin zij gegoten zijn), welke waarden het kan doen gelden. De 'diataxis' (= 'taxis', dispositio, schikking, onderlinge ordening) maakt het plan op.

Bibl. st.: J.-P. Dumont, *Les Sophistes (Fragments et témoignages)*, Paris, 1961, 26; 40s., geeft ons een schema van Protagoras van Abdera (o.c., 26) en een ander schema, dat wij noteren:

Proöimion (exordium, inleiding),

midden: **2.a.** diègèsis (narratio., verhaal; WR 267), **2.b.1.** tekmeària (indicia, oratorische bewijsgronden; WR. 179), **2.b.2.** eikè (probabilia, aannemelijke gronden; WR 287),

epilogos (conclusio, peroratio, besluit).

De hoofdschikking.

W.R. 17 (Ptahhotep); 103 (Paleopythagoreïsche 'arithmos', (= structuur)); 231 (Koraks' schema) leerden ons de grondstructuur van alle schikkingen (WR 109: structurele schikking) : alle varianten van teksten vertonen, ergens, deze basisschikking. Zij is 'gemeenplaats'.

Het isokratetsche model.

Isokrates van Athene (WR 246) structureerde als volgt.

A. proöimion (exordium).

B. midden.-- **a.** Diègèsis (narratio). **b.1.** Pistosis (overreding aan de hand van 'peitho', d.i. aannemelijke argumenten). **b.2.** Agon (overreding d.m.v. apodictische gronden; WR 11; 144; 215; 231). **c.** Anakefalaiosis (recapitulatio, samenvattend overzicht)

C. Epilogos (pathètikon meros, pathetisch gedeelte).

Het klassieke model.

Symmetrie (wederzijds evenwicht) beheerst, in Paleopythagoreïsche geest, de schikking. de expositio, uiteenzetting, d.i. het middengedeelte, wordt, ervoor en erna, ingeleid en afgerond door drie gedeelten,

inleiding.

B.1. prothesis, propositio, stelling; WR 273;-- waarin het gegeven en het gevraagde (WR 249: opgave) vermeld worden,-- samen met diairesis, divisio, indeling ('plan').

B.2. diegesis, narratio, het verhaal, waarin de feiten verteld worden.

C. ekthesis, expositio, uiteenzetting (WR 270, waar de term verhaalkundig gebruikt wordt) d.i. de eigenlijke verhandeling of betoog, bewijsvoering.

D.1. elenchos, refutatio, weerlegging (WR 291: de weerlegging van het tegenmodel), cfr WR 199 (Parmenideïsch model).

D.2. anakefalaiosis, recapitulatio, samenvattend overzicht (indeling achteraf).

E. slot.

Opm.-- Voor alle retoren is dit slechts een ideaal oefenmodel, dat aangepast wordt.

W.R. 297.

De stelling.-- *S. Moss, Composition by Logic*, 121/136 (opinion statement), 121, zegt: "Een vooruitgezette mening (...) is de stelling (thesis, propositio), die wij, doorheen de hele tekst, wensen waar te maken".

In het overredende taalgebruik is dit, natuurlijk, even waar als elders. Juist die stelling wordt, - in de inleiding, aangeraakt (aandachtvestiging, welwillendstemming). -in de 'stelling' verwoordt - in de indeling (opsomming 1) naar de hoofdtrekken, geschetst,- in het verhaal, naar de feitenzijde verteld, -- het betoog bewezen of aannemelijk gemaakt,-- in de weerlegging van haar tegenmodel, indirect bewezen,-- in de samenvatting (opsomming 2), herschetst,-- in de slotrede, gebeurlijk, gesitueerd of emotioneel behandeld.

Formele en opgavegetrouwe schikking.

Bibl. St.: A. Barilari, *Méthode pratique de dissertation*, 1, Paris, 1980, 68/127 (*La mise en ordre: le plan*).

Barilari onderscheidt twee types van schikking:

het formele, dat gemeenplaats (en voorafgegeven) is (o.c.,69/75; 105/109), waaronder hij twee subtypes op de korrel neemt,

het chronologisch (genetisch) schema, dat de ontwikkeling schetst (WR 3),

en

het dialectisch schema (WR 283), dat tegengestelde meningen, op hoger vlak, verzoent;

het fundamentele (beter: opgavegetrouwe), dat zich rechtstreeks aan de opgave aanpast, zonder met gemeenplaatsen rekening te houden (o.c.,75).

Soms - zo zegt Barilari (o.c., 110) - wordt de schikking door de jury, die de opgave voorlegt, opgelegd. Zo b.v. wanneer thema en probleem als volgt klinken: "De kwalificering van het leven".

"Welke inhoud geeft gij aan dit begrip?" (WR 274; 279; 292: definitie)-- "Kan men een politiek van het gekwalificeerde leven voeren? (WR 275: veeltermige opgave

('politiek van het gekwal. Leven'); 275v.: éénzinsopgave)

"Welke zouden, volgens u, de voornaamste aspecten van zo' n politiek zijn?" (WR 292: opsomming).

Het is duidelijk dat, indien de opgave zo gesteld is, de tekstvormer daarvan de schikking afleest. Maar, zeer vlug, trouwens, indien hij met de retoriek voldoende vertrouwd is, zal hij, juist in die opgave, de gemeenplaatsen herkennen. Maar het is duidelijk, zoals Quintilianus zegt, dat te eenvormige en te algemene regels (gemeenplaatsen), gebeurlijk, moeten overtreden worden, al blijven zij, uiteraard bruikbaar (*Institutio oratoria* (+/- +95), een summa over opvoeding en taalvaardigheid). Een totaal 'vrije' schikking bestaat, in de grond, niet.

W.R. 298

B.I.c. De vormgevingsleer (stilistiek).

Het pragmatisch (beïnvloedend) taalgebruik let op een derde aspect van de tekst, namelijk de ‘lexis’ (elocutio, zegging) of, nog, ‘hermeneia’ (interpretatio, vertolking).

Bibl. steekpr.:

H. Suhamy, Les figures de style, Paris, 1983-2 (de stijlfiguren zijn één, zeer voornaam stileringsfenomeen);

P. Barucco, Eléments de stylistique, Paris, 1979 (overzicht van de huidige, soms gesofistikeerde theorieën);

A. Langlois, Le style (La chose et la manière, du xvii au xx siècle), Frameries / Bruxelles, 1925 (grote verzameling aanhalingen, soort bloemlezing);

J. Broeckaert, Jeune litt., 1, 115/150 (Du style);

C. Lefèvre, La comp. litt., 161/290 (Le style);

H. Triebel, Vom Stil des Rechts (Beitrag zu einer Aesthetik des Rechts), Heidelberg, 1947.

Definitie.

“De stijl (vormgeving) is de wijze, waarop men de gedachte door middel van de taal uitdrukt” (J. Broeckaert, o.c., 114).

De huidige stilistiek inspireert zich o.m. aan Bally (WR 21), Bruneau, Leo Spitzer. Suhamy, o.c., 12, definieert als volgt: “De stilistiek is de stelselmatige beschrijving van de middelen en de doelstellingen van de ‘expressie’ (vormgeving)! Deze abstracte definities zullen door de applicatieve modellen levend worden.

Applicatieve modellen.

Wij hebben er reeds ontmoet:

WR 260: simile (263); **(ii)** WR 266: schilderachtige hypotypose; **(iii)** WR 286: oxumoron; paradox; **(iv)** WR 282: dramatisering door middel van dialoog.

Al wat van de ‘droge’, louter samenvattende mededeling afwijkt, krijgt, in beginsel, stilerende waarde. De pragmatische, signifische (WR 20) waarde neemt, door de vormgeving, toe.

Twee modellen. -- ***Bibl. st.:*** *R. Bruzina, Eidos: Universality in the Image or in the Concept?*, in: *R. Bruzina / B. Wilshire, Crosscurrents in Phenomenology*, The Hague / Boston, 1978.

Ziehier twee vormgevingen van dezelfde idee (wat begrijpelijk maakt dat ‘hermeneia’ (duiding) ‘stijl’ betekenen kan).

De opperpriester deelt één van zijn zonen mee dat het nodig is hem naar de kerk (in Westelijk Afrika) te sturen.-- “Ik verlang dat één van mijn zonen deze mensen begeleidt, om, daar, mijn ogen te zijn. Indien er niets in is, kom den terug. Maar indien er wel iets is, breng mij mijn deel thuis. -- De wereld is als een masker, dat danst.

W.R. 299.

Indien gij die wereld wilt zien, blijf dan niet op één en dezelfde plaats staan. Mijn geest deelt mij mee dat degenen, die niet de vriend van de blanks mens zijn, vandaag, morgen zullen zeggen ‘Hadden wij het maar geweten’.

(Nu volgt dezelfde idee in een andere verwoording (‘stijl’).

“Ik zend u als mijn vertegenwoordiger onder deze mensen,-- uitgerekend om, indien deze nieuwe religie opkomt, zich doorzet, veilig te zijn. Men behoort, met zijn tijd, mee te gaan; zoniet blijft men achteraan hollen. Ik heb het vage vermoeden dat degenen, die, heden, niet tot verstandhouding komen met de blanken, zich, mettertijd, bitter hun gebrek aan vooruitzicht zullen beklagen”. Uit: *Chinua Achebe* (Nigeriaans schrijver), *English and the African Writer*, in: *Transition*, 4 (1965), No. 18, 18/ 19, -- tekst, die handelt over twee stijlen in het Engels, voor zover het door Negro-Afrikanen geschreven/ gesproken wordt).

Het is duidelijk dat zowel spreker/ schrijver als hoorder/ lezer in de eerste en de tweede stijl verschillen: archaisch, Negro-Afrikaans, modern-Westers, Negro-Afrikaans. Dezelfde idee vertolkt in niet-dezelfde taal (WR 180: duidingsconfiguratie; 200: materieel/ formeel object). De hermeneutiek is de sleutel van de stilistiek.

Letterkundige typologie.

De literaire genres zijn, juist onder oogpunt van stijl, onderscheidbaar. WR 15 (speels, artistiek, sacraal type van ‘stijl’),-- 196v. (mythische en wijsgerige stijl) leerden het ons al.

WR 254.2 (Kirkè’ s gastvrijheid), 260 (Menelaos’ kwetsuur); 262 (Kirkè’ s dieren) biedt ons epische stijl. WR 271 (Die Lorelei), 276 (O schone roos) biedt ons lyrische stijl. WR 282 (Antigonè-fragment) biedt dramatische stijl.-- Zo is er verslaande, beschrijvende, verhalende, verhandelende, oratorische (retorische, overredende). Zo is er, in de overredende stijl, substijl: politieke, juridische, academische stijl.

Vertaling

Traduttore traditore (Vertalen is verraden)r- zo luidt een Italiaans spreekwoord.

H. De Vos, *Einl./Erl., Ernst Jünger* (1895/1998). *Lob der Vokale und Sizilischer Brief an dem Mann im Mond*, Brüssel, s.d., 19f., geeft ons een sprekend voorbeeld. Het Latijnse vers “Nulla unda, tam profunda quam vis amoris furibunda”. (Geen water is zo diep als de kracht der liefde (minne) waanzinnig is). Er is een berijmde Duitse vertaling: “Keine Quelle/ So tief und schnelle/ Als der Liebe/ Reissende Welle”.

W.R. 300.

Het stijlverschil kan men weergeven door te zeggen dat het Latijn het diepe, donker rustende water in de Romeinse regenput oproept en het Duitse de klare, vlietende golfjes van een wel in het Germaanse landschap. Hier spiegelt zich het water in een helle, bewogen, doorzichtige vorm; daar onthult het zijn donkere, ondoorgrondelijke natuur.

De stijlfiguren.

“Er bestaan zegswijzen en taalwendingen, die, aan de ideeën, een vorm geven, a.h.w. een ‘schema’, figura, configuratie, waardoor zij een schoonheid en een kracht krijgen, waardoor men ze van de kleurloze uitdrukking onderscheidt”. (J. Broeckaert, o.c., 90). Boeckaert situeert de stijlfiguren de ‘auxèsis’, amplificatio, versterkte vormgeving (o.c.,76).

Er bestaan talloze stijlfiguren. Er is enorm veel over geredetwist. Tot op heden. Behalve het simile, de pittoreske hypotypose, het oxumoron, de paradox, de dramatisering, staan wij, even, stil bij de tropen (tropologie).

Bibl. st.:

A. Mussche, *Nederlandse poëtica*, Brussel, 1948, 34/75 (Het beeld);
H. Morier, *Dict. d. poët. et de rhét.*, 670/742 (Métaphore); 743/793 (Métonymie); 1102/ 1119 (Synecdoque).

Uitgangspunt.

versterkte verwoording doordat men een minder versterkende uitdrukking vervangt door een meer versterkende,-- ziedaar, zo lijkt het, de kernidee. ‘tropos’, in het Grieks, betekent ‘wending’,-- in de tekstleer, zegswijze. De tropen zijn, de metafoor, de metonymie en de synecdoche.

Applicatief model.

Mussche, o.c., 414 haalt C. Stutterheim, jr., *Het begrip ‘metafoor’*; Amsterdam, 1941, aan. Men lette op de vervanging van de kleurloze uitdrukking door een - kleurrijke en, zelfs een nog kleurrijker zegswijze, dit, op identitieve basis (W.B. 199/201).

a. Kolonel A. vocht, in Atjeh, zo dapper als een leeuw. Kolonel A. was zo dapper als een leeuw. vergelijking (distributief type, WR 279v.)

b. Kolonel A. vocht als een leeuw. Kolonel A. was als een leeuw. vergelijking = deeliden-titeit

c. Kolonel A. was een leeuw. Kolonel A., de leeuw van Atjeh. Metafoor. Deze leeuw.

Men ziet dat de modeltheorie (WR 57) hier aan het werk is: men spreekt in termen van een gekend object (de leeuw) over een onbekend object (Kolonel A., waarover men informatie verschaft, in de tekst).

W.R. 301.

Zo was het ook met het simile b.v. (WR 260): Homeros spreekt, in termen van meisjes, die ivoor kleuren met paars (model = bekend gegeven), over Menelaos' bloed, dat lichaamsdelen kleurt (onbekend gegeven, waarover het model informatie verschaft). de informatieverschaffing is de versterkingsbasis.

Applicatief model: de metonymie.-- Men ga de versterking na.

a. Het eten van appels veroorzaakt mede, de gezondheid. Appels veroorzaken, mede, de gezondheid. (vergelijking: collectief type, WR 260). (deelidentiteit)

b. Het eten van appels,-- dat is gezondheid, is gezond. Appels zijn gezondheid, gezond. metonymie

Het gezonde eten. De gezonde appels. Metonymie.

De modeltheorie werkt, hier, niet door gelijkenis (= metafoor), maar o.g.v. samenhang (voorteken / vervolg; WR 268v.),

Hier oorzakelijke samenhang. Het veroorzaakte (vervolg, gevolg), de gezondheid, wordt deelidentisch geacht (geïdentificeerd) met het veroorzakende (voorteken, oorzaak). Deze partiële identiteit laat toe in termen van vervolg (gevolg) over het voorteken (oorzaak) te spreken.

Meer nog: "Het eten van appels kan vervangen (geïdentificeerd) worden door "Appels". Waarom? Omdat de appels het lijdend voorwerp zijn van het eten. Deze samenhang (collectieve of systeemstructuur) laat toe te spreken, in termen van het lijdend voorwerp, over de handeling van dat lijdend voorwerp (eten).

Besluit: hier zijn twee metonymieën.

Applicatief model: de synecdoche.

Men ga de versterking na:

Appels zijn gezond.

Een appel is gezond.

De gezonde appels.

Een gezonde appel.

Vergelijking =
deelidentiteit (kwantitatieve
vergelijking)

De modeltheorie werkt hier door kwantitatieve vergelijking: één appel is een steekproef (WR 290: inductie), één exemplaar, één singulier element, uit de verzameling der appels. Dit laat toe, in termen van één enkel exemplaar, te spreken over alle exemplaren (universele verzameling).

M.a.w.: in de metafoor ging het over de gemeenschappelijke eigenschap der elementen van een verzameling. In de synecdoche gaat het over het bereik (het kwantitatieve verband) (WR 277): men ken, in termen van juist één of sommige, over alle spreken (en omgekeerd).

Zo kan men ook, in termen van het deel ('een goeie ziel') over het geheel (mens) spreken.

W.R. 302.

B.II. -- De mnemotechnische retoriek.

Bibl. St.: Behalve WR6, zij verwezen naar *H.I. Marrou, Hist. d. l'éd., 275, (la mnemotechnie)*.

Marrou zegt dat, bij de Deuterofisten, de memorisering, meestal, gesteund was op associatie van gezichtsbeelden. Toch was, in beginsel, de improvisering "het toppunt van oratorische vaardigheid".

Inderdaad: reeds Alkidamas van Elaia, leerling van Gorgias (WR 25; 280), stelde de volgende volgorde op : indien iemand over brede achtergrondinformatie beschikt (voorteken), dan bezit hij de macht van het improviseren (vervolg).

Zoals gezegd (WR 6), stelde Hippias van Elis, in seculariserende zin (WR 225vv.: desacralisering), de memoriseringsarbeid centraal.

Behalve deze drie momenten - visuele associatie, achtergrondinformatie, geheugensterkte kenden de archaïsch-sacrale retoren de godin mnemosune en de muzen.

Zie, daaromtrent, WR 79/84 (godsdienshist. basis); 37/39; 42 (ontvoogding; ontolog. type); 63 (positief-wet. type); 66/74 (politiek type); 124/130 (Paleopyth. model); 196v. (Parmenideïsch type). Alle geestesarbeid, net als alle andere arbeidsvormen, werden gedacht als begeleid door en geïnspireerd door muzische entiteiten. Zo ook de retorische arbeid, vooral het geheugenwerk.

Het muzische geheugenwerk.

J.-P. Vernant, Mythe et pensée I, 80/107, schetst, als historisch-psycholoog, enkele aspecten ervan.

'Enthousiasmos', 'enthousiasis', 'geestdrift' - hetzij in de vervoerde hetzij in de nuchtere zin: men verwarre geestdrift, door een 'geest' gedreven, ingegeven, zijn, niet met vervoering ('trance') - was de psychologisch-bewuste ervaring, doorleving, van een uit de diepte opduikende informatieverschaffing, waarvan de begunstigde (dichter, vakwetenschapper, spreker) de tolk was (WR 68/70: naar het hermetisch of 'profetisch' (mantisch) toonbeeld werden alle archaïsch-sacrale tolken opgevat).

Maar er waren twee complementaire aspecten:

- a. Het basisrepertorium, dat de opgaven (gegevens/ gevraagd) omvatte, samen met de gemeenplaatsen, die door overlevering ontstaan waren;
- b. De keiharde scholing, o.l.v. de muzische entiteiten, samen met een aardse leerkracht.

Sommigen menen dat 'inspiratie' door muzen een passieve aangelegenheid is. Wat een vergissing: de archaïci wisten beter!

W. R. 303.

B. III. De significische of taaldaadretoriek.

Wij verwijzen naar WR 6; 20vv, (signifiek, de leer omtrent de (menselijke) uitdrukkingsmiddelen); 4 (gedragsbiologie: 24; 27vv.). Natuurlijk ook naar WR 208/211 (semiotiek: syntactiek, semantiek, vooral pragmatiek). Dat, wat het grondslagenonderzoek betreft.

G. Fauconnier, Algemene communicatietheorie, Utr./Antw., 1981, biedt ons een nieuwe kijk: men kan, inderdaad, de beïnvloedende verstandhouding (kern van alle retoriek) duiden onder oogpunt van communicatieproces. De gehele natuur krioelt van berichtmededeling: machinaal (denk aan de tv of de telefoon), plantaardig (de zonnebloem reageert op het licht, dat als 'boodschap' (informatieportie) ageert), dierlijk (de huiskat reageert op het bericht (informatie, idee) vevat in de keukengeuren), vooral menselijk.

a. Sedert *Cl. Shannon/ W. Weaver, The Mathematical Theory of Communication, Urbana (Illinois), 1959*, b.v. beschikken wij over een tech(nolog)ische berichtgevingsleer (bron/ verzender; ontvanger/ bestemming codering/ decodering, enz. zijn de basistermen).

b. *M. van Schoor, Bestaanskommunikasie, Bloemfontein, 1977*, geeft een humane, intersubjectieve berichtuitwisselingsleer (mededeler; medium (code, tekens); ontvanger;-- mededeling, boodschap, vertolking, -- zijn de basistermen, waarin over wederzijdse informatie gesproken wordt).

Besluit: deze tweevoudig gelaagde theorie inzake berichtoverdracht kan als achtergrondinformatie voor een geactualiseerde retoriek gelden. Cfr WR 165.

Het tweevoudig aspect.

Thrasymachos van Chalkedon (WR 64; 293) leerde de grondtrekken van de voordracht (declamatie), die hij aan de acteervaardigheid (technè hupokritikè, toneelspelkunst) ontleende.

H.I. Marrou, Hist.d.l' éd., 275, merkt op dat de agoge, actio, de taaldaad (beïnvloedings-akten) het zich voordoen, de spreeknelheid, de stemregeling (WR Demosthenes), vooral het schragen van het woord door de mimiek (gebarenvaardigheid) betrof.

Doch er is de zielszijde (WR 261v.; 263vv) de acteervaardigheid was een 'ontmoeting' (WR 272) van ziel tot ziel. De Prosopopee (uitzichtsvertoon) dekt een ethopee (zielsinwerking; WR 135v. biedt ons daarvan een Paleopythagoreïsche duiding; cfr. *P.-C. Jagot, L' éducation de la parole (Comment convaincre, séduire et captiver par une élocution claire et assurée?)*, St Jean de Braye (Fr.), 1975).

W.R. 304.

Opm.-- De ethische overreding.

“De antieken wilden dat de overredende, steeds, de eigen persoonlijkheid, de eigen zedelijke aard, als borg voor de waarachtigheid van zijn woord, inzette”. (*A. Langlois, Le style*, 57). M.a.w.: degene die overreedt, is zelf een ‘argument’ ten voordele van wat hij voordraagt.

Wij verwijzen, vooreerst, naar WR 246v.: Langlois zegt ‘de antieken’ maar het bereik (WR 277) is verkeerd. Immers de uitdrukking suggereert ‘alle’ antieken,-- wat onjuist is, want een aantal Sofisten hadden zo goed als geen geweten. Dat gewetensvolle werd, juist, door de Grootsocratiekers (Platon, Aristoteles) onderstreept, alsook door Quintilianus. “Reeds Aristoteles merkt op dat (1) de juistheid van de stellingen van de taalgebruiker en (2) zijn eerlijkheid twee goede argumenten zijn”. (*L. Bellenger, La persuasion*, 18).

De beïnvloeding door de ethische geaardheid van de medemens

Deze blijkt uit I. Kant (1724/1804), de hoofdfiguur van de Duitse Aufklärung, waar hij de stelling ‘terug naar de natuur’ van J.-J. Rousseau (1712/1778) duidt (WR veeltermige opg.; 284: chreia). De tekst is, meteen, een voorbeeld van de stijlfiguur, ‘schème kat ‘arsin kai thesin’ (... niet ... maar).

“Rousseau wilde, in de grond, niet dat de mens naar de natuurtoestand zou terugkeren, maar wel dat hij, van op het cultuurpeil, waarop hij nu staat, ernaar zou terugblikken. Zijn vooropstelling was dat de mens van nature (zoals die ‘natuur’ geërfd wordt) goed is, doch op negatieve wijze. Met name: de mens is, uit zichzelf en opzettelijk, niet boosaardig; maar hij loopt wel het gevaar door boosaardige of onhandige leiders en toonbeeldige figuren aangestoken en bedorven te worden.

Aangezien nu, echter, hiertoe weerom goede mensen vereist zijn, die, op hun beurt, zelf opgevoed moeten worden en er, onder dezen, wel geen enkele is, die niet (aangeboren of verworven) verdorvenheid in zich draagt, blijft, daarmee, het probleem van de gewetensopvoeding onopgelost.

Reden: aan ons geslacht aangeboren boosaardige neiging wordt wel door de algemene menselijke rede afgekeurd, - gebeurlijk, ook aan banden gelegd, doch daarmee nog niet uitgeroeid”. (*J. Pfeiffer, Hrsg., Kant-Brevier*, Hamburg, s.d., 339 (Nr 788)).

Kant is, blijkbaar, veel minder optimist dan Rousseau! Zie ook WR 261v. (karakteristiek); 263v, (ethopee); 285 (zielsbeschrijving).

W.R. 305.

Inhoudstafel.

Voorwoord.-- 1/6

Deel I.-- Historische inleiding tot de wijsgerige retoriek (7/247)

I.A.-- Het eerste cultuurhistorisch kader (7/8);-- Soemerië (9/15); Egypte (16/18); toemaatjes (19/21); Bijbel (22/29).

1.B.-- Het tweede cultuurhistorisch kader (30/36): Hellas.

De verhouding 'wijsbegeerte / retoriek' (37/247).

Eerste steekproef: Thales v. Miletos (37/91); na Thales (91/97)

Tweede steekproef: het Paleopythagoreïsme (98/177).

Figuren en strekkingen (98/102);

het getalbegrip (103/130);

het zielsbegrip (animisme: 131/158);

het schoonheidsbegrip (= verhandelingsmodel: 159/177).

Derde steekproefje: Alkmaion van Kroton (178/181),-- Pythagoreeër.

Derde steekproef: het Xenofaneïsch en Eleatisch rationalisme (182/224).

Inl.: scepticisme en eigen wettelijk ik (182/185);

het Xenofaneïsch verlichte rationalisme (186/195);

de Eleatische logica van het zijn en het niet - zijn (Parmenides; 196/207);

de Zenonische foundationalismekritiek (208/224).

Vierde steekproef: Protagoras v. Abdera (humanistische Sofistiek). (225/245).--

Algemene beeldindruk (225/237). Protagoras' kriteriologie (238/245).-- Isokrates' en

Platon's waardeoor-deel (246). Marktanalyse (247).

Deel II.-- inleiding tot de stelselmatige retoriek (248/304)

Inleiding (248/249).

A. voorretoriek (249/285): opgavehermeneutiek en literatologie (249/252);-- vier teksttypes (verslag: 253/258); beschrijving (259/266); verhaal (267/272);-- verhandeling (273/285).

B. retoriek (286/304).

Tekstuologische r. (286/301): heuristiek (286/295); schikkings-leer (296/297); stilistiek (298/301).--

II. Mnemotechnische r.(302).--

III. Signifische rh. (303/304)..

Deo trino Mariaeque gratias.